

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI SİSTEMİN DEĞİŞEN YAPISINDA ALMANYA-
RUSYA İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

HÜSEYİN AVCI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI SİSTEMİN DEĞİŞEN YAPISINDA ALMANYA-
RUSYA İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

HÜSEYİN AVCI

Danışman: DOÇ. DR. EMİRHAN GÖRAL

İstanbul, 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğüne

Enstitünüz, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Hüseyin Avcı**, tarafından hazırlanan, **Uluslararası Sistemin Değişen Yapısında Almanya – Rusya İlişkileri ve Türkiye'nin Rolü**" başlıklı bu çalışma, **22./11./2019** tarihin de yapılan savunma sınavı sonucunda **OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞUYA BAŞARILI** bulunarak aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Emirhan GÖRAL

Danışman

Doç. Dr. Hakan CAVLAK

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üy. Muzaffer ŞENEL

Jüri Üyesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ	
GELEN	
TARİH:	SAYI:
22-11-2019	1900336376

Onay
Prof. Dr. Muzaffer DARTAN
Müdür
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

27/11/2019...tarih ve 2019/30...sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Hüseyin Avcı
Anabilim Dalı	: Avrupa Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler
Programı	: Avrupa Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Emirhan Göral
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Kasım 2019
Anahtar Kelimeler	: Çok Kutupluluk, Dengeleme, Dış Politika

ÖZET

ULUSLARARASI SİSTEMİN DEĞİŞEN YAPISINDA ALMANYA- RUSYA İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

Soğuk Savaş’ın sona ermesi uluslararası sistemi ABD’nin süper güç olarak kabul edildiği tek kutuplu bir yapıya dönüştürmüştür. Sistemde ABD’yi dengeleyebilecek bir gücün var olmaması ve ABD’nin küresel sistemdeki hakimiyetini koruma hedefi dış politikada tek yanlı bir tutum benimsemesine sebep olmuştur. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra etkisini artıran ABD tek yanlılığı sonucunda sistemdeki diğer devletler ABD’yi dengelemeye çalışmıştır. Soğuk Savaş boyunca ABD müttefiki olan Almanya ve Türkiye Soğuk Savaş sonrası oluşan tek kutuplu uluslararası sistemde ABD ile olan statükonun devam etmesini istemişler ve çok yanlı bir dış politika anlayışı benimsemişlerdir. Bu yüzden iki ülke çıkarları ABD çıkarları ile çatışmış ve ikili ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Bu noktada 2000 sonrası bölgesel ve küresel etkisini artıran ve çok kutuplu bir dünya düzenini savunan Rusya ile ilişkiler Almanya ve Türkiye için önemini artırmıştır. Bu çalışma ABD’yi dengeleme bağlamında yakınlaşan Almanya-Rusya, Almanya-Türkiye ve Türkiye-Rusya ilişkilerini farklı açılardan değerlendirmekte ve Türkiye’nin Almanya-Rusya yakınlaşmasına etkisinin olup olmadığını açıklamaya çalışmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Hüseyin Avcı
Field	: European Politics and International Relations
Programme	: European Politics and International Relations
Supervisor	: Associate Professor Emirhan Göral
Degree Awarded and Date	: Master-November 2019
Keywords	: Multipolarity, Balancing, Foreign Policy

ABSTRACT

GERMANY-RUSSIA RELATIONS IN THE CHANGING STRUCTURE OF THE INTERNATIONAL SYSTEM AND THE ROLE OF TURKEY

The end of the Cold War transformed the international system to a unipolar structure in which the USA was recognized as a superpower. The lack of a power that could balance out the USA and the goal of maintaining its dominance in the global system caused the USA to adopt a unilateral approach in foreign policy. As a result of the unilateralism of the USA, which increased its impact especially after the 9/11 terrorist attacks, other countries in the system tried to balance out the USA. Germany and Turkey, allies of the USA during the Cold War, didn't want to maintain status quo with the USA in the unipolar international system that was established after the Cold War and they adopted a multilateral foreign policy approach. Therefore, the interests of the two countries conflicted with the US interests and problems occurred in bilateral relations. At this point, relations with Russia, which increased its regional and global impact after 2000 and advocated a multi-polar world order, increased in importance for Germany and Turkey. This study analyzes the different aspects of the converging relations between Germany-Russia, Germany-Turkey and Turkey-Russia within the context of balancing out the USA and tries to explain whether Turkey has an effect on converging relations between Germany and Russia or not.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: NEOREALİST AÇIDAN ULUSLARARASI SİSTEM	4
1.1. NEOREALİZM.....	4
1.1.1.Neorealizme Göre Dengeleme	7
1.1.2. Dengelemede Güncel Kavramlar	9
1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM	10
1.2.1. ABD Tek Kutupluluğu	10
1.2.2. 2001 Sonrası Çok Kutupluluğa Geçiş	12
1.2.3. Çok Kutuplu Dünyanın Muhtemel Güç Merkezleri	15
1.2.3.1. Rusya	15
1.2.3.2. Çin.....	18
1.2.3.3. Avrupa Birliği (AB).....	21
2. BÖLÜM: 11 EYLÜL SONRASI ABD POLİTİKALARI VE TÜRKİYE, ALMANYA VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ..	29
2.1. ABD-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	29
2.1.1. 11 Eylül Terör Saldırıları-Arap Ayaklanmaları Arası Dönemde İkili İlişkiler	30
2.1.2. Arap Ayaklanmaları ve ABD-Türkiye İlişkilerine Etkileri.....	33
2.1.2.1. İkili İlişkilere DEAŞ Etkisi.....	36
2.1.2.2. ABD'nin PYD-YPG Desteği	37
2.1.3. Donald Trump Sonrası ABD-Türkiye İlişkileri	38
2.2. ABD-RUSYA İLİŞKİLERİ	40

2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Orta Asya İlgisi ve Rusya'nın Tutumu	40
2.2.2. NATO Genişlemeleri ve Karadeniz Havzası	42
2.2.2.1. Gürcistan Krizi.....	43
2.2.2.2. Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı	46
2.2.3. Suriye Krizi	49
2.3. ABD-ALMANYA İLİŞKİLERİ	51
2.3.1. Irak Savaşı'nın ABD-Almanya İlişkilerine Etkisi.....	52
2.3.2. ABD-Almanya İlişkilerine Rusya Etkisi	53
2.3.3. ABD'nin Korumacı Ekonomi Politikaları ve Almanya ile İlişkilerine Etkisi	55
2.3.4. NATO'da Yük Paylaşımı Tartışmaları ve ABD-Almanya İlişkilerine Etkisi.....	57
2.4. ABD İLE İLİŞKİLERE GENEL BİR BAKIŞ	59
3. BÖLÜM: ALMANYA-RUSYA YAKINLAŞMASININ NEDENLERİ VE ETKİLERİ.....	61
3.1. ABD DIŞ POLİTİKASININ ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ ...	61
3.2. ENERJİ KONULARININ ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ.....	65
3.2.1. Enerji Güvenliği Sorunu.....	65
3.2.2. Almanya Enerji Politikaları.....	68
3.2.2.1. Almanya'nın Rusya'dan Gaz Tedarikini Sağlayan Doğal Gaz Boru Hatları	70
3.2.2.1.1. Nord Stream 1 (Kuzey Akım 1) Doğal Gaz Boru Hattı.....	71
3.2.2.1.2. Nord Stream 2 (Kuzey Akım 2) Doğal Gaz Boru Hattı.....	73
3.2.3. Rusya Enerji Politikaları.....	74
3.2.3.1. Enerji Güvenliğini Sağlamanın Rusya İçin Önemi.....	76
3.2.3.2. Rusya'nın Enerji Kaynaklarını Kontrol Etme Çabaları	77
3.3. ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİNİN Dengeleyicisi Olarak ALMANYA EKONOMİSİ.....	78
3.3.1. Almanya ve Rusya Ekonomilerine Bakış.....	79
3.3.2. Almanya Ekonomisinin Rusya Üzerindeki Etkisi	80
4. BÖLÜM: ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	84
4.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM VE NEDENLERİ.....	84

4.2. TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL MERKEZ ÜLKE OLMA ÇABALARI	89
4.3. TÜRKİYE’NİN ALMANYA VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİNİN KAPSAMI... 91	
4.3.1. Türkiye’nin Almanya ile İlişkilerinin Önemi.....	92
4.3.1.1. Türkiye-Almanya Ekonomik İlişkileri.....	93
4.3.1.2. Türkiye-Almaya Siyasi İlişkileri	95
4.3.1.3. Türkiye-Almanya Kültürel İlişkileri	98
4.3.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinin Önemi.....	100
4.3.2.1. Türkiye-Rusya Siyasi İlişkileri	102
4.3.2.2. Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri	106
4.3.2.3. Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri	107
4.4. TÜRKİYE’NİN ALMANYA RUSYA YAKINLAŞMASINA ETKİSİ	110
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği
API	Avrupa Politik İş Birliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
D-8	Gelişen Sekiz Ülke
DEAŞ	Irak-Şam İslam Devleti
EPDK	Enerji Piyasası Denetleme Kurulu
ETKB	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
EUROTOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
G-8	Sekizler Grubu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
KEİ	Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz

NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OBEP	Ortaklık Bireysel Eylem Planı
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
ŞİÖ	Şanghay İş Birliği Örgütü
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TTYO	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YPG	Halk Koruma Birlikleri

GİRİŞ

Dünya siyasi tarihinde meydana gelen büyük olaylar uluslararası sistemin yapısını değiştirici etki yapmaktadır. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla iki kutuplu yapıya dönüşen uluslararası sistem Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD'nin süper güç olarak kabul edildiği tek kutuplu bir yapıya bürünmüştür. Bu süreçte ABD tek kutuplu sistemin devamını sağlama ve kendisine rakip olabilecek güçlerin yükselişini önleme hedefi doğrultusunda politikalar geliştirmiş ve 1990'lı yıllar boyunca sistemde kendisini dengeleyebilecek bir gücün bulunmaması neticesinde tek kutuplu dünya düzenini korumayı başarmıştır. Fakat 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör saldırıları sonrası ABD'nin tek yanlılığını¹ artırması sistemdeki diğer devletlerin ABD'yi dengeleme politikalarına yönelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda tez çalışmasında Türkiye, Almanya ve Rusya'nın ABD'yi dengeleme politikaları olarak değerlendirilebilecek gelişmeler ele alınmakta ve adı geçen ülkelerin birbirleriyle ve ABD ile olan ilişkileri çeşitli açılardan irdelenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin mevcut ve değişmekte olan uluslararası sistemdeki önemi çalışmanın odak noktalarından birini teşkil etmekte, ABD'ye karşı Rusya ile Almanya tarafından ne ölçüde dengeleme yapıldığı ve Türkiye'nin bu anlamda bir rolünün olup olmadığı çalışmanın üzerinde yoğunlaştığı ana temayı oluşturmaktadır.

Tezin teorik çerçevesini devlet davranışları üzerinde uluslararası sistemin anarşik yapısına vurgu yapan ve sistemde meydana gelen değişikliklerin devlet davranışlarına doğrudan etki ettiğini savunan neorealizm oluşturmaktadır. Çalışmada neorealizmin üzerinde durduğu tek kutupluluk ve çok kutupluluk kavramları uluslararası sistemin değişen yapısını açıklamak için kullanılmakta ve çok kutupluluğa geçiş sürecinde devlet davranışları dengeleme kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. ABD'nin uluslararası sisteme etki etme bakımından hala en büyük güç olarak kabul edildiği çalışmada, Almanya AB'nin en büyük gücü, Rusya Avrupa ve dünya üzerindeki dengelemenin en önemli unsurlarından biri, Türkiye ise bölgesel ve

¹ Tezde "tek yanlılık" adı geçen olaylar özelinde değerlendirilmektedir. Bahsi geçen dönemlerde ABD'nin dış politikada tamamen tek yanlı olduğu savunulmamaktadır. Dış politika tutumunu ağırlıklı olarak tek yanlı olarak belirleyen bir devlet politikalarının meşruiyetini artırmak için çok yanlı bir tutum da benimseyebilir.

küresel ölçekte etkisini artırmaya ve merkez ülke olmaya çalışan önemli bir aktör olarak yer almaktadır.

Bu bağlamda neorealist kuram özellikleri ve tarihsel gelişimi bakımından açıklanmaya çalışılmakta ve dengeleme kavramı üzerine güncel yaklaşımlar farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. ABD'nin 2001 saldırıları sonrası küresel terörle mücadele çerçevesinde başlattığı savaş ve işgallerin Almanya ve Türkiye gibi müttefik ülkeler ve Rusya gibi küresel etkisini her geçen gün artıran bir aktör tarafından desteklenmemesi, adı geçen ülkeler arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasının ve ABD'ye karşı dengeleyici politikalar geliştirmeye başlamasının önemli bir tarihi olarak değerlendirilmektedir. Kendisine rakip olabilecek Rusya ve Çin gibi güçlerin yükselişini engellemek ve enerji kaynaklarını kontrol etmek adına Asya ve Orta Doğu'da ABD tarafından başlatılan işgallerin başarısız olduğu değerlendirilen çalışmada, bu durumun küresel sistemin çok kutupluluğa geçişine katkı sağladığı ve bu bağlamda yeni ittifak ilişkilerinin kurulduğu Türkiye, Almanya ve Rusya örnekleriyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda tez konusu çok kutuplu bir yapıya dönüşmekte olan uluslararası sistemde Rusya ile Almanya ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma temelinde Türkiye'nin bir etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır.

Tezde Türkiye ve Almanya'nın Soğuk Savaş döneminde dış politikalarına hâkim olan statükoyu değiştirmeye çalışmaları ve bu doğrultuda benimsedikleri çok yanlı² dış politikaların ABD tarafından kabul görmemesi sonucu iki ülke politikalarının ABD ile çatıştığı alanlar irdelenmekte ve ABD'nin Almanya ve Türkiye'nin çıkarlarını önemsemeyen tutumunun iki ülkenin Rusya ile yakınlaşmasına etkisi çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada Rusya'nın uluslararası sistemde artan etkisini ve belirleyiciliğini göstermesi bakımından Gürcistan, Ukrayna ve Suriye krizlerinin üzerinde durulmakta ve küresel etkiye sahip bu olayların adı geçen ülke ilişkilerini ne şekilde etkilediği, uluslararası sistemdeki güç dengelerini nasıl değiştirdiği ve kime fayda sağladığı konusu da incelenmektedir. Ayrıca ABD'yi dengelemek adına Türkiye, Almanya ve Rusya ilişkilerinin siyasi, ekonomik, kültürel ve enerji boyutları çalışmada detaylı bir biçimde ele alınmakta ve ikili ilişkiler karşılıklı

² Tezde dış politika yaklaşımını Soğuk Savaş sonrası “çok yanlı” olarak belirlediği ifade edilen Türkiye ve Almanya'nın çıkarları gereği “tek yanlı” olarak değerlendirilebilecek politikalarına da yer verilmiştir.

bağımlılık ve asimetrik ilişki bağlamında değerlendirilmektedir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimi açıklaması bakımından Türkiye'nin son dönemde dış politikasında meydana gelen değişiklikler ve yeni ittifak arayışları çerçevesinde Rusya ile kurduğu yakınlık da çalışmada detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

Çalışmanın yöntemi uluslararası ilişkilerde en çok tercih edilen yöntemlerden biri olan vaka incelemesi üzerinden gerçekleştirilmektedir. İstatistiki verilerin değerlendirildiği niceliksel yöntemlerle elde edilecek veriler karar alıcıların kişisel tercihlerini de kapsayan bunun gibi bir çalışmada faydalı sonuç sağlamada yetersiz kalabilecektir. Bu sebeple ele alınan ülkelerin dış politika tercihlerini mevcut olaylar üzerinden niteliksel bulgular yoluyla incelemek daha doğru analizler yapabilme olanağı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışma neorealist teorinin öngördüğü dengeleme eyleminin sistemdeki diğer büyük güçler ve bölgesel güçler arasında gelişip gelişmediğini sorusuna Rusya, Almanya ve Türkiye üzerinden cevap aramaya çalışmaktadır. Bu üç ülkenin vaka analizi temeline oturmasının temel nedeni üçünün de ABD'nin tek taraflı politikalarına karşı belirgin bir tavrının olmasıdır. Bu anlamda çalışma en benzer sistem tasarımı metodunu andırırken, analiz birimlerinin önemli bir farklılığı olan ittifak bağlantılarının olması çalışmayı en farklı sistem metoduna yakınlaştırmaktadır. Dolayısıyla üst düzeyde niteliksel bir yöntem sunan çalışma alt düzeyde karma bir yöntemi de içermeye çalışmaktadır. Almanya, Rusya ilişkilerinde meydana gelen değişimlerin sebeplerini, sonuçlarını ve ortaya çıkan yeni durumları değerlendirmek için konularla ilgili, kitap, dergi, makale, tez ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır. Çalışmada mümkün olduğunca birincil kaynaklara ulaşılmaya gayret gösterilmiş, ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Özellikle ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerini açıklaması bakımından gerekli olan durumlarda istatistiki verilerden de faydalanılmış ve değerlendirme sonucunda ikili ilişkilerin hangi ülkeye ne şekilde fayda sağladığı veya zarar verdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

1.BÖLÜM: NEOREALİST AÇIDAN ULUSLARARASI SİSTEM

Uluslararası sistem aralarında bağımlı ve düzenli ilişkiler bulunan devletler tarafından oluşturulan ve temel öğelerinin belirli sınırlarla birbirinden ayrıldığı bir yapı olarak tanımlanabilir (Arı, 2004, s.513). Holsti (1974, s.92-96) uluslararası sistemi siyaset bilimleri bağımsız herhangi bir bütünü olarak değerlendirmiş ve kabilelerden şehir devletlerine, imparatorluklardan ulus-devlet yapılarına kadar sistemi bir bütün olarak tanımlamıştır. Kaplan'a göre ise (1957, s.4) uluslararası sistem kendilerine özgü davranışsal düzenlilikleri ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler ağı bulunan değişkenler biçiminde ifade edilmiştir.

Tezin birinci bölümü uluslararası sistemi neorealist bir bakış açısıyla değerlendirmekte ve Soğuk Savaş sonrası sistemde meydana gelen değişimlerin devlet davranışlarını ne şekilde etkilediğini tek kutupluluk, çok kutupluluk ve dengeleme kavramları üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.

1.1. NEOREALİZM

Realizmin tarihi kökenlerinin siyaset teorisinin klasik düşünürleri olan Thucydides, Rousseau, Machiavelli ve Hobbes'a kadar uzandığı kabul edilmektedir. Yakın dönemde E. H. Carr ve H. Morgenthau'nun çabalarıyla yeniden canlandırılan Realist teori, 2. Dünya Savaşı sonrası döneme damgasını vurmuş ve 50'li ve 60'lı yıllar boyunca uluslararası ilişkiler disiplinin en etkili teorisi olarak değerlendirilmiştir (Eralp, 2010, s.156). Morgenthau *Politics Among Nations* adlı eserinde realizmin altı temel ilkesini şu şekilde sıralamıştır (Morgenthau, 1954, s.4-10; Donnelly, 2004, s.7-16; aktaran Kolasi, 2013, s.156-157):

1. Siyaset ve toplum, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarla yönetilir.
2. Uluslararası politikanın hareket noktası, güç terimi ile tanımlanan çıkar kavramıdır.
3. Güç uygulandığı zaman ve mekâna bağlı olarak farklılık gösterebilir, ancak politikanın özü olan çıkar kavramı zamandan ve mekândan etkilenmez.
4. Evrensel moral ilkeler, evrensel soyut formüller biçiminde, devletlerin eylemlerine uygulanamaz.
5. Politik Realizm belli bir ulusun moral arzularını evreni yöneten moral yasalarla tanımlamaktan kaçınır.

6. Siyasal alan kendi başına ve bağımsız bir alandır.

Bu ilkelerden hareketle realizm insan doğasını çıkarıcı, saldırgan ve gücü ön plana çıkaran bir yapıda tanımlar. Uluslararası politikayı insanın doğasıyla açıklayan realizm, devletleri de bencil ve kendi çıkarlarını korumaya ve artırmaya çalışan insana benzetmiştir. Realizme göre devletler çıkarlarını korumak ve artırmak için kapasiteleri ölçüsünde diğer devletleri etkilemeye çalışırlar. Bu durum ise savaş ve çatışmaları kaçınılmaz kılar (Şöhret, 2012, s.297).

Realizmin en önemli argümanı devletleri dünya sahnesinin en önemli aktörleri olarak kabul etmesidir. Devletler uluslararası sistemde kendi başlarına birer egemen aktör oldukları için ve hesap verecekleri üst bir otorite olmadığı için uluslararası sisteme anarşi hakimdir. Anarşik uluslararası sistemde çıkar çatışmalarının nihai çözümü ise ancak savaşla mümkündür. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğu ve sürekli savaş ihtimali olduğu için devletlerin en önemli önceliği varlığını devam ettirmek yani ulusal bekalarını korumaktır. Bunu sağlayabilmek için de en önemli şey güç elde etmektir. Varlığını sürdürmek için güç elde etmek araç değil bir amaç olarak görülmektedir. Anarşik yapıdaki uluslararası sistem devletleri olanakları ve yetenekleri bakımından farklılaştırmaktadır ve devletler bu sistem içerisinde çeşitli ittifaklar geliştirseler de varlıklarını sürdürmenin en önemli yolu kendi sahip oldukları olanaklardır. Bu sebeple realistler uluslararası politikayı güç çerçevesinde değerlendirirler. Savaş güç elde etmenin veya sahip olunan gücü kullanmanın doğal bir yolu olarak kabul edilir (Aydın, 2004, s.37-38). Devletleri rasyonel birer aktör olarak değerlendiren realizm, devletlerin dış politika yapım süreçlerinde maliyet-fayda hesaplamaları yaparak çıkarlarını maksimize edecek biçimde davranacağını öngörmüştür. Uluslararası politikada askeri ve güvenlik konuları birincil politika olarak kabul edilirken, ekonomik ve sosyal konular ikincil politika olarak kabul edilmiştir (Viotti ve Kauppi, 2010, s.43). Realizm devleti toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak değerlendirmiştir. Devleti oluşturan iç ve dış yapıların birbirinden farklı olduğunu savunan realizm devlet içindeki alanda üst otorite olarak devletin bireyler arasındaki sorunları çözmede üst yapı görevi gördüğünü ancak uluslararası sistemin anarşik yapıda olmasının devletlerarası ilişkilerde güçlü olanın hayatta kaldığı bir ortama sebebiyet verdiğini savunmuştur. Ayrıca uluslararası

sistemde barış ve istikrarın hâkim olabilmesi için büyük devletler arasındaki güç dengesinin önemine de vurgu yapmıştır (Şöhret, 2012, s.298-299).

1970’li yıllarda hem Doğu hem de Batı bloğunda sarsılmalar gözlenmeye başlanmış ve ittifaklarda gerginlikler artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin de kuruluşuna olumlu yaklaştığı Avrupa Topluluğu (AT) ekonomik açıdan ABD’ye rakip olmuş, petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve fiyat artışları ekonomik sorunları ön plana çıkarmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak uluslararası alanda siyasi ve ekonomik sorunlar iç içe geçmeye başlamıştır. Yine aynı dönemde üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan devletler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış ve emperyalizmin çökmeye başladığı yönünde bir algı ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere ilaveten Vietnam Savaşı’nın seyri askeri gücün her zaman sonucu belirlemede yeterli olamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmış ve realizmin yoğun bir biçimde eleştirilmesine sebep olmuştur (Serdar, 2015, s.15).

Realizmi temelden sarsan bu eleştirilere karşılık neorealistler (yapısalcı realizm) hem devlet ve askeri- politik meselelerin önceliğini yeniden yorumlamış, hem de uluslararası ekonomi-politik meseleleri teoriye katmaya çalışmışlardır (Aydın, 2004, s.48). Neorealizmin öncülerinden olan Kenneth Waltz anarşik uluslararası sistem içerisinde varlığını sürdüren bağımsız devleti analizinde başlangıç noktası olarak kabul eder. Fakat klasik realizmden farklı olarak insanın doğasıyla ilgilenmez. Devlet davranışlarını belirleyen en önemli unsurun uluslararası sistemin anarşik yapısı olduğunu savunur. Yani davranışlar yapıyı, yapı da davranışları belirlemektedir (Aydın, 2004, s.48-49). Uluslararası sistemin anarşik yapıda olması devletleri hayatta kalmak için güç mücadelesine itmektir. Bu noktada neorealizmi klasik realizmden ayıran en önemli özelliklerden bir diğeri ise gücü bir amaç değil gerektiğinde kullanılacak bir araç olarak görmesidir. Ayrıca anarşik yapı üzerindeki vurgu devletlerin birbirine güvenemeyeceği ve ayakta kalabilmek için kendi oluşturdıkları imkanlara dayanmaları gerektiği şeklinde savunulur (Serdar, 2015, s.17).

Devletleri uluslararası siyasetin en önemli aktörleri olarak değerlendiren Waltz, fonksiyonları bakımından devletleri farklı görmez. Bu yüzden sistemi oluşturan devletleri ayırıştırabilmenin en önemli kriteri benzer görevleri yerine getirme

noktasındaki becerileri, yani güçleridir (Ünay, 1998, s.210-211). Devletleri hukuki açıdan birbirinin eşiti olarak kabul eden Waltz, sahip oldukları maddi güç açısından devletleri birbirinden ayırmaktadır. Burada Waltz’a göre belirleyici olan uluslararası sistemdeki büyük güçlerin sayısı ve bu devletlerin kapasite dağılımındaki değişimlerin yapıyı değiştirdiğidir. Kapasite dağılımının önemsenmesinin sebebi gücün devletin sahip olduğu bir özellik olarak kabul edilmesi, devletlerin güç dağılımının ise sistemin bir özelliği olarak görülmesidir (Waltz, 1979, s.80; aktaran Kolasi, 2013, s. 162). Aktörler arasındaki güç dağılımını uluslararası sistemin temel belirleyicisi olarak gören neorealistler sistemi tanımlarken tek kutupluluk, çift kutupluluk ve çok kutupluluk kavramları üzerinde durmuşlardır (Kantarıcı, 2012, s.58). Sistemdeki büyük güçlerin yükseliş ve çöküşü ve buna bağlı güç dengesinde yaşanan değişimler uluslararası alandaki değişimlerin temel sebebi olarak görülen neorealizmde sistemi etkileyen değişimlerin temel aracı ise savaş olarak kabul edilmiştir. Yapıda meydana gelen bu değişimler ise devlet davranışlarını belirleyen temel dinamik olarak kabul edilmektedir (Kolasi, 2013, s. 163).

Waltz devletleri sahip olduğu askeri ve ekonomik güç bakımından büyük, orta ve küçük olarak sınıflandırmaktadır ve devletleri uluslararası sistemde güç dağılımına göre konumlandırmaktadır. Mearsheimer ise ekonomik gücün askeri güçten daha önemli olduğunu savunmaktadır. Çünkü ekonomik gücün her zaman askeri güce dönüştürülme ihtimali bulunmaktadır. Bu yüzden askeri gücü yetersiz ama ekonomisi güçlü olan bir devlet sistemdeki diğer devletler tarafından potansiyel bir rakip olarak görülmektedir (Serdar, 2015, 17).

Son olarak uluslararası sistemin anarşik yapısının devletleri güçlü olana katılmak yerine birbirlerini dengelemeye teşvik ettiğini savunan neorealizm, devletler arasındaki yüksek bağımlılık ilişkilerinin yeterince düzenlenmediği takdirde çatışma riskini artıracakını öne sürer. Waltz’a göre karşılıklı bağımlılık devletlerin birbirinden gelebilecek risklerin ve tehditlerin karşılıklı hale gelmesidir (Ünay, 1998, s.211-212).

1.1.1.Neorealizme Göre Dengeleme

Dengeleme (balancing) kavramı özellikle neorealist kuram tarafından önem verilen bir tanımlamadır. Waltz’a göre en yalın haliyle dengeleme uluslararası sistemde

hegemon olmaya çalışan devlete karşı güçsüz olan tarafı desteklemeyi ifade eder (Waltz, 2010, s.126; aktaran Özlük, 2017, s.229). Bir başka tanımlamaya göre dengeleme bir devletin kendi güç değerlerini artırarak ve rakip devletlerin avantajlarını azaltarak kendi adına en iyi sonucu elde etmeye çalışmasıdır (Art, 2005, s.183). Schweller ise daha somut bir dengeleme tanımlaması yapmak için dengelemeyi bir devletin diğer bir devlete karşı askeri gücünü ittifaklar kurarak veya içsel mobilizasyon oluşturarak artırması, böylelikle diğer devletlerin askeri veya siyasi baskısını önlemeye veya ertelemeye çalışması olarak değerlendirmiştir (Schweller, 2006, s.9). Teorik tanımlamalar dışında basit bir tanımlama yapılacak olursa uluslararası sistemde yayılmacı bir devletin güç dengesini bozmasını engellemek için diğer devletler tarafından uygulanan politikalar dengeleme olarak adlandırılabilir (Uzer, 2013, s.75).

Konuyla ilgili çalışmalarında Yirmibeşoğlu ve Dinçer (2018, s.116) neorealitlerin uluslararası sistemin anarşik yapısına vurgu yaparak bu durumun güç dağılımı ve kutupluluk bakımından devlet davranışları üzerinde belirleyici bir etki yaptığını ifade etmişlerdir. Dengeleme stratejisi devletlerin hayatta kalması ve güvenliklerini sağlaması bakımından bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Gücün ne derece gerekli olduğu ve nasıl kullanılması gerektiği konusu realistleri saldırgan ve savunmacı realist olarak ikiye ayırmıştır.

“Özellikle Kenneth Waltz ve Robert Jervis tarafından öngörölmüş olan ve sistemik denge unsurunun kavramsallaştırılması noktasında önemli bir meşruiyet sağlayan Savunmacı Realizme göre, uluslararası sistemin temel oyuncularını olan devletler, kendi ulusal savunmalarını ve güvenliklerini riske atmayacak boyutta bir asker/ekonomik/teknolojik güce sahip olurlar ve aynı zamanda sistemde yer alan diğer oyuncularını da yakından takip ederler. Dengeyi oluşturan devletler, kendi güvenliklerini riske atacak adımlar atılması durumunda, o adımı atan devlet/devletlere karşı göreceli bir güçsüzlük içine sürüklenecikleri için, dengenin yeniden sağlanması ve gücü bir amaç olarak görmeye başlayan devlet/devletlerin dengelenebilmesi noktasında, o devlet/devletlere karşı, birlikte hareket etmeye başlarlar ve sonuç olarak güç dengesini yeniden inşa ederler. Bu yaklaşıma göre, devletler birbirine karşı göreceli güçlerini artırmayı değil, sistemin sağlayacağı güvenliğin göreceli artırılmasını amaçlamaktadırlar.” (Tüysüzoğlu, 2013, s.255).

Devletlerin dengeleme stratejilerinde amaç aynı olsa da bu amaca ulaşmak için kullanılan yöntemler ve araçlar farklılık göstermektedir. Bu durum ise dengeleme

kavramının farklı türlerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Özlük'ün de ifade ettiği gibi (2017, s.234) Waltz'un kendisi de dengelemeyi iç ve dış dengeleme olarak iki türde incelemiştir.

1.1.2. Dengelemede Güncel Kavramlar

Yayılmacı devleti dengelemek için diğer devletler kendi güçlerini kullanarak yani savunma harcamalarını artırmak suretiyle askeri kapasitelerini geliştirerek dengeleme politikaları üretebilirler. Bu durum iç dengeleme (internal balancing) olarak adlandırılır. Diğer yandan savunmaya yönelik ittifak ilişkileri kurarak sistemdeki dengeyi bozan devlete karşı politikalar üretmek ise dış dengeleme (external balancing) olarak adlandırılır (Uzer, 2013, s.75).

Dengelemenin diğer bir türü ise negatif ve pozitif dengelemedir. Bu dengeleme türünde devletler diğer devlet veya devletlerin kapasitelerini zayıflatmaya çalışırlar. İç veya dış dengelemeyle sahip oldukları kapasitelerini kullanarak diğer devletlerin zayıflatılmaya çalışılması negatif dengeleme olarak tanımlanmaktadır (Steff ve Khoo, 2014, s.227-228). Negatif dengelemede öncelik askeri kapasiteyi zayıflatmaktır. Fakat ekonomik veya diplomatik olarak da diğer devlet veya devletlerin kapasitesini zayıflatmaya çalışmak negatif dengelemenin kapsamı içerisindedir. Pozitif dengeleme ise bir devletin uluslararası sistemde kendi kapasitesini artırmak amacıyla uyguladığı politikaları ifade eder (Özlük, 2017, s.235). Devletler potansiyel rakiplerinden daha fazla tehdit aldıkça pozitif dengelemeye yönelmektedir (He, 2012, s.157).

Yumuşak dengeleme ve sert dengeleme ayrımı ise dengeleme türleri arasında literatüre en yeni katkının yapıldığı alanlardan biridir. Yumuşak ve sert dengelemenin diğer dengeleme türlerinden daha fazla tartışılmasının temelde iki nedeni vardır. Birincisi gücün doğasıyla ilgili tartışmaların (yumuşak güç, sert güç ayrımı) artması, ikincisi ise dengeleme kavramının geleneksel tanımında askeri ve materyal araçların vurgulanması fakat son zamanlarda dengeleme stratejisi kapsamının genişlemesidir (Özlük, 2017, s.235). Bu bağlamda sert dengeleme askeri araçlar ve askeri tehdit açısından değerlendirilmektedir (Ikenberry, 2002, s.25). Sert dengelemeyi dengelemenin en eski türlerinden biri olarak değerlendiren Fortmann'a göre bir devletin sert dengeleme stratejisine başvurması için öncelikle güvenliğine yönelik ciddi bir askeri tehditle karşı karşıya kalması, rakip devletin gücünün kendini yok edecek

noktaya yükselmesi veya rakip devletler arasında çatışma ortamının yoğunlaşması gerekmektedir (Fortmann, 2004, s.362-365). Paul ise sert dengelemeyi sistemde devletlerarası rekabetin arttığı durumlarda esas rakibin gücünü dengelemek maksadıyla askeri kapasitesini ve teknolojisini artırarak resmi ve karşı ittifaklar kurma biçiminde tanımlamıştır (Paul, 2004, s.2-3). Sert dengelemenin araçları ise askeri kapasite artışı, hegemonya karşıtı devletlere askeri teknoloji transferi ve silah temini ve savaş maksatlı ittifaklar kurulması şeklinde sıralanmıştır (Pape, 2005, s.9; aktaran Ünal, 2016, s.20). Diğer yandan yumuşak dengeleme askeri olmayan araçları kullanmak suretiyle sistemde hegemonya sahibi olmaya çalışan devletin hedeflerine ulaşmasını engellemek, erteltmek veya geciktirmek amacıyla uygulanan stratejilerdir. Bu hedef doğrultusunda devletler ekonomik araçlar, diplomasi metotları ve küresel örgütleri kullanırlar (Pape, 2005, s.10). Resmi olmayan ittifaklar kurma ve küresel örgütlerdeki oylama ve veto gücü yumuşak dengelemenin araçları arasındadır (Ünal, 2016, s.21). Konuyla ilgili çalışmasında Pape uluslararası sistemde süper gücün tek taraflı askeri ve güvenlik politikalarını devam ettirmesi durumunda sistemdeki diğer devletlerin yumuşak dengeleme politikalarının giderek yoğunluk kazanacağını ve hatta uzun dönemde sert dengeleme yapabilecek bir ittifakın ortaya çıkabileceğini öngörmektedir (Pape, 2005, 9-10). Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem değerlendirildiğinde sert dengelemenin kullanılan araç ve yöntemler itibariyle Soğuk Savaş dönemine daha iyi açıkladığı düşünülürken, Soğuk Savaş sonrası dönemde yumuşak dengeleme uluslararası sistemde devlet davranışlarını açıklamada savunduğu yöntem ve araçlar itibariyle daha kullanışlı olarak değerlendirilmektedir (Özlük, 2017, s. 240).

Bu sebeplerle yumuşak dengeleme ve sert dengeleme kavramları tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD politikalarında yaşanan değişim ve buna karşılık Rusya, Almanya ve Türkiye'nin ABD'ye karşı uyguladığı politikaları açıklamak için kullanılacaktır.

1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM

1.2.1. ABD Tek Kutupluluğu

“Kutup” kavramı devletler arasındaki kapasite farkını ve kaynak dağılımını daha iyi ifade edebilmek, ayrıca uluslararası sistemi ve uluslararası ilişkileri daha etkin bir

şekilde tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Tüysüzoğlu, 2013, s.245). Neorealizme göre tek kutupluluk bir devletin uluslararası sistemdeki gücü tek başına elinde bulundurmasını ve devletler arasındaki ilişkileri düzenlemesini ifade eder. Tek kutuplulukta gücü elinde bulunduran devlet egemen bir güç haline gelebileceği gibi bölgesel güçlerin kolayca hareket edebilecekleri bir ilişki düzeni de kurabilir. Bu noktada belirleyici olan ise büyük gücün sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik v.b kapasitesinin yeterlilik düzeyidir. Neorealistlerin büyük güç tanımlaması ise bir devletin önemli miktarda siyasi, askeri ve ekonomik güce sahip olması, müttefiklerini etkileyebilmesi ve ulusal güvenliğini sağlamanın yanında küresel etkiye sahip politikalar üretebilmesi şeklindedir (Efegil ve Musaoğlu, 2009, s.4). Neorealizm tek kutuplu sistemi istikrarsız bir sistem olarak değerlendirir. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olması devletlerin hayatta kalma güdülerıyla hareket etmesini sağlamaktadır ve bir devletin çok güçlenmesi durumunda onu dengeleme ihtiyacı hissederek (aktaran Aydın ve Bakıncak, 2016, s.98; Waltz, 1993, s.75-76).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği dağılmıştır. Uluslararası sistemin tek süper gücü olarak kalan ABD ise eşsiz bir konuma sahip olarak değerlendirilmiştir (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.98). Teorik çerçevede uluslararası sistemde hâkim tek bir gücün diğer devletler tarafından dengeleneceği düşüncesi Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda ABD'ye karşı gerçekleşmemiştir. Bu durumun yaşanmasının temel sebepleri ise öncelikle hâkim devletin belli bir güç sınırını aştığı durumlarda bu devlete yönelik dengeleme çabalarının bir sonuç vermeyeceği, Rusya ve Çin gibi devletlerin de nükleer silaha sahip olması nedeniyle ABD tarafından saldırıya uğrama endişesi taşınamaları ve coğrafi olarak ABD'nin diğer büyük güçlerle komşu olmaması nedeniyle diğer devletlere karşı tehdit oluşturmadığı şeklinde değerlendirilmiştir (Uzer, 2013, s.75).

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü Soğuk Savaş sonrası ABD'yi dengeleyecek bir gücün veya koalisyonun olmaması uluslararası sistemin tek kutuplu yapıya büründüğü şeklinde yorumlanmıştır. Dönem itibarıyla ABD dengelenmesi mümkün olmayan askeri, siyasi ve ekonomik güce sahip olarak görülmüştür. Mevcut rakipleri olan Rusya ve Çin gibi güçler ise ekonomik sorunlar ve iç siyasi meselelerle ilgilenmek zorunda kaldığından ABD'yi dengeleyecek bir kapasiteye erişmeleri mümkün

olmamıştır (Efegil ve Musaoğlu, 2009, s.5). 1990 yılında ABD'nin dünya GSMH'nin %22 ile %26'lık bir kısmına sahip olması ve yıllık bütçesinin %5'lik bölümünü askeri harcamalarına ayırıyor olması dönem itibariyle ABD'nin uluslararası sistemde oynadığı düzenleyici rolü açıklamak bakımından önemlidir (Uzer, 2013, s.76). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünya kaynaklarını paylaşan iki kutuptan birinin ortadan kalkması sonrası Rusya gibi askeri gücü olan veya Almanya ve Japonya gibi ekonomik gücü olan devletler uluslararası sistemde olsa da ABD'nin hem ekonomik hem siyasi hem de askeri bakımdan üstün olması sistemde egemen devlet olmasını sağlamış ve 90'lı yıllar boyunca diğer güçler tarafından dengelenmesini engellemiştir (Çevik, 2015, s.91).

Kendisini dengeleyecek bir gücün olmaması neticesinde ABD 1990 ve 2000 yılları arasında küresel kapitalizm, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ilkeleri bağlamında uluslararası sistemde barışı sağlamaya çalışmış ve Birleşmiş Milletler'in desteğini de alarak hem ülkeler arasındaki sorunların çözümünde hem de iç savaş sorunlarının çözümünde önemli roller oynamıştır (Çelebi, 2003, s.15). Kuveyt, Bosna ve Kosova krizleri başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan sorunların çözümünde ABD'nin öncü bir rol oynaması hem kendine biçtiği rolü hem de uluslararası sistemdeki etkisini göstermesi bakımından önemli olarak değerlendirilebilir.

Bunlara ilaveten ABD'nin kendi mevcut düzenini yani serbest piyasa ekonomisini ve liberal demokrasiyi dış dünyaya kabul ettirmeye çalışması, başta Rusya olmak üzere eski Sovyet ülkelerinin hem eski rejimlerini ortadan kaldırmalarını hem de küreselleşen düzene ayak uydurmaya çalışmalarını sağlamıştır. Bu bakımdan ABD'nin siyasi ve ekonomik eksenli politikalarında elde ettiği başarı da Soğuk Savaş'ın ardından 2000'li yıllara kadar geçen süreçte sistemde tek kutupluluğun hâkim olduğunu göstermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir (Kantarcı, 2012, s.62).

1.2.2. 2001 Sonrası Çok Kutupluluğa Geçiş

Uluslararası sistemde ikiden fazla başat gücün egemen olması çok kutupluluk olarak tanımlanır. Bu sistemde devletlerin birbirine karşı üstünlüğü söz konusu değildir. Devletlerden biri sistemde hakimiyetini artırmak istediğinde gücünü artırmak isteyen devlet diğer devletler tarafından dengelenir (Aydın ve Bakıncak, 2016, s. 99). Çok kutupluluk kavramı da kendi içinde dengelenmiş çok kutupluluk ve dengelenmemiş çok

kutupluluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dengelenmiş çok kutupluluk, uluslararası sistemde hâkim olan güçler arasında diğerlerinden daha üstün olan hegemon bir gücün olmaması durumunu ifade eder. Yani sistemde etkili olan aktörler arasında bir güç asimetrisi söz konusu değildir. Dolayısıyla ortaya çıkabilecek tehditlerin ve güvenlik risklerinin daha kolay kontrol edilebilmesi söz konusudur. Dengelenmemiş çok kutuplulukta ise uluslararası sistemde diğerlerinden daha güçlü konumda olan aktörün hegemonya arayışına girerek diğer aktörleri baskılamaya çalışması söz konusudur. Böyle bir davranış biçiminin benimsenmesi ise kaçınılmaz olarak gücünü artırmak isteyen aktör ile diğerleri arasında bir çatışmaya sebebiyet verecektir (Mearsheimer, 2001, s.44; aktaran Tüysüzoğlu, 2013, s.249).

Çok kutupluluk farklı şekillerde uluslararası sistemi etkisi altına alabilir. Güçlü devletler ittifak halinde oldukları devletlerle farklı kutuplar oluşturabileceği gibi bölgesel ulus üstü/ulus ötesi yapılar da (AB gibi) çok kutuplu bir sistemde güçlü ve belirleyici birer aktör olabilirler. Günümüz dünyasında durumu açıklayan en iyi örnek Çin ve Rusya'nın yükselen güçler olarak ABD'nin lider olduğu bir uluslararası sistemi kabul etmemeleri ve tek kutupluluğa dayalı bir Batı üstünlüğüne karşı durmalarıdır. Her iki aktörün de amacı uluslararası sistemde kendi siyasi, ekonomik ve toplumsal değer ve çıkarlarının etkin olmasını sağlamak ve böylelikle çok kutuplu bir uluslararası sistemin kurulmasına öncülük etmektir (Turner, 2009, s. 154-159).

Mevcut uluslararası sistem dengelenmemiş çok kutupluluğa örnek olarak verilebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ABD'nin tek süper güç olarak dünya sahnesine çıkması ve uluslararası sistemin tek kutuplu olarak değerlendirilmesi 90'lı yıllar boyunca genel kabul görmüş bir durumdur. Fakat 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terör saldırıları ve sonraki süreçte ABD'nin küresel terörle mücadele hedefleri doğrultusunda uyguladığı politikalar tek kutuplu sistemin lideri pozisyonunu sarsmaya başlamıştır (Çevik, 2015, s.138). Dönemin ABD Başkanı George W. Bush Eylül 2002'de terörle mücadelenin yöntemini ve kapsamını belirleyen ve Bush Doktrini olarak bilinen Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni açıklamıştır. ABD'nin terörle mücadele bağlamında belirlediği yeni stratejinin en fazla tartışılan kavramlarından birisi “önleyici müdahale” olmuştur (Çiftçi, 2009, s.212). Yeni stratejiyle birlikte ABD çıkarlarını ve yurttaşlarını korumak adına küresel terörle mücadele için her türlü yönetime başvurma

ve her düzeyde mücadele etme hakkına sahip olarak görmüştür. ABD'ye göre güvenilir devlet olarak tanımladığı devletlerin hepsi ya nükleer veya kimyasal silahlara sahiptir ya da gelecekte sahip olacaktır. Bu durum ise ABD'nin güvenliğini tehdit etmektedir ve ABD güvenilir olmayan devletlerin kitle imha silahlarına sahip olmasını engellemek için her düzeyde mücadele yürütme hakkına sahiptir (Çiftçi, 2009, s.213). Yaşanan terör saldırılarının etkisinin devam ettiği dönemde haklı ve anlaşılır gibi görünen “önleyici müdahale” stratejisi, devam eden süreçte ABD'nin tek taraflı güvenlik politikalarının yoğunlaşması neticesinde keyfi ve tehlikeli bir özellik kazanmıştır (Çelebi, 2003, s.26). ABD'nin yeni güvenlik strateji bağlamında Afganistan ve Irak'ı dayanaksız gerekçelerle işgal etmesi dünyadaki pek çok ülke tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Aydın ve Bakıncak, 2016, s.106). ABD'nin güvenlik politikalarına öncelik vermesi ve tek yanlı tutumu savaşların uzun sürmesine ve istediği sonucu elde edememesine sebep olmuş, bununla birlikte ekonomik olarak zayıflaması neticesinde ABD'nin jeopolitiği ve jeostratejisi Irak ve Afganistan'da zayıflamıştır. Bu süreçte Rusya, Çin ve AB gibi aktörler ABD'nin küresel rakipleri konumuna gelmişler ve bölgesel ve uluslararası ortamda stratejik açılımlarına ivme kazandırmışlardır (Kantarıcı, 2012, s.70). Uluslararası sistemde çok kutupluluğa geçişin hız kazandığı bu dönemde dünyanın jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik ağırlık merkezinin Atlantik'ten Pasifik yönüne kaydığı, enerji kaynaklarının ve kontrolünün daha fazla önem kazandığı, dinamik ve çok aktörlü bir uluslararası sistemin oluştuğu değerlendirilmektedir (Kantarıcı, 2012, s.70).

Mevcut durum değerlendirildiğinde ABD kapasite bakımından Çin, Rusya ve AB'ye kıyasla daha güçlü bir pozisyonda yer almaktadır. Bu durum ise dünya genelinde süper güç konumunu devam ettirmeye çalışmasına sebebiyet vermektedir. Bunun sonucu olarak da ABD son dönemde Çin, Rusya ve AB ile sık sık siyasi, ticari ve askeri konularda karşı karşıya gelmektedir. Çin ve AB ile ticari rekabet ve yaptırımlar artarken, Rusya ile Suriye, Doğu Ukrayna ve Kırım örneğinde olduğu gibi askeri ve siyasi sorunlar yaşanmaktadır. Uluslararası sistemde yaşanan bu gelişmeler sistemin ABD tarafından kontrol edilebilen tek kutuplu bir yapıda olmadığı, kapasite bakımından ABD'ye henüz denk olmasalar da uluslararası sistemde ABD'yi dengeleyebilecek aktörlerin de etkisini artırdığı ve uluslararası sisteminde dengelenmemiş çok kutupluluğun var olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

1.2.3. Çok Kutuplu Dünyanın Muhtemel Güç Merkezleri

1.2.3.1. Rusya

Soğuk Savaş'ın sona erdiği ilk yıllarda Rusya'da yaşanan ekonomik sorunların çözümünün ABD ve Avrupa ile ilişkileri geliştirmek olduğunu savunan Atlantikçiler bölgesel meselelere önem vermemişlerdir. Rusya'nın ekonomik krizden bir türlü kurtulamaması ve Batı'nın küçük ortağı olmayı kabul etmeyen çevrelerin güç kazanması üzerine Rusya'da Atlantikçiler etkisini kaybetmiş ve Avrasyacı görüş dış politikada etkisini artırmıştır (Kasım, 2001, s.54-55). Avrasyacılar Rusya ile Batı'nın çıkarları noktasında uyumsuzluk olduğunu savunmuş, Orta Asya ve Kafkasya'nın Rusya'nın güvenliği için önemine dikkat çekerek yakın çevresiyle yeniden ilgilenmeye başlamışlardır (Meshabi, 1993, s.188). 2000 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanı olmasıyla birlikte yeni bir Ulusal Güvenlik Konsepti belirleyen Rusya ulusal güvenliğin korunmasının temel şartının ekonomiyi istikrarlı bir biçimde büyütmek olduğunu vurgulamıştır. Ulusal Güvenlik Konseptinin üzerinde durduğu diğer önemli husus Batılı devletlerin uluslararası sorunları askeri güç kullanılarak ve tek taraflı olarak çözmesinden duyulan endişedir. Ayrıca Rusya yeni güvenlik konseptiyle kendisinin büyük güçlerden biri olduğu çok kutuplu bir uluslararası sistemi tercih ettiğini açıkça ifade etmiştir (Kasım, 2001, s.56). Nitekim 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin Irak'ı işgali, NATO genişlemeleri, Gürcistan, Doğu Ukrayna, Kırım ve Suriye sorunlarına karşı Rusya'nın tutumu değerlendirildiğinde mevcut sistemden duyduğu memnuniyetsizlik kolayca anlaşılabilmektedir.

11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen saldırıların ardından Rusya saldırıların bütün insanlığa yapıldığını ilan ederek terörle mücadelede ABD'nin yanında olduğunu söylemiştir. Bunu yapmasındaki amaç ise özellikle Kafkasya bölgesinde kendi aleyhine gerçekleşen eylemleri terörle mücadele çerçevesinde ortadan kaldırmaktır. Çeçenistan Savaşı'nı bitirmek için Çeçen direnişçiler Rusya tarafından Afganistan'daki terör gruplarıyla ilişkilendirilmiş ve ortadan kaldırılmışlardır. Rusya bu süreçte Batılı devletlerin desteğini alamamış olsa da terörle mücadele ettiğini savunarak sert bir biçimde karşı gelinmesini de engellemiştir (Kasım, 2001, s.59).

ABD'nin NATO genişlemeleri aracılığıyla, AB'nin ise genişleme politikası çerçevesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Rusya'nın yakın çevre ülkelerini üye devlet yapmak suretiyle Rusya'yı çevreleme çabaları Rusya tarafından endişeyle karşılanmış ve bu durumdan duyulan memnuniyetsizlik ise açıkça ifade edilmiştir.

“Bunun en somut örneklerinden birisi 10 Şubat 2007 de 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in konuşmasında bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Konferansta Putin bir ülkenin 'dünyada tek yönetici hâkim' yaratma çabasını eleştirmiş ve bunun sadece mevcut sistem içerisindeki herkes için değil, aynı zamanda hâkim güç için de zararlı etkiler doğurabileceğini savunmuş, 1990 sonrası Rusya Federasyonu'nun ABD'ye karşı yapılmış olan en sert çıkışını dillendirmiştir. Sadece ABD'yi değil bütün Batı cephesini sert bir dille eleştiren Putin, bundan sonraki sürecin çok kutupluluğa doğru kaydığını ifade ederek, NATO, ABD veya AB gibi güçlerin kendi inisiyatiflerini kullanarak güç kullanımlarının yanlış olacağını, BM'nin fonksiyonunun ön planda tutulması gerektiğini vurgulamıştır” (Kantarıcı, 2012, s.71-72).

Bu uyarıların hemen ardından Ağustos 2008'de Gürcistan krizi patlak vermiş ve Rusya Gürcistan'ı işgal etmiştir. ABD'nin NATO genişlemeleri çerçevesinde Rusya'nın yakın çevresini ve nüfuz ettiği bölgeleri kontrol etmeye çalışması, Sırbistan'ın toprak bütünlüğünün önemsenmeyerek Kosova'nın bağımsızlığının tanınması, Rusya'ya tehdit oluşturacak biçimde Polonya ve Çekya'ya füze rampaları yerleştirilmesi ve Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliği yönünde attığı adımlar Rusya ile Batı'yı karşı karşıya getirmiştir. Gürcistan ise bu mücadelede hesaplaşma alanlarından sadece biri olmuştur (Yılmaz,2010, s.38).

Rusya'nın yakın çevresinin NATO ve Batı ittifakının etkisine girmesini engellemek için yaptığı ikinci hamle Ukrayna müdahalesi olmuştur. Ukrayna'da 2013 sonrası yaşanan çatışmalar ve Batılı devletlerin tutumu Rusya'nın çevrelendiği düşüncesiyle hareket etmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Rusya tepkilere aldırış etmeden Ukrayna politikasını sertleştirmiştir. 2000 sonrası Rus diasporasının önemini her fırsatta vurgulayan Rusya, soydaşlarını korumak adına Ukrayna'nın doğusuna müdahale etmiş, bununla da yetinmeyen Rusya nüfusunun çoğunluğunu Rusların oluşturduğu Kırım'ı ilhak etmiştir³. Rusya bu politikasıyla ülkesinde Rus nüfus

³ Rusya'nın Kırım'ı ilhakı için bkz. Murat Saraçlı. "Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası'nda Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi." *Karadeniz Araştırmaları* 45, 2015, s.69-88. ve Ali Konak.

bulunduran Kazakistan gibi bölge ülkelerine de önemli mesajlar vermiştir (Sağlam,2014, s.443).

Rusya sadece yakın çevresiyle ilgili sorunlara değil bölgesel sorunlara da her geçen gün daha fazla ilgi göstermekte ve aktif olarak varlığını daha fazla hissettirmektedir. 2000'lerle birlikte Rusya ekonomik ve politik olarak hızla toparlanmış, bu durum ise dış politikadaki manevra kabiliyetini oldukça geliştirmiştir. Yönelim alanlarından birisi de konumu ve sahip olduğu enerji kaynaklarıyla son derece önemli bir bölge olan Ortadoğu olmuştur. Rusya'nın ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal planına karşı çıkması bölgede etkinliğini artırmak için yaptığı ilk hamle olarak değerlendirilebilir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesine başından itibaren itiraz eden Rusya sahip olduğu politik gücü bu doğrultuda kullanarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) Irak'a müdahaleyi içeren karar taslaklarını reddetmiştir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesi başta Rusya-Irak ilişkilerini olumsuz etkileyeceği, ardından Rusya'nın Ortadoğu bölgesindeki etkinliğini azaltacağı ve ABD'nin bölgede hâkim konuma geleceği için Rusya tarafından kabul edilmemiştir (Sağlam, 2014a, s.215). Rusya'nın diplomatik çabaları Irak işgalini durdurmaya yetmemiştir ve öngörüldüğü üzere ABD bölgedeki etkisini fazlasıyla artırmıştır. 2010 yılında başlayan Arap ayaklanmalarına kadar Rusya bölgede varlığını fazla hissettirememiş olsa da bölgede müttefiki olan ülkeler durumdan olumsuz etkilenince Moskova bu duruma sessiz kalmamıştır.

Arap Baharı olarak da isimlendirilen ayaklanmaların Libya ve Suriye'ye sıçramasıyla Rusya bölgede daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Uyguladığı aktif dış politika sayesinde Ortadoğu'da hızla öne çıkan bir aktör olmuştur. Rusya'nın Ortadoğu'da her geçen gün etkisini artıran bir diplomatik profil çizmesi bölge ülkelerinin de ilgisini çekmiştir. Özellikle 2014 sonrası bölgedeki gelişmelerden etkilenen Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve İsrail gibi ülkeler ABD'nin Suriye krizinin çözümünde aktif bir rol oynamaması ve müdahaleden kaçınması neticesinde Rusya'yı sorunun çözümü için dengeleyici bir unsur olarak görmüş ve askeri, siyasi ve ekonomik konularda Rusya ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramışlardır (Erşen, 2014, s.130-

"Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri." *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 4.8, 2019, s. 80-93.

131). 2019 yılı itibariyle Rusya Suriye iç savaşının sona ermesi için Türkiye ve İran'la birlikte yoğun diplomatik çabalarını sürdürmektedir.

“Sonuç olarak denilebilir ki, 2000’lerden beri Rus dış politikası “çok kutuplu dünya düzeni” talebi çerçevesinde politika belirlemektedir. Küresel politikada sisteme yönelik beklentisi Rusya’nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan gelişmeleri de okuma kılavuzudur. Buna bağlı olarak ABD ve müttefiklerinin Ortadoğu’daki gelişmeleri nüfuz alanlarını arttırmak için fırsat olarak görmeleri, Rusya’nın talep ettiği çok kutuplu sistemin önündeki engellerden birisidir. Dolayısıyla Suriye politikasında yakalanacak başarı da çok kutupluluk için aynı anlama gelmektedir” (Sağlam,2014a, s.217).

Günümüze kadar geçen süreçte Suriye sorunuyla ilgili Rusya’nın kendi çıkarları açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu vesileyle bölgesel etkinliğini artırmış ve daha önce ilişkilerinin zayıf olduğu bölge ülkeleriyle de ilişkilerini güçlendirme fırsatı bulmuştur. Türkiye gibi NATO müttefiki olan ve uzun yıllar Batılı devletlerle sıkı ittifak ilişkileri bulunan bir ülke ile iyi ilişkiler geliştiriyor olması bölgede ABD etkinliğinin azaldığı ve Rusya tarafından arzu edilen çok kutuplu bir uluslararası sistemin ortaya çıktığı şeklinde değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Gürcistan, Ukrayna ve Suriye sorunlarında aktif ve müdahaleci bir dış politika benimseyen Rusya, sahip olduğu doğal enerji kaynakları, askeri güç ve teknoloji ile bölgesinde ve dünyada yaşanabilecek sorunları kendi çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturabileceğini göstermiştir. Ayrıca Rusya’nın yakın çevresinde ve bölgesinde ABD’ye karşı gücünü her geçen gün artırdığı değerlendirildiğinde uluslararası sistemi tek bir süper gücün kontrol edemediği sonucuna varılmaktadır. Bu sebeple Rusya oluşmakta olan çok kutuplu uluslararası sistemin büyük güçlerinden biri olmaya aday olarak değerlendirilebilir.

1.2.3.2. Çin

Çin’in son yıllarda uluslararası sistemde etkisini artırdığı genel kabul gören bir gerçektir. Özellikle ekonomik alanda ortaya koyduğu gelişme hızının küresel sistemdeki konumunda belirleyici olduğu düşünülmektedir. Konuyu daha iyi değerlendirebilmek adına tarihsel süreçte Çin’in ekonomik gelişimi Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem halinde ele alınabilir.

Sanayi Devrimi öncesi Çin sahip olduğu üretim yöntemleri ve ürün çeşitliliğiyle bölgesinde ve dünyada önemli bir yere sahip olmuştur. Deniz ticareti gelişmeden ve yeni deniz yolları bulunmadan önce Çin ürünlerini İpek ve Baharat yolu vasıtasıyla tüketicilere ulaştırmıştır. Bu durum sadece Çin için fayda sağlamamış ticaret yolları üzerindeki şehirlerin de gelişimine ve refahına katkı sağlamıştır. 1700’lü yıllarda dünya ticaretinin %23,1’ini Çin tek başına gerçekleştirirken, bütün Avrupa ülkelerinin toplam payı %23,3, Japonya’nın payı %4,5 ve Rusya’nın payı %3,2 olmuştur. Deniz ticaretini gelişmeye başlamasıyla bu rakamlar önemli oranlarda değişmiştir. 1820 yılı ele alındığında Çin’in dünya ticaretindeki payının %32,4’e yükseldiği görülmektedir. Deniz ticaretinin gelişmesi Çin’in ürettiği malları dünya pazarına ulaştırmasını kolaylaştırmış ve Çin’in dünya ticaretindeki etkisi artmıştır. Aynı yıl bütün Avrupa’nın dünya ticaretindeki payı %26,6, ABD’nin ise sadece %1,8 olarak gerçekleşmiştir (Kızılatan, 2008, s.47; aktaran Sandıklı,2009, s.42). Sanayi Devrimi sonrası dönemde ise Çin’in üretimdeki payı kademeli olarak düşerken Avrupa ülkeleri ve ABD’nin payı düzenli olarak artmıştır. Mao döneminde uygulanan planlı ekonomi programı Çin ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayamamıştır fakat Mao sonrası dönemde Deng “Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi” uygulayarak ülke ekonomisine yabancı sermaye girişi sağlamış ve dış ticaret önem kazanmıştır. Bunun yanında devlete ait şirketler anonim şirket haline getirilmiş, finansal sistem reformu tamamlanmış, mali reformlar yapılmış, yatırım ve ticaret sistemi geliştirilmiştir. Bu uygulamalar neticesinde Çin’in 1950’lerde %5 civarına gerileyen dünya üretimindeki payı 1995’lere gelindiğinde %10,9’ a yükselerek ikiye katlanmıştır. 1997-2002 yılları arasında Çin ekonomisinde bir durgunluk yaşansa da 2003 sonrası dönemde tekrar istikrarlı bir büyüme grafiği yakalanmıştır (Sandıklı, 2009, s.43-44).

“OECD’de yapılan projeksiyonlar halen satın alma paritesine göre dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olan bu ülkenin 2020’ye kadar “yeni ekonomik süper güç” olacağını ortaya koymaktadır. Goldman Sach’ın bir çalışmada, çok ciddi bir ekonomik-siyasi bunalım, ya da doğal felaket çıkmaması ve büyümesini sürdürülebilir kılması durumunda Çin’in 2050’de 44 trilyonluk dolarlık GSMH büyüklüğüne ulaşacağını ve ABD’yi geride bırakacağını öngörmektedir” (Sandıklı,2009, s.46).

Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik anlamda çok hızlı gelişme gösterirken aynı başarıyı askeri ve siyasi anlamda henüz gösterememiştir. Mao ve Deng dönemlerinden

itibaren “küresel güç” kavramına uzak durulmuş, Çin’in sadece bölgesel bir güç olduğu konusunda ısrar edilmiştir. Buradaki asıl amacın ekonomik gelişimlerini engelleyecek müdahalelerden mümkün olduğunca uzak durmak olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca askeri anlamda da büyük güçlerin seviyesinde olunmadığı düşüncesi de Çin’in çekimser kalmasında etkili olmuştur. Günümüzde ise ekonomik büyümenin ve toplumsal istikrarın birbiriyle doğrudan ilgili olduğunu bilen Çinli yöneticiler, sanayinin gelişmesi ve durgunlaşmaması için hammadde ve enerji tedarikinin sağlanmasını öncelikli hedef olarak belirlemişlerdir. Bu sebeple ABD’nin etkisi altında bulunan Ortadoğu ve Latin Amerika bölgeleri 1990 sonrası Çin’in etkinliğini artırmaya çalıştığı bölgelerin başında gelmiştir. Çin’in ekonomik gelişimini devam ettirmek için pragmatik olarak uyguladığı bu siyaset Batılı ülkelerin Çin’in bir tehdit olduğu yönündeki algılarını güçlendirmiştir (Üngör, 2009, s.36). Fakat Çin ekonomik gelişimini istikrarlı bir biçimde devam ettirmek için AB, ABD ve Rusya ile mümkün olduğunca iyi ilişkiler kurmakta, doğusunda Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)⁴, Asya Pasifik bölgesinde ise Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)⁵, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)⁶ ve Japonya ile ilişkilerini geliştirerek dış politikada ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde barışçıl bir tutum sergilemektedir (Sutter, 2008, s.115). Çin dış politikada barışçıl bir yaklaşım sergilese de kendi bölgesindeki ülkeler ve etkili olduğu bölgesel iş birlikleri sayesinde doğal olarak küresel bir güce dönüşmektedir. Çin’in bölgesinde etkili bir konumda olması dünya politikasında ABD’ye alternatif bir güç olmaya başladığı inancını pekiştirmektedir. “Çin dış politikasında “bölgecilik” ve “çok kutupluluk” söyleminin giderek önem kazanması ülkenin bu yeni statüsüyle yakından ilişkilidir” (Üngör,2009, s.34).

Çin sahip olduğu nüfus ile de sadece ülke içinde değil bölge ülkelerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Çin dışında bölge ülkelerinde yaşayan Çin nüfusu, bulundukları ülkelerin ekonomilerini doğrudan etkileyebilecek güce sahiptir.

⁴ Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) hakkında detaylı bilgi için bkz. Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* (2004), Mahmut Yardımcıoğlu ve Hüseyin Koçarlan, "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü." *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2.2. 2012, s. 163-174.

⁵ APEC hakkında detaylı bilgi için bkz. Manoranjan Dutta "Economic Regionalization in the Asia-Pacific." *Books* (1999).

⁶ ASEAN hakkında detaylı bilgi için bkz. Mark Beeson, "Institutions of the Asia-Pacific: ASEAN, APEC and Beyond." Routledge, 2008.

Endonezya bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Endonezya ekonomisinin %75'ini ellerinde bulunduran Çinlilerin ülkenin toplam nüfusuna oranı sadece %5 civarındadır. Çin'in nüfus bakımından diğer bir avantajı da Çin dışında yaşayan Çin kökenli insanların 55 milyon civarında olmasıdır (Johnson, 2004, s.146). Bunun yanı sıra bölgede Çin ile sorun yaşayan Tayvan ve Singapur'da da Çince konuşulmaktadır. Çinli azınlıkların Güneydoğu Asya'da da var olmaları Çin'in ülke sınırları dışında, özellikle kendi bölgesinde önemli bir ağırlığa sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Uzer, 2013, s.88).

Özetlemek gerekirse Çin son yıllarda özellikle ekonomik kapasitesindeki artışla birlikte sahip olduğu nüfus gücünün de katkısıyla bölgesel ve küresel ölçekte etkisini artırmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere neorealizm ekonomik gücün askeri veya siyasi güçten daha önemli olduğunu savunmaktadır. Çünkü ekonomik gücün askeri güce dönüştürülme ihtimali vardır. Bu sebeple Çin'in sahip olduğu ekonomik güçle uluslararası sistemde en etkili güç olmaya devam eden ABD'yi tehdit ettiği düşünülmektedir. Son yıllarda ABD ile Çin arasında yaşanan ticaret savaşları da bu durumun doğal bir sonucu olarak görülmektedir. ABD'nin Çin'e karşı başlattığı ekonomik savaşta istediği sonucu alamaması uluslararası sistemin çok kutuplu yapıya dönüştüğünü ve yeni büyük güçlerin küresel sistemde artan etkisini göstermek bakımından önemlidir. Çin ise oluşmakta olan çok kutuplu sistemde her geçen gün artan kapasitesiyle büyük güçlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

1.2.3.3. Avrupa Birliği (AB)

Bölgeselleşme; siyasi, ekonomik ve coğrafi olarak birbirine yakın, aynı zamanda birbirine ihtiyaç duyan ülkelerin, başta ekonomik, siyasi ve güvenlik alanları olmak üzere gerekli görülen alanlarda resmi bir çerçevede iş birliği yapmaları neticesinde ortaya çıkan durumdur. Küreselleşme sürecinin dünyanın farklı bölgelerinde iş birlikleri oluşturulmasına olumlu etki yaptığı düşünülmektedir (Kürkçü, 2013, s.4-6). Küreselleşen dünyada tek başına kalmamak ve birlikte daha güçlü hareket edebilmek adına bölgeselleşme eğilimleri hız kazanırken, yine küreselleşmeye tepki olarak kendine bir konum oluşturma ve kendini tanımlama gereksinimi neticesinde yerleşme de önemini artırmıştır (Özerkmen, 2004, s.137). Bilgi teknolojileri ve küreselleşmedeki

hızlı gelişim örgüt yapılarında ve işleyişlerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu durumun ortaya çıkması temsili demokrasinin uygulanışı ve devlet yönetim anlayışının değişmesinde önemli rol oynamıştır (Ökmen, 2009, s.3-15). Bölgeselleşme ise küreselleşmenin dayattığı tek düzelikten kurtulmanın ve kendi tarihini ve kimliğini korumanın bir yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenmemek için dünyanın en güçlü ülkeleri bile bölgesel birlikler oluşturmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bölgeselleşme hareketleri dünyanın geleceğini ve uluslararası sistemi dönüştürme açısından da önemli görülmektedir. İlerleyen zamanlarda güçlü bölgesel kutupların ortaya çıkması ihtimali göz ardı edilmemelidir (Garzon, 2015, s.13-14). Sistemin tek bir süper güç tarafından etki altına alınmasının yerini birden fazla bölgesel birliğin etkilediği yeni ve çok kutuplu bir uluslararası sistemin oluşabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Avrupa Birliği ise dünyada bölgeselleşme hareketlerinin en başarılı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden AB'nin kurulmasına sebep teşkil eden uluslararası sistemin şartlarını ve günümüze kadar olan süreçte AB'nin gelişimini bilmek faydalı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'da hem kazanan hem de kaybeden devletlere ağır maliyetler yüklemiştir. Dolayısıyla Avrupalı devletlerin birlik olma fikrini İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarda aramakta fayda vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunları temel olarak şu şekilde sıralanabilir;

- Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikaları,
- Avrupa ekonomisinin ciddi biçimde yara almış olması,
- İkinci Dünya Savaşı'nın sebepleri arasında olan yer altı kaynağı bakımından zengin bölgelerin yeni sorunlara sebep olma ihtimali,
- Yakın gelecekte Almanya örneğinde olduğu gibi Avrupa'yı şiddet ve güç kullanarak ele geçirmeye çalışacak hegemon güç riski,
- Başta Sovyetler olmak üzere ABD'nin politikalarına karşı da siyasi ve ekonomik olarak zayıf kalınması riski (Akdemir ve Genç, 2011, s.7-10).

Yukarıda belirtilen sorunların çözümü için ilk somut adım 1951 yılında Fransa, Batı Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya'nın katılımıyla Paris Antlaşması imzalanmış ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur (Fontaine, 2007, s.59). Antlaşmaya göre kömür ve demir üretimi ile ilgili karar verme yetkisi üye ülkeler tarafından ulus üstü bir yapı olan Yüksek Otorite' ye devredilmiştir. Böylelikle özellikle Almanya ve Fransa arasında sorun olan bu konular çözüme kavuşturulmuştur. AKÇT ile aynı zamanda ortak dış politika yürütmek için Avrupa Siyasi Topluluğu ve ortak bir ordu kurmayı hedefleyen Avrupa Savunma Topluluğu (AST)⁷ kurulması hedeflenmiş fakat bu konularda başarılı olunamamıştır (Furdson, 1980, s.86).

1954'te AST'nin başarısızlıkla sonuçlanması Avrupa'da birlik arayışlarını sona erdirmemiştir. Üye ülkeler kömür ve çelikte yapılan iş birliğinin daha geniş bir ekonomik bütünleşmeye gitmesinin faydalı olacağı, bunun yanı sıra nükleer enerjinin barışçıl kullanımının sağlanması ve nükleer sanayilerin hızla kurulması konularında iş birliği içinde olmanın gerekliliği konusunda görüş birliğine varmışlardır (Jansen ve De Vree, 1985, s.141). 1956 yılında AKÇT Dışişleri Bakanları yaptıkları toplantıda Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak'ın hazırladığı raporu kabul etmişlerdir. "Spaak Raporu" diye anılan raporda Avrupa'nın ekonomik gelişmesini sürdürebilmesi için bütünleşmesi gerektiği üzerinde durulmuş, bunun anahtarının da emeğin serbest dolaşımı, para politikasında iş birliği, iş kayıplarını telafi edecek bir "adaptasyon fonu" ve yoksul bölgeler için yatırım fonunu da içermesi muhtemel bir "Gümrük Birliği" olduğu üzerinde durulmuştur. Bu görüşün kabul edilmesiyle başlayan görüşmeler 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşması ile somutlaşmış ve söz konusu antlaşma ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) kurulmuştur (Akdemir ve Genç, 2011, s.18-19).

"1980'lerin ortalarına kadar Avrupa entegrasyonu dünyada yaşanan ekonomik krizin etkisiyle bir duraklama devrine girmişse de dört önemli gelişmeden bahsetmek gerekir. İlk önemli açılım 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan Birleşme Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmaya göre AKÇT, Euratom ve AET yürütme organları tek bir komisyon altında bir araya getirilmiş ve Temmuz 1967'de Avrupa Topluluğu (AT) kurulmuştur. Böylelikle Avrupa

⁷ AST hakkında detaylı bilgi için bkz. Armağan Gözkaman, "Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz." *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7.2 2014, s. 6-18.

entegrasyonu tek çatı altında toplanmış ve üç ayrı topluluğun birbirlerine paralel ama ayrı bir şekilde var olma durumlarına son verilmiştir” (Kaya ve diğerleri, 2013, s.6).

Duraklama döneminde yaşanan ikinci önemli olay ise AT’nin ilk genişlemesini gerçekleştirmesidir. Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda 1970’de başlayan müzakereler sonucunda 1973 yılında AT’ye üye olmuşlardır (AB Başkanlığı, 2019). AT açısından 1970’li yıllarda elde edilen önemli bir başka başarı ise Avrupa Politik İşbirliği (APİ) uygulamasıdır. Üye ülkeler arasında dış politika konularında uyumu artırmak için 1970 yılında uygulamaya konulan APİ egemenlik devri öngörmeyen bir mekanizmadır. Üye devletler kendi dış politikalarını uygulamaya devam etmişlerdir. Kurulan bu mekanizma ise eşgüdüm sağlama konusunda devletlere yardımcı olmuştur (Akdemir ve Genç, 2011, s.20). Son olarak, duraklama dönemi için önemli sayılabilecek başka bir gelişme de Avrupa Konseyi’nin (European Council) 1974 yılında kurulması olmuştur. Üye devlet başkanlarının her yıl üç defa bir araya gelmesini sağlayan Konsey devletlerarası bir kurumdur ve günümüzde de Birliğin en önemli kurumların biri olarak kabul edilmektedir (Kaya ve diğerleri, 2013, s.7).

Avrupa bütünleşmesi yolunda ikinci genişleme 1981 yılında Yunanistan’ın birliğe girmesiyle olmuştur. Üçüncü genişleme ise 1986 yılında İspanya ve Portekiz’in birliğe katılımıyla gerçekleşmiştir (Yiğit, İnaç ve Güner, 2007, s. 83). 1986 yılında yaşanan diğer bir önemli hadise ise Avrupa Tek Senedinin imzalanması olmuştur. Tek Senet ile AT üyesi 12 ülke 1992 yılına kadar ortak pazardan tek pazara geçişi, sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımını ve ticaret engellerini tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir (Kaya ve diğerleri, 2013, s.7). 1992 yılına gelindiğinde imzalanan Maastricht Antlaşması’yla Avrupa Birliği (AB) kurulmuştur. Maastricht Antlaşması bütünleşme sürecini Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Adalet ve İçişleri olmak üzere üç aşamaya ayırmıştır. Ayrıca üye ülkelerin egemenlik ve yetki kullanımıyla ilgili çok önemli düzenlemeler de antlaşmayla birlikte yürürlüğe girmiştir (Akdemir ve Genç, 2011, s.21). Antlaşmanın ardından 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya AB’ye üye olmuştur (AB Başkanlığı, 2019).

Birlik ülkeleri AB’nin kurumsal yapısının daha iyi işleyebilmesi, demokratik standartlarının geliştirilmesi ve genişleme çerçevesinde üye olan devletlerin en iyi

şekilde birliğe adaptasyonunun sağlanması amacıyla 1997 yılında Amsterdam Antlaşmasını imzalamışlardır (Fusun, 2000, s.121). 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması ile AB genişlemelerinin hukuki zemini sağlamlaştırılmış ve kurumsal yapı güçlendirilmiştir. 2004 yılında Roma’da imzalanan Avrupa Anayasası üye ülkelerin onayına sunulmuş fakat Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumlarda reddedilmesiyle yürürlüğe girmemiştir (Akdemir ve Genç, 2011, s.25-27). Yine 2004 yılında AB 5. genişlemesini gerçekleştirmiş ve Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, Polonya, Çekya, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi birliğe üye olarak kabul edilmiştir (Yiğit, İnaç ve Güner, 2007, s.84). 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya’nın AB’ye üye olmasıyla birlikte Birlik üye ülke sayısı 27’ye ulaşmıştır (Fontaine, 2007, s.62). 2004 ve 2007 genişlemeleriyle 12 ülkenin AB’ye üye olması Birliğin kurumsal yapısında ve karar alma mekanizmalarında yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple Avrupalı liderler Avrupa Anayasası’nın yerini alabilecek yeni bir antlaşma konusundan uzlaşmışlardır. 2007 yılında imzalanan Lizbon (Reform) Antlaşması 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Anayasa Antlaşmasına benzetmekle birlikte Lizbon Antlaşması’nda AB sembollerine (bayrak, marş vb.) yapılan atıf kaldırılmıştır. Avrupa Anayasa’sı tüm AB antlaşmalarının yerini alacakken, Lizbon Antlaşması Roma ve Maastricht Antlaşmalarında değişiklikler yapmıştır (Kaya ve diğerleri, 2013, s.11). AB son genişlemesini 2013 yılında Hırvatistan’ın Birliğe üye olarak kabul edilmesiyle gerçekleştirmiştir (AB Başkanlığı, 2019). 2013 yılına kadar düzenli olarak genişleyen AB, 2016 yılında Birleşik Krallık’ın referandum sonucu ayrılma kararı almasıyla ilk defa küçülme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Birleşik Krallık’ın AB’den ne zaman ve ne şekilde ayrılacağı 2019 yılı itibariyle henüz netlik kazanmasa da bu durumun her iki taraf için olumsuz sonuçlar doğuracağı düşünülebilir.

2.Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyanın şartları doğrultusunda kurulan ve gelişen AB mevcut durumda 28 üyesi bulunan, nüfusu yaklaşık 513 milyona ulaşan, 2018 yılı itibariyle 18,75 trilyon dolar GSMH ile dünyada bazen birinci bazen de ABD’den sonra ikinci en büyük ekonomiye sahip olan ve dünya ekonomisinin %21’ini oluşturan bölgesel büyük bir güç olarak kabul edilmektedir (World Bank, 2019). Soğuk Savaş’ın sona ermesinin uluslararası sistemde ve ittifak ilişkilerinde bazı değişiklikleri de beraberinde getirdiği kabul edilmektedir. Kuruluşundan Soğuk Savaş’ın bitimine

kadar olan süreçte ABD'nin desteğini alan ve üstünlüğünü kabul eden AB Soğuk Savaş sonrası sistemin ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu bir hal alması ve 2001 sonrası ABD politikalarında yaşanan değişim sonucu sistemin yapısına ve hâkim gücüne karşı daha dengeleyici politikalar geliştirdiği düşünülmektedir. Bu durumu açıklaması bakımından Almanya özelinde ABD-AB ilişkilerinde yaşanan değişimin uluslararası sistem bağlamında değerlendirilmesi faydalı olabilir.

Bilindiği üzere Almanya 2. Dünya Savaşı'nın ardından AB'nin kurulması sürecinde diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi ekonomik ve siyasi olarak ABD tarafından desteklenmiştir. Bunun sebeplerinden biri Almanya'nın diğer Avrupa ülkelerine tekrar tehdit oluşturmasını engellemek, diğeri ise Sovyet tehdidine ve yayılmacılığına karşı Avrupalı devletleri bir arada tutmak ve korumaktır. Ekonomik ve siyasi sorunların çözümü için Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması ABD tarafından desteklenirken, güvenlik ihtiyacını gidermek için de Almanya da diğer Avrupalı devletler gibi NATO'ya dahil edilmiştir. Böylelikle Almanya problemin değil çözümün bir parçası olmuş ve Sovyetlere karşı da güçlü bir blok oluşturulmuştur (Bahadır, 2018, s. 179). AKÇT'den AB'ye giden süreçte Almanya pek çok alanda problem çözücü bir rol üstlenmiş ve özellikle ekonomik olarak AB'nin taşıyıcı gücü konumuna ulaşmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise uluslararası sistem tek kutuplu hale gelmiş ve ABD hegemonyası ve tek taraflılığı artan bir biçimde kendini hissettirmiştir. ABD'nin kendini çıkarlarını fazla önemseydiği, müttefiklerini ise neredeyse yok saydığı sürecin başlaması diğer önemli güçleri rahatsız etmiş ve ABD'nin stratejik körlüğü olarak değerlendirilmiştir (Zaborowski, 2011, s.110). 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin terörle mücadele çerçevesinde başlattığı işgaller ABD ve Almanya arasındaki sorunların en önemlilerinden birini teşkil etmiştir. Çünkü Almanya özelinde Avrupalı büyük devletlere göre ABD müdahaleleri müttefiklerini dikkate almadan, uluslararası hukuka ve insan hakları kriterlerine uygun olmayan bir biçimde ve sorumsuzca yapılmıştır (Kagan, 2004, s.65-87).

Terörle mücadele konusunda AB ve ABD farklı yaklaşımları benimsemişlerdir. Amerika askeri güç kullanarak terör sorununu ortadan kaldırmayı temel yöntem olarak belirlemiş, buna karşılık Avrupa'da Almanya ve Fransa askeri müdahaleden ziyade terörle mücadelenin önleyici ve bütünlükçü olması gerektiğini düşünmüştür. Askeri

müdahaleyi desteklemeyen Avrupalılara göre terör sorununun ortadan kalkması için teröre sebep olan az gelişmişlik, cehalet, fakirlik ve hastalık gibi sorunların çözülmesi öncelikli olmalıdır. Bu yüzden Avrupa ABD'nin terörle mücadeledeki "savaş" yaklaşımının ve sürecin hatalarla dolu olduğunu savunmuştur (Dinç ve Esentürk,2018, s.51).

Almanya ve Avrupalı devletler silahlı mücadeleye fazla kaynak ayrılmasının sorunları çözmeyeceğini savunmuşlardır. Nitekim ABD'nin Irak ve Afganistan'dan istediği sonuca ulaşamayarak çekilmek zorunda kaldığını söylenebilir. Fakat bu süreçte ABD müttefikleri tarafından istediği ölçüde desteklenmediği için özellikle NATO savunma harcamaları konusunda Almanya ve diğer NATO müttefiklerine baskı yapmaya ve bu konuda onları eleştirmeye başlamıştır. NATO mali yükünün %72'si tek başına ABD tarafından karşılanırken AB ülkeleri bu yükün sadece %25'ini karşılamaktadırlar (Kitchen, 2019). ABD'nin Almanya ve AB ülkelerinin savunma harcamalarını artırmalarını istemesi de başta Almanya olmak üzere Avrupalı devletler ile ABD arasında yaşanan sorunların artmasına neden olmaktadır.

2016 yılında ABD Başkanı olan Donald Trump ABD ile Almanya (AB) ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır. Yaklaşık 70 yıllık bir geçmişe sahip olan transatlantik ilişkilerinin temelleri ve geleceği Trump'ın söylemleri neticesinde sorgulanmaya başlanmıştır. Serbest ticareti eleştiren tutumu ve bunun bir sonucu olarak ekonomide korumacı politikalar uygulaması, NATO'nun 5. maddesini (üyelerden birine yapılan saldırının tüm üyelere yapılmış sayılması) sorgulayan yaklaşımı ve Rusya ile ilişkileri geliştirmeye çalışması Atlantik ittifakının temellerini ve geleceğini sarstığı değerlendirilmektedir. Bu sebeplerle Trump'ın ABD seçimlerini kazanması Avrupa'da olumlu bir karşılık bulmamıştır (Dinç ve Esentürk, 2018, s.60). Tahmin edildiği üzere Trump yönetimi 2013 yılından beri yürütülen ve AB ve ABD arasında ticari engelleri kaldırarak büyüme istihdam artışı sağlamayı amaçlayan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO)⁸ müzakereleri durdurmuş ve ABD Trans-Pasifik ortaklığından çekilmiştir (Akman, 2014, s. 26). Bunun yanı sıra ABD- Almanya arasındaki ticaretin Almanya lehine olması Trump yönetiminin korumacı ekonomi politikaları uygulamasına sebep olmuş ve Alman otomotiv firmalarını hedef alan

⁸ Bkz. M. Sait Akman "AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye." *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı* (2013).

yaptırımları uygulamaya sokmuştur. Bu gelişmelere ilaveten ABD'nin İran ile yapılan nükleer anlaşmadan çekilmesi ve Rusya ile kurulan enerji ilişkilerine eleştirel bakışı Almanya'yı ve Avrupalı diğer büyük güçleri ticari açıdan ve enerji güvenliği açısından engellemeye çalışmak olarak değerlendirilmiştir (Szabo, 2018a, s.547).

. Uluslararası sistemde yaşanan değişimi göstermesi bakımından yukarıda belirtilen gelişmeler önemlidir. Zira Soğuk Savaş dönemi boyunca ittifak halinde olan güçlerin günümüzde birbirlerine rakip olmaları ABD'nin küresel sistemde tek hâkim güç olmadığının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Bu noktada sahip olduğu ekonomik güç ve AB içerisindeki etkinliği düşünüldüğünde Almanya'nın uluslararası sistemde etkisini artıracığı değerlendirilebilir. Konuyla ilgili çalışmasında Bahadır (2018, s.180) Almanya'nın sahip olduğu ekonomik gücü şu şekilde ifade etmiştir:

“Almanya 2. Dünya Savaşı'nda yıkılmış ve alt yapısı büyük zarar görmüş olmasına rağmen ekonomik kalkınmaya büyük önem vermiş ve adeta “ticaret devleti” olmuştur. Dış ticaretini sürekli artıran Almanya, “Almanya mucizesini” gerçekleştirerek çok hızlı bir şekilde kalkınmış ve dış ticaret Alman ekonomisinin ana omurgası haline gelmiştir. Almanya'nın ihracatı 2011'de 1 trilyon \$ seviyesini ilk kez aşmış ve 2017 yılında ise Almanya'nın bütçesi 287 milyar \$ fazla vererek dünya birincisi olmuştur.”

Elbette ekonomik olarak güçlü olmanın uluslararası sistemde etkili bir güç olmak için yeterli olmayacağı bilinmektedir. Bu bağlamda 2014 yılında yapılan Münih Güvenlik Konferansı'nda Alman devlet yöneticileri Almanya'nın daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektiğini, ekonomik gücünün yanında siyasi ve askeri meselelerle ilgili küresel düzeyde çalışmalar yapmasının önemini vurgulamışlardır (Bahadır, 2018, s.176).

Alman devlet yetkililerinin askeri ve siyasi olarak daha güçlü olunması noktasındaki hedefleri değişen uluslararası sisteme göre davranışlarını belirledikleri biçiminde değerlendirilebilir. AB kurumsal yapısı içerisinde diğer devletlerden daha güçlü bir konumda olduğu düşünülen Almanya'nın, Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmesinin de AB içerisindeki pozisyonunu güçlendirdiği değerlendirilmektedir. Bu sebeplerle çok kutupluluğa geçiş sürecinin yaşandığı düşünülen uluslararası sistemde Almanya hem AB'ye liderlik etme hem de dünyadaki büyük güçlerden biri olma şansına sahip olarak düşünülebilir.

2. BÖLÜM: 11 EYLÜL SONRASI ABD POLİTİKALARI VE TÜRKİYE, ALMANYA VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Tezin birinci bölümünde uluslararası sistemde yaşanan değişim Soğuk Savaş sonrası dönem ve 11 Eylül sonrası dönem olarak neorealist bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve bu bağlamda sistemin çok kutupluluğa geçiş süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca uluslararası sistemde meydana gelen değişimi daha iyi açıklayabilmek adına dengeleme kavramı ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde ise ABD'nin uluslararası sistemdeki tek süper güç konumunun zayıfladığını açıklamak adına Türkiye, Rusya ve Almanya'nın özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD ile karşı karşıya geldiği durumlar sebepleriyle açıklanmaya çalışılmakta ve adı geçen ülkelerin ABD'ye karşı uyguladığı politikalar yumuşak ve sert dengeleme kavramları üzerinden değerlendirilmektedir.

2.1. ABD-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş yıllarında Türkiye ortaya çıkması muhtemel bir Varşova-NATO ülkeleri çatışmasında Sovyetler Birliği'ni güneyden çeviren konumuyla Sovyet gücünü bölmek için yeni bir cephe olarak görülmüş, böylece hem Sovyetler'in zayıflatılması hedeflenmiş, hem de Avrupa savunmasına katkı sağlanması düşünülmüştür. Bu bağlamda Türkiye Soğuk Savaş yılları boyunca Sovyetler Birliği'ni çevreleyen NATO'nun güney kanat ülkesi olarak değerlendirilmiştir (Çağlar, 2018, s.93). Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler müttefiklik anlayışı temelinde devam ettiği söylenebilir. Türkiye dış politikası genel itibarıyla Amerikan dış politikasına uygun olarak planlanmıştır. ABD için Türkiye Ortadoğu ve Karadeniz havzasında önemli bir müttefik olurken, Türkiye içinse ABD Sovyet tehdidini engelleyen, ekonomik ve askeri yardım yapan büyük müttefik olmuştur (Efegil, 2016, s.46). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasının ardından eski statükonun yerini yeni bir statükonun aldığı tek kutuplu dünya düzeninde jeopolitik önemi nedeniyle Türkiye dış politikada tarihsel sürekliliği sağlamak adına temel dış politika ilkelerinden taviz vermeden yeni statükodaki yerini aramıştır (Oran, 1996, s.368). Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki baskı ortamının görece ortadan kalması neticesinde dış politikada çok yönlülük

konusunda daha rahat hareket edebildiği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgesel etkisini artırmak amacıyla kuruluşuna öncülük ettiği Gelişen Sekiz Ülke (D-8)⁹ ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)¹⁰ önemli birer örnek olarak görülmektedir (Kiraz, 2018, s.129). Türkiye'nin dış politikada çok yönlü bir tutum sergilemesi 2001 terör saldırıları sonrası ABD ile ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

2.1.1. 11 Eylül Terör Saldırıları-Arap Ayaklanmaları Arası Dönemde İkili İlişkiler

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırıları sonrası dönemin ABD Başkanı George W.Bush'un teröre küresel çapta savaş ilan etmesi ve müttefiklerinin de kendilerini desteklemeye zorlaması ikili ilişkilerde önemli sorunların da başlamasına sebep olmuştur. Türkiye'nin dış politikada Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi durağan değil, bölgesel meselelerle yakından ilgilenen ve kendi çıkarlarını önceleyen özerk tutumu da iki ülke ilişkilerinde yaşanan sorunların önemli sebeplerinden bir diğeri olarak kabul edilmektedir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011, s.8). Bu bağlamda Türkiye ABD ile ilişkilerin asimetrik düzlemde çıkıp eşitlik çerçevesinde devam etmesini sağlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin dış politikadaki bu yaklaşımının ABD ile ilişkilere ilk olumsuz etkisi 1 Mart 2003'te ABD'nin Irak'ın kuzeyini Türkiye üzerinden işgaline izin veren tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından reddedilmesi ile olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin iki ülke arasındaki eşitliğe dayalı olmayan ilişkiye daha fazla devam ettirmek istemediği ve Soğuk Savaş boyunca devam eden stratejik ortaklığın sonu olarak yorumlanmıştır (Yılmaz, 2011, s.551). ABD Türkiye'nin bu tutumuna tepkisini Irak'ın kuzeyinde görev yapan Türk askerlerini tutuklayarak göstermiştir. Ayrıca 2005 yılından itibaren Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye yapılan PKK terör örgütü saldırılarındaki artışa da kayıtsız kalmıştır. Buna karşılık Türkiye 2006'da Filistin seçimlerini kazanan Hamas liderini Ankara'da ağırlamıştır (Türkmen, 2012, s.206-207). Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte bölge ülkeleri olan İran, Suriye ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması da ABD tarafından olumlu karşılanmamıştır. 2007 sonrası Bush yönetiminin dış politikada daha

⁹ D-8 için bkz. Mesut Taştekin, Türk Dış Politikasında "D-8". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7.2. 2006, s. 225-244.

¹⁰ KEİ için bkz. Emel G. Oktay. "Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3.10 (1989).

çok yönlü bir çizgi benimsemesi ikili ilişkilerde görece bir iyileşme sağlamış olsa da genel itibariyle ABD-Türkiye ilişkileri Bush döneminde olumsuz bir seyir izlemiş ve iki ülke birbirine yaklaşımdan ziyade uzaklaşmıştır. Bunun temel sebebi ise ABD'nin iki ülke ilişkilerinde Soğuk Savaş dönemindeki statükoyu devam ettirmeye çalışması, Türkiye'nin ise bu durumu kabul etmemesi biçiminde değerlendirilebilir (Kurtbağ, 2015, s.190).

Barack Obama ABD Başkanı olduktan sonra Bush döneminde Türkiye ile bozulan ikili ilişkileri düzeltmek için olumlu bir tutum sergilemiştir. Yılmaz'ın da (2011, s.551) belirttiği gibi Türkiye'nin bölgesinde önemini her geçen gün artırdığını ve bu durumun ABD'nin İslam dünyasıyla yaşadığı sorunları çözmede önemli bir rol oynayacağını düşünülmüştür. Fakat Obama döneminde ABD-Türkiye ilişkileri için yapılan "model ortaklık" tanımlamasının içeriği uzun süre belirsiz kalmıştır. Bu yüzden Obama yönetimi dış politika noktasında Türkiye'nin almaya çalıştığı pozisyonu algılayamadan İran'ın nükleer programı ve İsrail'in saldırgan politikaları konusunda görüş ayrılıkları yaşamış ve iki ülke ilişkileri yeniden gerginleşmiştir. Bu sebeplerden dolayı 2010 yılı Türkiye-ABD ilişkileri bakımından en kötü yıllardan biri olarak değerlendirilmiş ve Türkiye "eksen kayması"¹¹ tartışmalarına muhatap olmak zorunda kalmıştır. Türkiye ve Brezilya'nın İran ile nükleer takas anlaşması imzalaması, Mavi Marmara olayı sonrası Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan gerilim ve İran'a uygulanması planlanan yaptırımların BM'de Türkiye'nin de destek verdiği "hayır" oyuyla reddedilmesi Türkiye-ABD ilişkilerinin Bush dönemindeki kötü günlerine dönmesine sebep olmuştur (Kurtbağ, 2015, s.191).

Bu olumsuzluklar dışında, Irak merkezi hükümeti Başbakanı Maliki'nin Suriye rejimini destekleyen politikalarına ve mezhepçi tutumuna Türkiye Irak'ın kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini geliştirerek ve Maliki muhalifi Sünni liderleri destekleyerek karşılık vermiştir (Kubicek, 2014, s.5-6). Ayrıca Türkiye Irak merkezi

¹¹ Bkz. Kürşad Turan, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması." *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz* 2.18 (2010); Vahit Güntay, "Türk Dış Politikasında 2000 Sonrası Eksen Kayması Tartışmalarının Nedensel Boyutları." *Journal of International Social Research* 9.45 (2016); Ali Balcı, Filiz Cicioğlu, ve Dilek Küçükboz, "Türkiye'nin Ekseni Kayıyor Mu? Bir Literatür Değerlendirmesi." *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* 11.20: 66-81; Emine Akçadağ Alagöz, "Eksen Kayması mı? Değişen Türk Dış Politikası ve Batı." 2010. <http://www.bilgesam.org/incele/1234/-eksen-kaymasi-mi--degisen-turk-dis-politikasi-ve-bati/#.Xcl1gFUzbiU> Erişim:11.11.2019.

hükümetinin onayı olmadan Bölgesel Kürt Yönetimi ile petrol ve doğalgaz anlaşması yapmış ve Irak merkezi hükümetini dikkate almamıştır. Maliki yönetimini destekleyen ABD ise Türkiye'nin Irak politikasının Maliki'yi İran'a daha fazla yaklaştıracığından endişe ederek Türkiye'nin politikalarını desteklememiştir (Kırdar, 2012, s.3).

İkili ilişkilerin ekonomik boyutunda ise ABD ve AB arasında imzalanacak olan Transatlantik Serbest Ticaret Antlaşması'nın görüşülmeye başlanması ve AB ile Gümrük Birliği bulunan Türkiye'nin ortaya çıkması muhtemel durumdan ne şekilde etkileneceği gündemde olmuştur. AB-ABD arasındaki görüşmelere Türkiye doğrudan dahil edilmemiştir. ABD ile ticari ilişkileri geliştirmek için başlatılacak olan görüşme süreci ise başarı elde etmesi zor görünen ve Türkiye'yi teskin edici bir girişim olarak yorumlanmıştır (Kurtbağ, 2015, s. 197).

2013 yılında İstanbul'da başlayan Gezi Parkı eylemleri ABD-Türkiye ilişkilerini gerginleştiren bir başka gelişme olmuştur. Olayların yatıştırılması için Türk hükümeti tarafından alınan önlemler ABD yönetimi tarafından eleştirilirken, Obama yönetimi hak ve özgürlüklerin kısıtlanmaması konusunda Türk Hükümeti'ni uyarmaktan çekinmemiştir (Abramowitz ve Edelman, 2013, s.27). ABD-Türkiye ilişkilerine olumsuz katkı yapan bir başka hadise ise Türkiye'nin Temmuz 2013'te Çin'den savunma füzesi satın alma projesini açıklaması olmuştur (Kanat, 2014, s.17). NATO üyesi bir ülkenin NATO ile uyumlu olmayan bir silah sistemini satın almaya çalışması başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. Türkiye'nin ise son zamanlarda sık sık sorun yaşadığı müttefiklerine başka alternatiflerinin de olduğu mesajını bu yolla verdiği söylenebilir.

Türkiye, ABD ile ilişkilerin gergin olduğu dönemde bile bir NATO üyesi olarak ABD'nin Irak ve Afganistan'dan çekilmesine yardımcı olmuştur. Belli konularda görüş ayrılıkları olmasına rağmen iki ülke ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum Obama yönetiminin Türkiye'nin bölgede yükselen gücünü kabul ettiğinin bir göstergesi olarak görülebilir. Washington yönetimi laik, demokratik ve bir hukuk devleti olarak gördüğü Türkiye'nin Müslüman kimliğinin ABD'nin Ortadoğu'dan çekilmesiyle ortaya çıkacak boşluğu dolduracağını ve bölge ülkelerine rol model olacağını düşündüğü şeklinde yorumlanmıştır (Gerges, 2013, 318).

Bu süreçte yaşanan başka bir olumlu gelişme ise Türkiye'nin NATO'nun yeni stratejisini ve bu çerçevede füze savunma sistemi projesini kabul etmesi olmuştur. Türkiye İran ile geliştirdiği iyi ilişkilerin bozulması riskini göze alarak NATO radarlarının Malatya Kürecik'e yerleştirilmesini kabul etmiş ve eksen kayması tartışmalarından da geçici bir süre kurtulmuştur (Albright vd., 2012, s. 7). Fakat Arap Baharı diye adlandırılan ayaklanmaların başlamasının ve devam eden süreçte yaşanan gelişmelerin Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin de başlangıcına işaret ettiği ve ikili ilişkileri temelden dönüştürdüğü söylenebilir.

2.1.2. Arap Ayaklanmaları ve ABD-Türkiye İlişkilerine Etkileri

Arap Baharı olarak adlandırılan ayaklanmaları başlatan sebepler başlıca bölge ülkelerinde yaşanan yoksulluk, ülke yönetimini elinde bulunduranların ekonomik ve politik olarak sadece belli zümreleri kayırması, yolsuzluk, sosyal adaletsizlik, demokratik hakların sınırlı olması, siyasete katılma imkanının azlığı, baskıcı rejimlerin varlığı, yöneticilerin halktan kopuk ve otoriter olması şeklinde sıralanabilir (Akbaş, 2012, s.54-55). Protestoların başlangıcında Türkiye ABD ve AB'nin uyguladığı politikalarla uyumlu, otoriter rejimleri kınayan ve demokrasinin önemini vurgulayan bir yaklaşım benimsemiştir. Genel hatlarıyla Batılı müttefikleriyle uyumlu davranan Türkiye farklı olarak bölgeye dışardan askeri müdahale yapılmasına ise karşı çıkmıştır (Akbaş, 2012, s.65-66). Fakat ayaklanmaların başlaması ve devam eden süreçte yaşananların ABD ve Türkiye ilişkilerini köklü bir biçimde değiştirdiği söylenebilir. Halk ayaklanmaları sonucunda Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşler mensubu Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesine Türkiye'nin verdiği destek ABD ve Batılı ülkeler tarafından Türkiye'nin mezhepçi politikalar ürettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Kardaş, 2013, s.71). Takip eden süreçte Mursi 2013 Temmuz'unda darbeyle devrilmiş, darbeyi protesto eden başta Müslüman Kardeşler örgütü olmak üzere diğer darbe karşıtları darbeciler tarafından demokratik olmayan yöntemlerle bastırılmıştır. Türkiye'nin Mısır'da iktidara gelen darbeci yönetimi tanımadığını ilan etmesi ve ABD'nin Mısır'da yaşanan olayı bir darbe olarak nitelendirmemesi Türkiye ve ABD'yi bir kere daha karşı

kaşıya getirmiştir (Kanat, 2014, s.17). Mısır konusunda anlaşılamayan ABD ve Türkiye’yi birbirinden daha fazla uzaklaştıran başka bir sebep ise Suriye krizidir.

“Özellikle Suriye özelinde Türkiye tarafından sürekli fikir değiştiren, tutarsız ve güvenilmez olarak nitelenen Amerikan politikası Obama tarafından gerek “model ortaklık” gerekse “stratejik partner” olarak tabir edilen Türkiye’nin bölünme tehdidi algılamasını tetikleyecek şekilde ayrılıkçı Kürt grupları desteklemiştir. Obama yönetimiyle Türkiye’nin Suriye krizinde hangi grupları destekleyecekleri konusundaki fikir ayrılıkları ilişkileri germiştir. Öte yandan, Obama’nın kimyasal silah kullanımına binaen açıkladığı kırmızı çizgilerinin ihlali sonrası hiçbir somut yaptırımda bulunmaması veya askeri müdahalede bulunmaması Amerikan siyasetinin tutarsızlığına ve buna bağlı prestij kaybına işaret etmektedir.” (Çağlar,2018:94).

Suriye krizini Türkiye açısından değerlendirecek olursak, krizin hem Türkiye’nin dış politika anlayışında radikal değişikliklere sebep olduğunu hem de müttefiklik ilişkilerinde önemli kararlar almasını sağladığını söylemek mümkündür. Suriye’de protestolar ilk başladığına Suriye yönetimiyle iyi ilişkileri olan Türk yetkililer sorunu silah kullanmadan ve Suriye devletinin bazı reformları hayata geçirerek çözmesi hususunda diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat bu girişimler bir sonuç vermemiş ve Suriye rejiminin protestoculara karşı silah kullanmasıyla Suriye İç Savaşı başlamıştır. Sorunun Suriye halkının zarar görmeden çözülmesi girişimleri başarısız olan Türkiye ise Suriye muhalefetini desteklemeye başlamıştır (Oktav, 2013, s.198). Dolayısıyla Türkiye krizin başlangıcında yumuşak güç diplomasisi yürüterek Esad rejimini reform yapmaya ikna etmeye çalışmış, fakat bu girişimleri karşılıksız kalınca sert güç diplomasisi uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda 2011 yılının Ağustos ayında Suriyeli muhalif grupların İstanbul’da toplanmasını sağlamış ve yapılan bu toplantı sonucunda Suriye Ulusal Konsey’inin kurulması kararlaştırılmıştır. 2012 yılından sonra ise Türkiye, Suriye rejimine yönelik tutumunu sertleştirmiş ve rejimin değişmesi için Özgür Suriye Ordusu’nun (ÖSO) kurulması, eğitilmesi ve silahlandırılmasına öncülük etmiştir (Ekşi, 2018, s.85).

Obama yönetimi ise Suriye krizinin başlangıcında askeri bir müdahalede bulunmaktan uzak durmuş ve “bekle ve gör” politikası izlemeyi tercih etmiştir (Yegin ve Ersoy, 2013, s.33). Öyle ki doğrudan askeri müdahale bir yana, muhalif grupları silahlandırma konusunda da adım atmamış ve Suriye rejimine yaptırım uygulamakla

yetinmiştir. Obama yönetiminin Suriye'ye müdahaleden kaçınması ABD'nin Ortadoğu'da sorumluluklarını azaltmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmış ve ABD'nin bölgede gücünün azaldığı biçiminde değerlendirilmiştir (Gerges, 2013, s.309). Türkiye ise yukarda belirtildiği üzere başlangıçta Esad ile iletişim kurarak ve reform yapmasını sağlayarak sorunu çözmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bu sebeple başarısız olacağını değerlendirdiği Esad'a karşılık muhalefeti açık bir biçimde desteklemeye başlamıştır (Abramowitz ve Edelman, 2013, s.34-35). ABD ve Türkiye Esad'ın devrilmesini ve Suriye'de yeni bir yönetim kurulması noktasında ortak bir kanaate sahip olsalar da bunun kimler aracılığıyla, nasıl ve hangi yollarla yapılacağı konusunda her geçen gün birbirinden ayrılmışlardır (Kurtbağ, 2015, s.194).

ABD Türkiye'nin Suriye'de uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ve muhaliflerin silahlandırılması taleplerine olumsuz yaklaşırken, Türkiye'nin güvenliği için NATO'dan talep ettiği füze savunma sistemlerini ise desteklemiştir (Gerges, 2013, s.318). Türkiye açısından Suriye'ye müdahale konusunda müttefiki ABD'nin kararsız tutumu hem güvenlik hem sosyal hem de ekonomik sorunların her geçen gün daha fazla artmasına sebep olmuştur. Yüzbinlerce Suriyeli mültecinin Türkiye sınırına dayanması ve mülteciler için yapılması gereken harcamalar konusunda Türkiye'nin yalnız bırakılması, Reyhanlı'da gerçekleştirilen bombalı saldırıda yaklaşık 50 kişinin hayatını kaybetmesi ve Türk savaş uçağının Suriye rejimi tarafından düşürülmesi Türkiye'nin duyduğu rahatsızlığın artmasına sebep olmuştur (Yegin ve Ersoy, 2013, s.33).

Kurtbağ'ın da (2015, s.194) söylediği gibi ABD'nin muhalif grupları silahlandırma konusunda çekingen davranmasının temel sebebi ılımlı muhalif diye tanımlanan güçlere verilen silahların radikal örgütlerin eline geçmesi ve bu durumun ABD'nin çıkarlarına zarar vermesi ihtimali olarak düşünülebilir. Ayrıca Obama yönetimi muhaliflerin mevcut imkanlarla Esad'ı devirmeye güçlerinin yeteceğine inanmış ve Rusya'nın da Esad'ı görevi bırakmaya ikna edeceğini düşünerek bütün tarafların memnun olacağı siyasi bir çözüm bulunacağını düşünmüştür. Fakat Obama yönetiminin Suriye krizini bu şekilde çözmeye çalışmasının doğru bir yaklaşım olmadığı 2013 baharında Suriye rejiminin muhaliflere kimyasal silah ile saldırması endişesiyle son bulmuştur denilebilir. Suriye'ye askeri müdahale için kimyasal silah

kullanılmasını kırmızı çizgi ilan eden ABD kimyasal silah kullanılmasına ikna olmasına rağmen müdahale konusunda yine ağırdan almayı tercih etmiştir. Bu süreçte Rusya'nın Şam yönetimini kimyasal silahlarını imha etmeye ikna etmesiyle Obama yönetimi zaten isteksiz olduğu doğrudan müdahaleyi yapmaktan vazgeçmiştir (Kanat, 2014, s.24). Suriye krizinde ortak çıkarlar çerçevesinde birlikte hareket edemeyen Türkiye ve ABD'nin sorun yaşadığı diğer bir alan ise DEAŞ terör örgütüyle mücadele olmuştur.

2.1.2.1. İkili İlişkilere DEAŞ Etkisi

2014 yılı ABD-Türkiye ilişkilerinde yeni olumsuzlukların başlamasına sebep olacak gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak görülebilir. Gücünü ve etkisini her geçen gün artıran ve Suriye ve Irak topraklarında sözde yeni bir devlet kurma iddiasında olan DEAŞ terör örgütü bu iki ülkedeki otorite boşluğunu iyi değerlendirmiş ve 2014 yılı içerisinde Irak ve Suriye'de geniş toprak parçalarının kontrolünü ele geçirmiştir (Kurtbağ, 2015, s.201). Ortaya çıkan bu yeni tehdit karşısında ABD ve Batılı ülkeler sorunu ülkelerinden örgüte katılan teröristlerden kaynaklı tehdit olarak algılamak Türkiye ise sınırından ülke güvenliğini doğrudan etkileyen bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Dinçer, 2014, s.22). Bu sebepten ABD için Esad rejiminin devrilmesinden ziyade DEAŞ terör örgütünün ortadan kaldırılması daha önemli bir hal almıştır (Landis, 2014, s.34). Türkiye içinse güney sınırlarını tehdit eden DEAŞ terör örgütünün ortadan kalkması kadar, Esad rejiminin muhalifler aracılığıyla devrilmesi, sınırlarına yakın bölgelerde uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ve mülteciler için güvenli bölge oluşturulması durumlarının önemini koruduğu söylenebilir. Her iki ülke DEAŞ terör örgütünün oluşturduğu tehdidin ciddiyetinin farkında olsalar da nasıl ve kimler aracılığıyla mücadele edilmesi gerektiği konusunda farklı noktada yer almışlardır.

Obama yönetimi DEAŞ ile mücadelenin yöntemi olarak öncelikle bölge ülkelerinin sorumluluğunda olduğunu, ABD'nin ise mücadele için oluşturulacak koalisyona ekonomik ve askeri destek verip sadece hava saldırıları yapacağını açıklamıştır (Tol, 2014). Fakat ABD'nin DEAŞ ile mücadelede Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD/YPG ile müttefik olarak hareket etmesi ve silah yardımıyla bulunması neticesinde terör örgütünün Suriye'nin Türkiye ile sınırı olan bölgeleri

kontrol altına alması Türkiye- ABD çıkarlarının açıkça çatışmasına sebep olmuştur (Ekşi, 2018, s.87).

2.1.2.2. ABD'nin PYD-YPG Desteği

ABD'nin DEAŞ'la mücadele çerçevesinde PYD/YPG'yi doğrudan muhatap alması ve silah desteği vermesi Türkiye tarafından ulusal bağımsızlığının ve güvenliğinin tehdit altında olduğu şeklinde algılanmıştır. Terör örgütünün DEAŞ ile mücadele çerçevesinde ABD eliyle meşrulaştırıldığı tezini savunan Türkiye PYD/YPG'nin etkili olduğu bölgelerde bir terör devleti kurulması riskine karşı Suriye politikasında PYD/YPG ile mücadeleyi öncelemeye başlamıştır (Ekşi, 2018, s.88). ABD ise DEAŞ'la mücadelede hem Türkiye ile hareket etmeye çalışmış, hem de kendi askerini doğrudan sahaya sürmeden PYD/YPG ile çözüm üretmenin yollarını aramıştır (Landis, 2014, s.36-37). Ulutaş'a göre (2014) PYD/YPG ABD'yi uluslararası bir hami olarak görmüş, ABD ise PYD/YPG'yi karada savaştacak bir vekil olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin PYD/YPG'yi terör örgütü olarak görmesi ABD'nin bölgedeki politikalarını güçleştirmiştir (Dinçer, 2014, s.23).

Terörle mücadele söylemi üzerinden DEAŞ'ın araçsallaştırılması ve ABD ve PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde kendi nüfuz alanlarını oluşturmaya çalışmalarına Türkiye Fırat Kalkanı harekâtıyla karşılık vermiştir (Şahin ve Özel, 2018, s.64). 2016 yılının Ağustos ayında başlayan harekat Türkiye'nin en kapsamlı sınır ötesi harekatlarından biri olarak kabul edilmektedir. ABD'nin desteklemediği bu harekât Türkiye'nin Suriye politikasında önemli bir değişime de işaret etmiştir. Fırat Kalkanı harekâtıyla Türkiye sahaya doğrudan askeri müdahalede bulunmuş ve müdahale ettiği bölgede de mevzilenmiştir. Harekatın amacı ise sınır bölgesini DEAŞ terör örgütünden temizlemek olarak belirlenmiştir (Ekşi,2018, s.88). Türkiye yaptığı bu harekât ile El-Bab, Cerablus, Azez ve Dabık bölgelerini DEAŞ ve PYD/YPG unsurlarından temizlemeyi başarmıştır (McConnel, 2017). Bu harekât ABD-Türkiye arasında yaşanan stratejik kopuş sürecinin derinleştiği şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin yaptığı harekata ABD'nin tepkisi ise PYD/YPG unsurlarının silahlandırılmasına hız vererek PYD/YPG unsurlarıyla Suriye'nin kuzeyinde 30 bin

kişilik bir sınır güvenlik gücü kurulmasını açıklamak olmuştur (Kıbaroğlu, 2018). Türkiye ise bunun bir devlet kurma girişimi olduğunu savunarak Ocak 2018 tarihinde Afrin'e yönelik Zeytin Dalı harekâtını başlatmıştır. Suriye krizi başlangıcında Esad'a karşı ABD ile mücadele eden Türkiye, Zeytin Dalı harekâtıyla ABD'nin desteklediği PYD-YPG'ye karşı savaşılmaya başlamış ve bu durum Türkiye'nin ABD ile doğrudan olmasa da dolaylı olarak sıcak bir çatışmanın içine girdiği şeklinde yorumlanmıştır (Ekşi, 2018, s.90).

ABD'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmeyen Türkiye'yi Suriye krizinde saf dışı bırakmak için PYD/YPG'yi destekleme stratejisine Türkiye'nin askeri hareketler düzenleyerek karşılık vermesi ve bu hareketlerde de başarılı olunması iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkilerken, İran ve Rusya'nın da Türkiye'ye bakış açılarının değişmesine sebep olmuştur (Ekşi, 2018, s.88). 2015 yılında Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürmesiyle bozulan ilişkiler Fırat Kalkanı harekâtı sonrası iş birliğine dönüşmüş ve Suriye krizinin siyasi çözümü için Türkiye-Rusya-İran Ocak 2017'de Astana sürecini başlatmıştır. Böylelikle Türkiye hem Suriye'nin kuzeyinde istediği bölgeleri terörden arındırmış, hem de Suriye'de kalıcı çözümün paydaşlarından biri haline gelmiştir (Erol ve Bilgin, 2018, s.62). Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Suriye krizinin başlamasından itibaren ABD-Türkiye arasında artan stratejik kopuş devam etmekte ve buna paralel olarak da Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek bölgesel etkinliğini artırmaktadır. Bu sebeplerle bölgede etkinliği artan Türkiye'nin de kendisinden bağımsız hareket ediyor olması ABD için rahatsız edici bir durum teşkil etmeye başlamıştır.

2.1.3. Donald Trump Sonrası ABD-Türkiye İlişkileri

20 Ocak 2017'de ABD'nin yeni başkanı olan Donald Trump seçim sürecinde Türkiye ile iyi ilişkiler geliştireceği yönünde söylemlerde bulunsa da ilişkileri düzeltmek adına somut olarak olumlu bir adım atmamıştır. Aksine ABD ve Türkiye ilişkilerinde var olan gerilim daha fazla artmıştır. Çünkü "Türkiye için güvenlik tehdidi oluşturan terör örgütlerine hem siyasi hem lojistik hem de mühimmat destekleri had safhaya ulaşmıştır. Bu desteklerin aşikâr edilmesinden de artık çekinilmemektedir." (Turaman ve Çelik, 2018, s.133). Obama yönetiminden devralınan Suriye politikasının

devam ettirilmesi ABD ve Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının çatışmasına sebep olmaktadır (Kibaroglu, 2018, s.14). Bunun dışında Trump döneminde ilişkilerin iyileşmekten ziyade kötüleşmesinin en önemli sebeplerinden bir kaçış şu şekilde sıralanabilir; Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştiren FETÖ terör örgütü liderinin iade edilmemesi, Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'nın ABD'de tutuklanması, ABD'li Andrew Brunson'ın Türkiye'de tutuklanması, Suriye krizinin çözümü için Türkiye'nin Rusya ve İran'la birlikte hareket etmesi ve son olarak Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini alması (BBC, 2019). Bu olumsuzluklar sonucunda Türkiye ekonomik yaptırımlara maruz kalmış ve proje ortağı olduğu F-35 programından çıkarılmıştır (Euronews, 2019).

“Gelenen noktada bölgesel bir aktör olduğunu artık telaffuz etmekten çekinmeyen, küresel aktörlüğü hedef edindiğini açıkça deklare eden Türkiye, bölgesel olaylara doğrudan müdahil olmaya çalışmaktadır. Bölgeyle kendi arasında ilişki kurarken bölgenin tarihindeki belirleyiciliği ve miras edindiği birtakım dinamikleri de diğer aktörlere karşı kart olarak açmaktadır. Bu müdahil olma arzusunu yöneten saik salt bir aktör olma arzusuyla sınırlı olmayıp, doğrudan ülke güvenliği ile ilgili gelişmeler olması ve realizmin öngördüğü üzere ülke güvenliği söz konusu olduğunda bu hususa kayıtsız kalamayacağından da kaynaklanmaktadır. Ortaya çıkan mevcut tablo ise başta ABD olmak üzere küresel veya bölgesel aktörlerle bir rekabet ve politik çatışma alanları oluşturmaktadır.” (Turaman ve Çelik, 2018, s.133-134).

Sonuç olarak, ABD yönetiminin Türkiye'ye bakış açısının sadece Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerle ilgili askeri öncelikler olması, Türkiye konusunda ABD'nin yüzeysel bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu sebeple ABD Soğuk Savaş döneminden beri müttefiki olan ve yakın ilişkileri içinde olduğu Türkiye'ye karşı PYD/YPG terör örgütünü desteklemiştir. Türkiye ise kendi müttefiki tarafından maruz kaldığı tehditler ve hayal kırıklıkları neticesinde yaşadığı sorunların çözümü için bölgede yeni ortak arayışlarına girmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin İran ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmesi, ABD ile yaşadığı sorunların derinleşmesine sebep olmuştur. Özetlemek gerekirse ABD-Türkiye ilişkilerinde yaşanan olumsuzlukların temel nedenleri, ABD'nin uyguladığı tek yanlı politikalar Türkiye'nin destek vermesini beklemesi ve Türkiye'ye olan yaklaşımının sadece Ortadoğu bölgesi ile ilgili askeri problemlerle sınırlı olmasıdır (Köse,2017, s.28).

2.2. ABD-RUSYA İLİŞKİLERİ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra elinde bulundurduğu birçok stratejik bölgeyi kaybeden Rusya geçiş dönemi boyunca siyasi, ekonomik ve askeri olarak kendini yenilemeye çalışmıştır. 1991 yılında Rusya, Ukrayna ve Belarus arasında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Rusya'nın bölgesinde güç kazanma girişimi olarak değerlendirilmiştir (Polat, 2017, s.52). Ayrıca 1993'te "yakın çevre" politikasını devreye sokarak Sovyetler'in eski topraklarını güvenliği ve ekonomisi için yaşamsal çıkar alanı ilan etmiştir (Tellal, 2002, s.542). ABD ise Sovyetler'in dağılmasının ardından ortaya çıkan güç boşluğunu Rusya'nın dolduramamasını eski Sovyet coğrafyasında etkisini artırmak için önemli bir şans olarak değerlendirmiştir (Torun, 2016, s.14). Bölgede etkisini artırmak isteyen ABD başlangıçta Rusya ile ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde politikalar geliştirmiş ve Rusya'nın küresel ekonomiye entegre olma çabalarını desteleyerek bağımsızlığını kazanan bölge ülkelerinde yaşanan çatışmalara doğrudan müdahalede bulunmamıştır (Kauzlarich, 2001, s.5). Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde etkisini artırmak isteyen ABD'nin öne çıkan temel stratejisi "demokrasinin yayılması" politikası bağlamında demokratik yönetimler kurma ve söz konusu toplumları Batılı yaşam tarzına kavuşturma şeklinde olmuştur (Metreveli ve Hakobyan, 2001, s.367). Fakat ABD'nin NATO genişlemeleri çerçevesinde Rusya'nın yakın çevre olarak ilan ettiği coğrafyada askeri varlığını artırmaya çalışması Rusya tarafında ciddi bir endişeyle karşılanmış ve NATO'nun Rusya sınırlarına yaklaşmasının askeri ve politik açıdan kriz yaratacağı ifade edilmiştir (Primakov, 2008; aktaran Oluk, 2018, s.31). Nitekim daha sonra ele alınacağı üzere ABD'nin NATO genişlemeleri bağlamında uyguladığı politikalar Rusya'nın bazı bölge ülkelerine askeri müdahalede bulunmasının önünü açmıştır.

2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Orta Asya İlgisi ve Rusya'nın Tutumu

ABD-Rusya ilişkilerinden söz ederken önemli noktalardan biri de Orta Asya olarak görülebilir. Orta Asya geçmişten günümüze Doğu ve Batı arasında köprü olma özelliğini koruduğu düşünülmektedir. Sahip olduğu petrol, doğal gaz ve kömür rezervleri bakımından dünyanın sayılı bölgelerinden biri olarak görülmektedir. Enerji nakil hatlarının ve ulaşım ve iletişim hatlarının güvenliği bölgenin önemini artıran başka

bir önemli sebep olarak değerlendirilmektedir. Bunların yanında, Sovyetler'in dağılmasından sonra kurulan bölge devletleri ekonomik olarak büyük potansiyel barındırmaktadırlar. Bu devletler sanayileşmiş devletler için iyi bir ekonomik pazar olmanın yanında çeşitli hammadde kaynaklarına da sahiptirler (Aydın, 2015, s.2).

Dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan ABD aynı zamanda en fazla enerji tüketen ülkelerinden biridir. Ekonomik gücünün devam etmesi için enerji kaynaklarının kontrolü ise ABD için vazgeçilmez bir hedef olmuştur (Özkan, 2010, s.19-20). Bu sebepten enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya bölgesi ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde etkisi artırmaya çalıştığı bölgelerden biridir. Dünyanın en gelişmiş sanayilerinden biri olan ABD, büyük bir nüfusa da sahiptir. Bu yüzden Hazar bölgesinin sahip olduğu zengin enerji kaynaklarının tespit edilmesinin ardından ABD'nin bölgeye olan ilgisi artmıştır. Rusya'nın Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu enerjiyi nakletme konusunda tekel durumunu sona erdirmek için yeni nakil hatları projelerini desteklemek ve Orta Asya enerjisinin dünya pazarına alternatif yollardan açılmasını sağlamak ABD'nin Orta Asya politikalarının temel hedeflerinden biri olmuştur (Aydın, 2015, s.4). Bu hedefe yönelik olarak ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Nabucco (gerçekleşmedi), Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı projesi (TANAP) gibi projeleri desteklemiştir.

Soğuk Savaş'ın ardından ABD'nin temel hedefinin Batı yarımküreye hâkim olmak ve Doğu yarımkürede de tek bir hâkim gücün oluşmasını engellemek olduğu savunulmuştur (Mearshiemer, 2001, s.46). Fakat Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Orta Asya bölgesinde ortaya çıkan jeopolitik boşluğun Rusya veya Çin tarafından doldurulma ihtimali ABD'nin süper güç konumunu sarsacağı için Orta Asya bölgesi ABD için önem arz etmiştir. Orta Asya bölgesine coğrafi olarak uzak olan ABD 11 Eylül tarihine kadar bölgedeki etkinliğini korumak için askeri üslerini kullanmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardında küresel terörle savaş konsepti çerçevesinde Afganistan'ı işgal eden ABD, Orta Asya bölgesinde kalıcı bir konum elde etmiş, Çin ve Rusya'ya komşu hale gelmiştir (Aydın, 2015, s.3). ABD'nin bölgedeki fiziki varlığı Rusya ve Çin tarafından olumlu karşılanmamış ve iki ülke ABD'yi dengeleme amacıyla bölge ülkeleriyle daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Rusya ve Çin öncülüğünde kurulan Şanghay

İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bunun somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bölge ülkelerinin birlikte hareket etmeleri, ABD'nin Orta Asya'da uygulamaya çalıştığı politikaların çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlandığı ve ABD'nin bölgede Rusya ile Çin'in de yükselişine engel olamadığı şeklinde yorumlanabilir.

2.2.2. NATO Genişlemeleri ve Karadeniz Havzası

Karadeniz bölgesi ve bölge ülkeleri sahip oldukları jeopolitik, jeostratejik konumları ve enerji kaynakları itibarıyla dünyada gerçekleşen güç mücadelelerinde önemli bir yere sahip olmuştur (Kurt, 2015, s.404). Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği etkisinde kalan bölge savaşın sona ermesiyle birlikte ABD öncülüğündeki Batılı devletlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD ve Batılı müttefikleri Karadeniz havzasının kontrolünü sağlamak için NATO genişleme perspektifini etkili bir yöntem olarak kullanmışlardır. NATO için Karadeniz bölgesi erişilmesi ve kontrol altında tutulması gereken stratejik bir alandır. Karadeniz'e doğru genişlemek için NATO bölge devletlerle iş birliği yaparak üyelik sürecini işletmekte ve böylece Batılı siyasi ve ekonomik sistemleri bölgeye entegre etmeye çalışmaktadır (Canar, 2013, s.114-115). Bununla birlikte NATO'nun bölgenin kontrolünün sağlanmasında başrolü üstlenmesinin çeşitli başka sebepleri de vardır. Öncelikle bölgede var olan çatışmaları ve güvenlik sorunlarını çözmenin bölge ülkelerinin demokratik dönüşümünü kolaylaştıracağı ve reformların daha hızlı hayata geçirilebileceği düşünülmüştür. Karadeniz havzasında bulunan ülkeler, NATO'nun genişleme perspektifine meşruiyet kazandırmak için “güvenliği sağlanan bölgelerin demokratik gelişiminin daha hızlı ve kolay olacağı” düşüncesinin uygulanabilmesi için son derece uygun durumda olarak görülmüştür. İkinci önemli husus ise Avrasya bölgesinin kontrol edilmesi noktasında Karadeniz bölgesinin çok kilit bir konumda yer almasıdır. Dünya hakimiyeti iddiasında olan ABD'nin bunu gerçekleştirebilmesi ve devamlı hale getirebilmesi için Avrasya'yı kontrolü altında tutabilmesi bir zorunluluk olarak görülmüştür. Üçüncü sebep ise bölge ülkelerinin karşı karşıya olduğu güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmak adına NATO'nun bölgeye doğru genişlemesinin bölge ülkelerinin güvenlik endişelerini ortadan kaldıracağı düşüncesidir (Kurt,2015, s.411).

Yukarıda belirtilen sebepler neticesinde ABD ve Batılı devletlerin öncelikle Rusya ile aralarında tampon bölge oluşturan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini Avrupa'ya entegre etmeyi hedefledikleri söylenebilir.

“NATO Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni güvenlik ortamının şartlarını göz önünde bulundurmuş ve 50. kuruluş yıldönümü olan 23-24 Nisan 1999'da düzenlenen Washington Zirvesi'nde Yeni Stratejik Konsept kabul edilmiştir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın 12 Mart 1999'da üyeliğe kabul edilmelerinin ardından üye ülke sayısı on dokuza yükselmiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından 21-22 Kasım 2002 tarihleri arasında gerçekleşen Prag Zirvesi'nde ise aralarında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın yer aldığı yedi ülke daha üyelik görüşmelerine davet edilmiş ve bu ülkeler 2004 yılı Mart ayı sonunda resmi olarak İttifak'a katılmışlardır. 2008 yılında Bükreş'te gerçekleştirilen NATO zirvesinde ise genişleme stratejisine devam edilmiş, Arnavutluk ve Hırvatistan'a örgüte üyelik için davetiye çıkarılmıştır. 2009'da güvenlik deklarasyonu onaylanmış ve Arnavutluk ve Hırvatistan NATO'ya üye olmuşlardır.” (Polat,2017, s.53-54).

Daha önce de belirtildiği gibi 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesi, küresel piyasalarda artan enerji fiyatları Rusya'nın ekonomik olarak toparlanmasına katkı sağlamış ve Rusya kabul ettiği “Ulusal Güvenlik Doktrini” çerçevesinde özellikle eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Hem ABD öncülüğünde NATO'nun hem de Rusya'nın aynı bölgede etkinliğini artırmaya çalışması bazı çatışmaları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin bölgede etkin olma çabalarını kendisini çevreleme girişimi olarak algılayan Rusya'nın duruma tepkisini ise Gürcistan örneğinde görmek mümkündür (Polat, 2017, s.59).

2.2.2.1. Gürcistan Krizi

Soğuk Savaş'ın bitişiyle bağımsız bir devlet olan Gürcistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'dan kaynaklanacak bir güvenlik tehdidini engellemek için ABD ve NATO ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Gürcistan'ın bu yaklaşımı ülkeyi o dönemde küresel süper güç olan ABD ile bölgesel güç Rusya arasında yaşanan rekabetin ortasında bırakmıştır (Yapıcı, 2008, s.187). ABD için ise Gürcistan, Orta Asya enerji kaynaklarının geçiş güzergahında olması, Rusya'yı kontrol etmek için çok önemli bir jeostratejik konuma sahip olması ve Karadeniz'e kıyısı bulunması nedeniyle

önemli bir ülke konumundadır. ABD Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmek için hem Gürcistan'ı NATO'ya yakınlaştıracak politikalar geliştirmiş, hem de demokrasiyi geliştirmek adına Gürcistan'daki Batı yanlısı siyasetçileri ve grupları desteklemek yolunu seçmiştir (Torun, 2016, s.13-14).

NATO ile Gürcistan arasındaki ilişkiler ilk somut adım, 1994'te NATO-Gürcistan arasında Barış İçin Ortaklık (BİO)¹² antlaşmasının imzalanmasıyla olmuştur. Hemen ardından 1995 yılında NATO-Gürcistan İş Birliği Antlaşması imzalanmıştır (Bezhanishvili, 2009, s.23-24). Gürcistan ile NATO arasında kurulan bu ilişkiler Rusya tarafından olumlu karşılanmamış fakat 1997 yılında NATO'nun Rusya ile Ortaklık Antlaşması imzalaması ortaya çıkması muhtemel bir olumsuzluğu ortadan kaldırmaya da azaltmıştır. 1999 yılında ise NATO-Rusya ilişkileri Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'na (AKKA)¹³ katılmasıyla daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Fakat aynı yıl NATO'nun Kosova müdahalesini gerçekleştirmesi ilişkilerde yaşanan olumlu gidişatı engelleyici bir unsur olmuştur (Kirova, 2012, s.13). 2001 yılında ABD'de gerçekleştirilen terör saldırıları sonrası ABD'nin aldığı küresel terörle mücadele kararını Rusya desteklemiş ve Aralık 2001'de NATO-Rusya Konsey'inin kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. İki ülke ilişkileri bu düzeye kadar ilerlemiş olmasına rağmen Rusya NATO genişlemelerini hiçbir zaman olumlu karşılamamış ve duruma endişeyle yaklaşmıştır (Erkan, 2016, s.46).

2001 yılında gerçekleşen terör eylemlerine kadar Gürcistan ABD için Orta Asya ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarına açılan bir kapı olarak görülmüştür. Fakat 2001-2008 yılları arasında ABD'nin Gürcistan'a yaklaşımı değişmiş, ABD'nin terörle mücadele ve uluslararası güvenliği sağlama çerçevesinde Gürcistan ile ilişkilerini çok boyutlu hale getirdiği görülmüştür. Rusya Federasyonu'nun tepkisini çekebileceğinin bilinmesine rağmen ABD uluslararası güvenliği temin etme bağlamında Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki ülkelerle yakın ilişkiler kurmak durumunda

¹² Bkz. Enver Bozkurt, "NATO'nun Geleceği." *Uluslararası Hukuk ve Politika* 09. 2007, s. 185-187; Gökhan Özkan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-Nato-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12.1. 2010, s. 109-132.

¹³ Bkz. Doğan, Nejat. "Nato'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60.03. 2005, s.69-108;

kalmıştır. Doğal olarak 2001-2008 yılları arasında ABD'nin bölgedeki etkinliği fark edilir biçimde artmıştır (Kasım, 2006, s.20; Torun,2016, s.63). Bu bağlamda bölge ülkelerinde ABD'nin desteklediği “renkli devrimler”¹⁴ önemli bir etkiye sahip olarak görülebilir.

2003 yılında Gürcistan’da gerçekleşen “Gül Devrimi” ABD’nin desteklediği ve başarıya ulaşan önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Gerçekleşen devrim ile Gürcistan ABD ile tarihindeki en yakın bağları kurma fırsatı yakalamış, bununla birlikte ABD ve Rusya arasında başlayacak yeni bir rekabetin de kapılarını aralamıştır (Kasım, 2006, s.31). Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biri 2004 yılında Gürcistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Saakaşvili’nin eylemleri olmuştur. Rusya karşıtı söylemlerini çok sert bir tonda dile getirmekten çekinmeyen Saakaşvili, Columbia Üniversitesi’nde hukuk eğitimi alan ve Joe Biden ve John Mc Cain gibi pek çok üst düzey ABD’li yönetici ile iyi ilişkilere sahip bir siyasetçidir. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde ülkesinin öncelikli hedeflerinin NATO ve AB’ye üye olmak, bununla birlikte ABD ile ilişkilerini geliştirmek olduğunu ifade etmiştir. Dönemin ABD Başkanı Bush ise 2005 yılında gerçekleştirdiği Gürcistan ziyaretinde gerçekleştirilen devrimden övgüyle bahsetmiş, Gürcistan’ın bölgede bir özgürlük feneri gibi olduğunu ve Saakaşvili’nin de özgürlüklerin kazanılması için liderlik yaptığını ifade etmiştir (Bowker,2011, s.203; aktaran Erkan, 2016, s.51).

Gül Devrimi ile Gürcistan’da iktidara gelen Saakaşvili yönetiminin öncelikli hedeflerinden biri Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını çözerek ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamak olmuştur (Kantarıcı, 2011, s.261). Bu hedefe ulaşmak için Rusya engelini aşmanın tek başına mümkün olmayacağını bilen Saakaşvili, NATO üyeliğini hedeflerine ulaşmada ve ülke güvenliğini sağlamada birinci öncelik olarak benimsemiştir (Kasım, 2011, s.78). NATO üyelik sürecini hızlandırmak için NATO’ya üye olmak isteyen ülkeler için geliştirilen, diyalogu artırmak, NATO ile ilişkileri geliştirmek ve nihai hedefi NATO’ya üyelik olan Ortaklık Bireysel Eylem Planı (OBEP) sunuş belgesi ilk olarak Gürcistan tarafından tamamlanmış ve 2004 yılının

¹⁴ “Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da (Gül Devrimi, Turuncu Devrim ve Lale Devrimi) gerçekleşen olaylar, eylemler sırasında kullanılan sembollerden hareketle “renkli devrimler” diye adlandırılmıştır.” (Kafkasyalı, 2015, s.883).

Mart ayında NATO'ya teslim edilmiştir (Torun, 2016, s.95). Bir yandan NATO ile ilişkileri geliştirmesi, diğer yandan Abhazya ve Güney Osetya özerk bölgelerini tekrar ülke topraklarına katmaya çalışması Gürcistan-Rusya ilişkilerinin daha fazla bozulmasına neden olmuştur. 2008 yılı Nisan ayında gerçekleşen NATO Bükreş Zirvesi'nde ABD Başkanı George W. Bush'un Gürcistan'ın NATO üyeliğini kararlı bir biçimde ifade etmesi, Gürcistan tarafından bir çeşit ABD garantörlüğü olarak algılanmıştır (Erkan, 2016, s.51). Gürcistan yönetimi Güney Osetya'da sınır ihlallerinin olduğunu ileri sürerek 7 Ağustos 2008 tarihinde bölgeye askeri müdahalede bulunmuştur. Rusya ise Gürcistan'ın bu hareketine beklenilmeyecek derecede sert bir tepki göstermiş ve askeri birliklerini Gürcistan topraklarına sokarak Güney Osetya ve Abhazya'yı kontrolü altına almış, Gürcistan ordusu ise Rusya karşısında bir direnç gösterememiştir. Savaşın ardından Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tek tarafı olarak tanımış böylece bu iki bölge Gürcistan topraklarından tamamen koparılmıştır (Torun, 2016, s.107). Gürcistan savaş sırasında ABD ve NATO'dan umduğu desteği bulamamıştır. Ayrıca Saakaşvili döneminde ABD desteğiyle oluşturulan askeri altyapı ciddi manada zarar görmüştür. Gürcistan üzerinde gerçekleşen ABD-Rusya rekabetinin savaş öncesi ABD lehine olduğunu söylemek mümkünken, savaş sonrası Rusya'nın ABD'ye karşı üstün olduğu bir dönemin başladığı düşünülmektedir (Torun, 2016, s.110). Rusya'nın Gürcistan müdahalesi yakın çevre olarak tanımladığı ülkelerin NATO şemsiyesi altına alınmaya çalışılmasına nasıl tepki vereceğini göstermesi bakımından önemli olarak görülmektedir. Ayrıca ABD ve Batılı ülkelerin Gürcistan'ı destekleme konusunda başarısız olmaları ilerleyen dönemlerde Rusya'nın başka ülkelere ve bölgelere de müdahale etmede noktasında daha rahat bir tutum sergileyebildiği şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhaki bu bağlamda değerlendirilebilecek önemli bir örnek olarak görülebilir.

2.2.2.2. Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı

Jeopolitik konumu bakımından değerlendirildiğinde Ukrayna Avrupa ve Avrasya arasında tampon bölge vazifesini görmektedir. Sivastopol Limanı ise geçmişten günümüze uzun yıllardır Rus donanmasının konuşlandığı, Rusya'nın Karadeniz'deki üstünlüğünü korumak ve Akdeniz'e inmesini kolaylaştırmak için son

derece önemli bir noktadadır. Bunun yanı sıra ABD ve diğer Batılı güçler için Ukrayna'yı önemli kılan şey ise ülkenin Rusya ile en uzun doğu sınırına sahip olmasının Rusya'nın kontrol edilmesini kolaylaştıracağı düşüncesidir. Bu durum ABD ve müttefikleri için önemli bir avantajı ifade ederken, Rusya içinse bir risk unsuru anlamına gelmektedir (Sağlam, 2014, s.440; Güler, 2018, s.299). Ayrıca Ukrayna hem AB için hem ABD öncülüğündeki NATO için hem de Rusya için enerji güvenliği ve enerji kaynaklarının kontrolü konusunda çok önemli bir devlet konumundadır.

“ABD açısından Ukrayna'nın Batı dünyası ile entegrasyonunun sağlanması Rusya'nın Batı'yla bağlantı noktasını kesecek ve hem Avrupa'nın güvenliği açısından olumlu olacak, hem de Rusya'yı doğuya yani karaya sıkıştırma açısından olumlu olacaktır. ABD bundan dolayı özellikle Gürcistan ve Ukrayna'yı Batı blokuna dahil etmek ve Rusya'yı çevreleyebilmek adına bu iki ülkenin NATO üyeliğini gündeme getirmiştir. ABD açısından Batılı değerlere sahip ve Batı ile entegre olmuş bir Ukrayna, Rusya'nın Karadeniz'deki etkinliğinin sınırlandırılması açısından da çok önemli bir yere sahiptir.” (Güler,2018, s.299-300).

Ukrayna 2002'de Prag'da gerçekleşen NATO zirvesinde ittifaka üye olmak istediğini açık bir biçimde ifade etmiş ve o tarihten sonra NATO-Ukrayna ilişkilerinin gelişimi hız kazanmıştır. ABD Ukrayna'yı Batı'ya entegre etmek için sadece NATO genişlemesi çerçevesinde hareket etmemiş, ayrıca Batı yanlısı Ukraynalı devlet yöneticilerini destekleyerek iktidara gelmelerini sağlamaya çalışmıştır. 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen seçimleri Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç kazanmış fakat muhalifler seçim sonuçlarına hile karıştırıldığını ileri sürerek protestolara başlamışlardır. Yapılan kitlesel gösteriler karşısında Yanukoviç iktidardan düşürülmüş ve Batı yanlısı Viktor Yuşçenko Ukrayna Devlet Başkanı olmuştur. Ukrayna'da gerçekleşen bu halk hareketleri Turuncu Devrim diye adlandırılmış ve gerçekleşen protestolar ve değişim süreci ABD ve Batılı devletler tarafından desteklenmiştir (Bozkurt, 2006, s.156). Rusya ise Ukrayna'nın ABD ve Batı'ya yaklaşmasından duyduğu memnuniyetsizliği her fırsatta dile getirmiş ve devrim sonrası Ukrayna'yı enerji tedariki konusunda zor durumda bırakmak ve Batı yanlısı politikalarından vazgeçirmek için doğalgaz fiyatlarını artırma ve gönderdiği doğalgaz miktarını azaltma gibi yaptırımlar uygulamıştır (Sandıklı ve İsmayılov, 2015, s.6). Turuncu Devrim sonrasında Ukrayna NATO'ya üye olmak istediğini daha istekli bir biçimde dile

getirmiştir. Ancak Batı yanlısı yöneticileri iktidara taşıyan devrim Ukrayna halkının beklentilerini karşılayamaması üzerine 2010 yılında yapılan seçimlerde Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç yeniden Devlet Başkanı seçilmiş ve böylelikle Turuncu Devrim sona ermiştir. Ukrayna’da gerçekleşen bu değişim ülkenin NATO ile ilişkilerinin seyrinin de değişmesine sebep olmuş ve Ukrayna NATO’ya üyelikten vazgeçmiştir. Bunun yerine Ukrayna Rusya’nın Sivastopol deniz üssünü kullanım süresinin 2042 yılına kadar uzatmıştır (Sandıklı ve İsmayilov, 2015, s.7) 2013 yılında Devlet Başkanı Yanukoviç’in AB ile Ortaklık Antlaşması’nı imzalamayacağını açıklaması, bunun yerine Rusya ile Avrasya Ekonomik Birliğine üyelik müzakerelerinin başlayacağını duyurması ülkedeki AB yanlılarının tepkisini çekmiş ve protestolar başlamıştır (Bayraklı, 2014, s.3). Ülkenin batısında yaşayanlar AB ve NATO ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunurken ülkenin doğusu için aynı şeyi söylemek doğru olmaz, çünkü Doğu Ukrayna halkı Rusya ile yakın ilişkiler kurmanın ülkeleri açısından daha faydalı olduğu görüşünü savunmuşlardır (Mearshiemer, 2014, s.5).

Kiev’de başlayan protestoların ülke geneline yayılması neticesinde iktidardaki Yanukoviç devrilmiş ve yerine devlet başkanı olarak Aleksander Turçinov, başbakan olarak da Batı yanlısı Arseni Yatsenyuk atanmıştır. Rusya Ukrayna’da yaşanan olayların Batılı ülkelerin kışkırtması sonucu gerçekleştiğini öne sürerek yeni yönetimi meşru kabul etmemiştir (Alkan, 2015, s.91). Nitekim Yatsenyuk’un seçilmesinin ardından Rusça’nın resmi dil olmaktan çıkarılması Rus nüfusunun fazla olduğu Kırım’da protestoların başlamasına sebep olmuştur (Alkan, 2015, s.92). Kırım’da başlayan gösteriler Ukrayna’nın doğusunda Rus nüfusunun yoğun olduğu bölgelere de sıçramıştır. Ukrayna devletinin sorunu çözmede yetersiz kalması Rusya’nın Kırım’a müdahalesini kolaylaştırmış ve Kırım’daki Rus etnik varlığının zarar gördüğünü ileri süren Rusya Kırım’a müdahale etmiştir. Rusya’ya bağlı askeri kuvvetler Kırım’da tüm devlet binalarını, askeri üsleri ve havaalanını kuşatmışlardır. Devam eden süreçte Kırım parlamentosu Kırım’ın bağımsızlığını ilan etmiş ve ardından yapılan referandum ile Kırım Rusya’ya bağlanmıştır (Sandıklı ve İsmayilov, 2015, s.8). Kırım’ın ilhakıyla Rusya’nın hem Karadeniz hakimiyeti için çok önemli bir yer elde ettiği, hem de Karadeniz’de bulunan enerji kaynaklarının kullanımı konusunda hak iddia edebilecek bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

Gürcistan örneğinde olduğu gibi, NATO ve AB genişleme dalgasının stratejik çıkarı olduğu Ukrayna'ya yönelmesi Rusya'da çevrenleme duygusu yaratmış ve tepki olarak da Kırım'ı ilhak etmiştir. ABD ve Batılı devletlerin yaşanan olaylara verdiği tepkiler ise başlangıçta kınama ve tarafları diyaloga davet etme şeklinde olmuş (Erol, 2014, s.5), Kırım'ın ilhakından sonra ise öncelikle Rusya'ya yönelik diplomatik izolasyon ardından ekonomik yaptırım uygulanmıştır. ABD ve AB'nin yaptırımları Rusya'yı politikalarından vazgeçirmek için yeterli olmamış ve NATO ve AB'nin Rusya'ya rağmen doğruya doğru genişleyemeyeceği ortaya çıkmıştır (Güler, 2018, s.301-302). Gürcistan ve Ukrayna krizleri Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin tek kutuplu olmasına açık bir itiraz şeklinde değerlendirilebilir. Rusya, ABD'nin dünyada tek süper güç olmadığını, kendisinin de bölgesinde büyük bir güç olduğunu yaşanan bu gelişmelerle ispatladığı söylenebilir.

2.2.3. Suriye Krizi

ABD-Rusya ilişkilerindeki bir diğer önemli sorun Suriye Krizi ile ortaya çıkmıştır. Dünyanın bilinen rezervleri değerlendirildiğinde en çok doğal gaz ve petrole sahip bölge Orta Doğu bölgesi olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple dünyanın gelişmiş ülkeleri enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji güvenliğini sağlamak için Orta Doğu bölgesiyle yakından ilgilenmekte ve bölgeyi dış politikalarının öncelikli hedeflerinden biri haline getirmektedirler. Günümüzde Ortadoğu'da ABD ve Rusya arasında yaşanan politik savaş bu durumun somut örneğini teşkil etmektedir (Oğuztürk ve Özbay,2017, s.459).

Deniz'in (2013, s.322) belirttiği gibi dünyanın en gelişmiş ekonomilerinden birine sahip olan ABD, gelecekte enerji güvenliği konusunda sorun yaşamamak için ve büyüyen sanayisinin enerji ihtiyacını karşılamak için yeni yollar aramaktadır. Bu sebeple Orta Doğu ABD'nin kontrol altında tutmak istediği dünyanın en önemli bölgelerinden biridir. Ayrıca İsrail'in güvenliğini sağlamak, İran'ın bölgedeki etkisini azaltmak, enerji kaynaklarını kontrol etmek, bölge ülkelerinde ABD ve Batı yanlısı yöneticilerin iktidarda olmasını sağlamak ve kendisi dışında başka bir ülkenin bölgede etkili olmasını engellemek ABD'nin Orta Doğu'daki temel hedefleri arasında kabul edilmektedir.

Suriye krizine ABD'nin yakın ilgi göstermesi öncelikli olarak enerji kaynaklarının kontrolü ile ilişkilendirilmemektedir. Suriye rejiminin İran ile müttefik olması ve her iki ülkenin de Hizbullah'ı desteklemesi ABD'ye göre İsrail'in güvenliğini tehdit etmektedir. Suriye rejiminin değişmesi ve ABD ve Batı yanlısı bir iktidarın ülkeyi yönetmesi İsrail'in güvenliğini sağlama açısından önemli olarak görülmektedir. Ayrıca Rusya'nın Akdeniz'e çıkış limanı olan Laskiye ve Tartus limanları ile Hmeymim hava üssünün Rusya'dan geri alınması Rusya'nın Akdeniz'deki ve bölgedeki etkisini ciddi anlamda azaltacağı düşünülmüştür (Güler, 2018, s.304).

Rusya açısından ise Suriye'nin kaybedilmesi Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki bütün etkinliğini kaybetmek biçiminde algılanmaktadır. Çok kutuplu bir uluslararası sistemi savunan Rusya için Suriye'de etkinliğini artırmak ve Ortadoğu'da belirleyici bir ülke olmak hedefleri için önemli görülmektedir. Ayrıca Suriye Rusya açısından önemli bir silah pazarıdır. Suriye silahlı kuvvetlerinin kriz çıkmadan önceki dönemde sahip olduğu silahların yaklaşık %90'ının Rus yapımı olması ve 2005-2011 yılları arasında Rusya'dan yaklaşık 25 milyar dolarlık silah satın alması Rusya'nın silah ticaretinde Suriye'nin ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Suriye'yi ABD'nin etki alanına bırakmak Rusya açısından önemli silah pazarını kaybetmek olacaktır (Deniz,2013, s.324).

Bu sebeplerden 2011 yılında Suriye krizinin patlak vermesi ABD tarafından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve ABD Suriye'de rejimin değişmesi gerektiğini savunmuştur. Dönemin ABD Başkanı Obama Suriye'de değişimin gerçekleşmesi için doğrudan müdahale seçeneğine mesafeli yaklaşmış ve uluslararası kurumlar aracılığıyla istediği sonucu elde etmeye çalışmıştır. ABD'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla Suriye'ye karşı daha sert adımlar atılması ve yaptırımlar uygulanması konusundaki karar tasarıları Rusya ve Çin tarafından reddedilmiştir (Tepeciklioğlu, A. ve Tepeciklioğlu E., 2015, s.174-175). Rusya Suriye krizinin başlangıcından itibaren Suriye'ye dışardan silahlı müdahalenin doğru olmayacağını savunmuş, bu şekilde hem Suriye rejimini hem de kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Suriye krizinin başlangıcından itibaren bölgede etkili olan devlet dışı aktörler Suriye'de etkili olmaya çalışan büyük güçlerin önceliklerini değiştirmesine

sebepe olmuştur. 2014 yılında bölgede ve dünyada etkinliğini artıran DAES terör örgütü ABD'nin Suriye'de rejim değışikliğı konusundaki ısrarını geri plana itmiş ve DAES terör örgütüyle mücadele birinci önceliğı olmuştur (Oytun, 2013, s.89-91). DAES ile mücadele çerçevesinde Rusya da Suriye'de aktif olarak operasyonlar yapmaya başlamıştır. Rusya'nın sahaya doğrudan müdahale etmesi Suriye'de rejim değışikliğinin artık mümkün olamayacağını bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Güler, 2018, s.307). Ayrıca ABD'nin Suriye krizi süresince uyguladığı politikaların Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ve güvenlik endişesini yok sayması Türkiye'nin krizin çözümünde Rusya ile hareket etmesinin önünü açmıştır. 2016 yılında ABD'de gerçekleşen başkanlık seçimleri ABD'nin Suriye krizinin çözümü konusunda geri planda kalmasına sebep olmuş ve Rusya bölge ülkeleri olan Türkiye ve İran ile Suriye krizinin siyasi çözümü için Astana Süreci'ni başlatmıştır (Güler, 2018, s.308). Donald Trump'ın ABD Başkanı olmasının ardından ABD ve Rusya'nın DEAS terör örgütünün ortadan kaldırılması konusunda mutabık kalmaları Suriye'de rejim değışikliğinin ABD'nin gündeminden çıktığı şeklinde yorumlanabilir.

Günümüzde ise Suriye krizi henüz çözümlenememiş olsa da ülke içindeki çatışmalar önemli miktarda azalmıştır. ABD Suriye'de istediğı değışimi gerçekleştirememiş, fakat Rusya hem Suriye'deki etkisini artırmış hem de ABD müttefiki ve NATO üyesi Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmeyi başarmıştır. Gürcistan ve Ukrayna örneğinde olduğu gibi Suriye krizi de Rusya'nın ABD karşısındaki etkisini ve dengeleyici gücünü artırdığı ve uluslararası sistemin tek bir süper güç tarafından kontrol edilemediğı, küresel meselelerle ilgili yeni büyük güçlerin de belirleyici olabildiğı şeklinde yorumlanabilir.

2.3. ABD-ALMANYA İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Avrupa'nın Amerikan dış ve güvenlik politikalarındaki önemini azalmıştır. Sovyetler Birliğı'nin ve onun Avrupa güvenliğine oluşturduğu tehdidin sona ermesi Amerika'nın Transatlantik ilişkilere bakış açısını kökten değışirmiştir. Avrupa güvenliğı artık dış bir güç veya bölgesel bir hegemon tarafından tehdit edilmemektedir. ABD'nin temel güvenlik sorunları Ortadoğı'daki

istikrarsızlıktan kaynaklandığı düşünölen 2001 terör saldırıları ve Çin'in bir rakip olarak yükseliş i olarak görölmüş tür (Szabo,2018a, s.540).

Avrupa kıtası geneli itibariyle eski önemini kaybetse de Soğuk Savaş sonrası Almanya ABD'nin Avrupa'daki en önemli müttefiki olmaya devam etmiştir. ABD'ye göre Almanya sahip olduğı güçlü ekonomisiyle Avrupa'nın küresel sistemde etkili olabilmesi için en önemli güçtür. Bu sebepten, Soğuk Savaş'ın son yıllarında ABD Almanya'nın birleşmesini güçlü bir biçimde desteklemiş ve Avrupa liderliğinde ortağı olarak görmüş tür (Larres ve Wittlinger, 2018, 153). Birleşik bir Almanya'nın Avrupa'daki pozisyonunun ve gücünün daha fazla olacağını ve 1. Körfez Savaş'ında kendisine destek vereceğı beklentisiyle hareket eden ABD, Almanya'nın aktif olarak savaşa katılmaktan ziyade savaşa finansman konusunda yardımcı olması neticesinde hayal kırıklığı yaşamıştır. 1990'larda yaşanan Balkan Savaşlarında da Almanya, yeniden birleşmenin karmaşası içinde gönölsüz bir müttefik gibi davranırsa da Alman kuvvetlerinin Bosna ve Kosova'ya girişı pasif tutumunu terk ettiğı şekilde yorumlanmıştır (Szabo, 2018a, 540). 2001 terör saldırılarından sonra Almanya terörle mücadele konusunda ABD ile dayanışma içinde olduğunu açıklamış ve bu bağlamda ABD'nin Afganistan'ı işgaline destek vererek Alman ordusunun Afganistan'da konuşlanmasına izin vermiştir. Bu süreçte yakınlaşan iki öлке ilişkileri ABD'nin Irak'ı işgal etmek istemesine Almanya'nın karşı çıkması neticesinde derin bir ayrılık yaşamıştır (Dettke, 2018, 158).

2.3.1. Irak Savaşı'nın ABD-Almanya İlişkilerine Etkisi

Geçmişte, politik, ekonomik, güvenlik ve savunma politikalarıyla ilgili transatlantik ilişkilerde düşünce farklılıkları asla tamamen ortadan kalkmamıştır. İlişkiler çatışmasız değildir ama o dönemin liderleri, John F.Kennedy ve Willy Brandt'dan Helmut Kohl, Ronald Reagan, George H.W. Bush ve Bill Clinton'a kadar, kişisel farklılıkların ötesinde batının ortak güvenlik çıkarlarını ortaya koyabilmişlerdir. En önemlisi, anlaşmazlıklar açıkça tartışıldığında ton farklı olmuştur. Her iki tarafın kaliteli liderliği ilişkilerdeki zor zamanların üstesinden gelmeyi mümkün kılmıştır. Müttefiklik ruhu politik farklılıklara üstün gelmiştir (Dettke,2018, s.159). Irak krizi ise o dönemde Amerikan Başkanı olan George W. Bush'un ve Almanya Şansölyesi

Gerhard Schröder'in karşılıklı güvene dayalı ilişki kuramamasından kaynaklanmadığı söylenebilir. Almanya'nın Irak'a silahlı müdahaleye karşı olmasının çok daha derin sebepleri olduğu düşünülebilir.

Larres ve Wittlinger (2018, s.155) konuyla ilgili çalışmalarında Alman yöneticilerin Kosova ve Afganistan'dan sonra Irak'ta güç kullanmanın doğru bir politika olmayacağına karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Irak'ın işgal edilmesi konusu ABD-Almanya ilişkilerinde geçmişten gelen köklü bir sorunun da gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Almanya açısında Bush yönetiminin tek yanlı politikaları iki ülke ilişkilerinin sağlıklı yürümesi bakımından kabul edilebilir bir tutum olarak görülmemiştir. Almanya Irak'ın işgaline karşı çıkarak sadece barış yanlısı tutum sergilememiş, ayrıca ulusal egemenliğini ve ülke çıkarlarını ilgilendiren bir konuda tek başına karar verebileceğini de göstermiştir. Bu sebeple Irak sorunu Almanya için ABD'ye karşı varlığını ortaya koymanın ve kendini Amerikan etkisinden kurtarmanın önemli bir adımı olarak kabul edilebilir.

2.3.2. ABD-Almanya İlişkilerine Rusya Etkisi

ABD ve Almanya'nın bulundukları coğrafya itibariyle Rusya ile tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerinin çok farklı boyutlarda olduğu kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze Rusya ve Almanya birbirlerinin komşusu konumundayken, ABD'nin Rusya ile böyle bir ilişki içinde olması söz konusu olmamıştır. Bu yüzden Almanya için Rusya politikaları ekonomik ve ticari açıdan ciddi bir öneme sahipken, ABD için Rusya bir ulusal güvenlik meselesi ve tehdit olarak algılanmıştır. Bunun sonucu olarak, Soğuk Savaş yılları dahil olmak üzere Almanya ve Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin Rusya-ABD ilişkileri kadar gergin olmadığı düşünülmektedir (Szabo, 2018, s.231). Nitekim Almanya Soğuk Savaş döneminde Rusya'ya karşı Ostpolitik (Doğu Politikası) çerçevesinde 1970'lerde imzalanan bir dizi anlaşmayla ilişkileri yumuşatmanın ve Rusya'yı bir güvenlik tehdidi olmaktan çıkarmanın yollarını aramış fakat ABD Almanya'nın bu politikasına şüpheci yaklaşmıştır. Soğuk Savaş sona erdikten sonra da Rusya hakkındaki farklı bakış açıları ABD-Almanya ilişkilerinin temel anlaşmazlık konularından biri olarak kabul edilmektedir (Larres ve Wittlinger,2018, s.152-153).

Soğuk Savaş'ın ardından ABD-Almanya ilişkilerindeki ilk ciddi ayrılık Irak'ın işgal edilmesi konusunda yaşanmıştır. ABD'nin küresel terörle mücadele ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla Irak'ı işgal etmek istemesi karşısında Almanya Soğuk Savaş'ın başlangıcından beri ilk defa Rusya ile aynı safta yer almış ve işgale karşı çıkmıştır. Almanya'nın bu yaklaşımı ABD'yi uluslararası ilişkilere istikrar getiren bir güç olarak görmediği şeklinde yorumlanmıştır (Szabo, 2004, s.1).

Szabo (2018, s.232) ABD-Almanya ilişkilerinde önemli başka bir fikir ayrılığının ise NATO genişlemeleri konusunda yaşandığını ifade etmiştir. ABD, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya üye olması gerektiğini savunurken Almanya ve Fransa bu görüşe karşı çıkmışlardır. Almanya, bu iki ülkenin NATO'ya üyelikleri konusunda acele edilmemesi gerektiğini, Rusya'nın çevrenin psikolojisi ile hareket etmesine engel olmak amacıyla böyle bir genişlemenin daha sonra yapılmasının daha doğru olacağını savunmuştur. Almanya, hassasiyetlerin gözetilmesi durumunda Rusya'nın bile NATO üyesi olabileceğini savunmuştur. Fakat Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a silahlı müdahalesi Almanya'nın Rusya'ya bakış açısının değişmesine sebep olmuştur.

Rusya üzerinden ABD-Almanya ilişkilerinde ayrılık yaratacak bir başka sorun ise yapılması planlanan Nord Stream 2 doğal gaz boru hattı projesidir. Bunun yanı sıra Almanya'da Rusya'ya Ukrayna krizi nedeniyle uygulanan yaptırımların kaldırılması gerektiği yönündeki görüş de ilerleyen dönemde ABD-Almanya ilişkilerinde yaşanacak problemleri gösterir niteliktedir (Adomeit, 2016, s.3). Obama döneminde ABD yönetimi Nord Stream 2 projesinin Rusya'ya uygulanan yaptırımları zayıflatacağını, aynı zamanda Avrupa dayanışmasına da zarar vereceğini savunmuştur. Almanya ise ABD'nin Rusya ile olan ekonomik ilişkilerinin kendilerine oranla çok düşük düzeyde olduğunu, ayrıca enerji konusunda ABD'nin Rusya'ya herhangi bir bağıllığı bulunmazken Almanya'nın doğal gaz ve petrol ihtiyacının yaklaşık %40'ını Rusya'dan karşılamak zorunda olduğu gerekçesiyle projenin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur (Szabo, 2015). Trump döneminde Beyaz Saray'ın Rusya'ya yaptırımları hafifletmek istemesine rağmen, 2017 Haziran'ında ABD senatosunda kabul edilen yeni Rusya yaptırımları, Nord Stream 2 projesine finansal destek veren Avrupalı şirketleri

cezalandırmakla tehdit etmiştir. Bu, Alman Dışışleri Bakanı Gabriel’ın Avusturya başbakanıyla ortak bir açıklama yaparak: “Almanya, Avusturya ve diğer Avrupalı şirketleri Rusya ile yapılan Nord Stream 2 gibi doğal gaz projeleri üzerinden cezalandırmak veya finansal olarak tehdit etmek Avrupa-ABD ilişkilerini tamamen yeni ve çok olumsuz bir niteliğin içine sokmaktadır” şeklinde kızgın bir tepki göstermesine sebep olmuştur (Szabo,2018, s.238).

ABD-Almanya ilişkilerini birbirine yakınlaştıran ve iki ortak gibi davranmalarını sağlayan olay ise Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ve Doğu Ukrayna’da yaşanan gelişmeler olmuştur. ABD ve Almanya’nın öncülük ettiği AB, Ukrayna’nın sınır bütünlüğünü ihlal eden Rusya’ya karşı bir araya gelip ortak bir duruş sergileyebilmişlerdir. ABD yönetimi Ukrayna kriziyle başa çıkmada kendilerinden ziyade Avrupalı devletlerin öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünmüştür (Applebaum, 2015, s.43). Almanya şansölyesi Angela Merkel bu süreçte ön plana çıkarak Avrupa ve Amerika’nın Ukrayna’nın bütünlüğünün korunması ve Rusya’ya uygulanacak yaptırımların şekillenmesi konusunda liderlik rolünü üstlenmiştir. Almanya ve ABD hükümetleri Ukrayna krizinde Rusya’nın Avrupa güvenliği için uzun dönemde önemli bir tehdit olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu sebeple ABD-Almanya savunma politikaları konusunda da birbirine yaklaşmıştır. 2016 yılında yapılan Varşova’daki NATO zirvesinde her iki ülke Baltık ülkelerine birliklerini konuşlandırma konusunda mutabık kalmış ayrıca Almanya’nın savunma harcamalarını makul bir oranda artırması kararlaştırılmıştır. Almanya’nın Baltık ülkelerine asker konuşlandırma kararı Rusya’ya verilen çok önemli bir stratejik mesaj olarak değerlendirilmiştir (Szabo,2018, s.235).

2.3.3. ABD’nin Korumacı Ekonomi Politikaları ve Almanya ile İlişkilerine Etkisi

Bir tanım olarak korumacılık yabancı menşeli ürünlerin iç piyasaya girişini zorlaştırmayı veya iç piyasada yerli malların yabancı mallara oranla daha fazla kullanımını teşvik eden önlemler almayı ifade etmektedir. Bunu sağlamak için; gümrük vergilerinin artırılması, ithal edilen ürünlerde miktar sınırlamasına gidilmesi, belirlenen ürünlere ithalat yasağı getirilmesi ve döviz tahsisinin sınırlandırılması gibi önlemler alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle korumacılık; zarar verici sonuçları olan her türlü

rekabet karşısında, bir ülkenin yerli üreticilerini koruması gerektiğini savunan bir dış ticaret politikası türüdür (Ertürk,2017, s.91).

2007 yılında ABD’de konut kredisi merkezli ortaya çıkan finansal kriz 2008 yılından itibaren başta ABD olmak üzere dünyanın hemen her ülkesini etkisi altına almaya başlamıştır. Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte azalan korumacı ekonomi politikaları da küresel finansal krizin baş göstermesiyle yeniden gündeme gelmiştir. ABD korumacı ticaret politikalarını özellikle dış ticaret açığı verdiği ülkeler üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

“Örneğin Çin ile olan ticari ilişkiler ele alındığında iki ülke arasındaki toplam 636 milyar dolarlık ticaret hacmi içerisinde ABD’nin 375,2 milyar dolar gibi son derece yüksek bir ticaret açığı verdiği görülür. Çin’e göre daha sınırlı bir düzeyde kalmakla birlikte benzer bir durum Meksika, Japonya, Almanya, Vietnam gibi ülkeler için de geçerlidir. Ülkenin dış açıkları çeşitli mal grupları bazında incelendiğinde en yüksek açık verilen ürünler; Çin karşısında elektronik aygıtlar, Almanya ve Japonya karşısında otomotiv ve makine ekipmanları, Kanada karşısında enerji ve otomotiv ve Vietnam karşısında da tekstil ve elektronik aygıtlar şeklinde sıralanabilir.” (Euler Hermes Economic Research,2018, s.6; aktaran Şahin,2019, s.103)

ABD ve Almanya çok önemli ticaret ve yatırım ortaklarıdır. İki ülke arasındaki yıllık ticaret hacmi 252 milyar dolar civarındadır. 2018’de ABD’nin Almanya’ya ihracatı 92,4 milyar dolar olarak gerçekleşirken, Almanya’nın ABD’ye ihracatı 159,8 milyar dolar olmuştur. Ayrıca Alman firmalar 692.000’den fazla Amerikan işçisini istihdam etmektedir (U.S. ,2019). Bu devasa ve yakın ekonomik ilişkilerin yakın siyasi ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir faktör olacağı düşünülmektedir. Fakat, ABD açısından Alman liderliğine önemli sınırlandırmalar olacağı değerlendirilmektedir. Her iki ülke de açık uluslararası ticari sistemde menfaatlere sahiptir, buna rağmen Alman menfaatlerinin ABD’ninkinden daha yüksek olduğu bilinmektedir (Szabo,2018a, s.547).

Bu sebepten ABD, Obama döneminden itibaren Alman firmalarına karşı korumacı ekonomik politikalar uygulamaya başlamıştır. Özellikle Donald Trump’ın ABD Başkanı seçilmesiyle bu politikalar hız kazanmıştır. Berlin’de, yeni başkanın ithalat gümrük vergilerini, örneğin, araçlarını ABD’de üretmeyip ucuz iş gücünün olduğu ülkelerde üreten otomobil üreticilerine karşı, %35’e kadar artırması endişesi

hakimdir. Almanya'nın Walkswagen ile BMW ve Mercedes Benz gibi lüks otomobil üreticileri ABD topraklarında fabrikaları olmasına rağmen, araçlarının pek çoğunu da ABD'ye ihraç etmek üzere Meksika'da üretmektedirler (Larres,2018, s.206). BMW ve Daimler Meksika'da yeni fabrikalar inşa etme sürecindedirler ve Audi yeni bir tanesini tamamlamıştır. Alman otomobil firmaları için Çin daha önemli bir pazar olmasına rağmen, ABD pazarı hayati önemini sürdürmektedir. ABD Almanya'nın en büyük ikinci pazarıdır. 2016 yılında ABD'de yaklaşık 1,3 milyon Alman aracı satılmıştır. Meksika'dan ithal edilen Alman araçlarını tehdit eden yüksek gümrük vergileri, muhtemelen onları ABD'de daha az rekabetçi bir konuma düşürecektir (Washingtonpost, 2017).

ABD'nin Almanya karşıtı ticaret politikaları elbette sadece gümrük vergilerinin artırılmasıyla sınırlı değildir. 2015 yılında Alman otomobil üreticisi Volkswagen emisyon verilerini düşük gösteren yazılım kullandığı gerekçesiyle ABD tarafından 15 milyar dolar para cezasına çarptırılmıştır (BBC, 2016). Benzer şekilde, Almanya'nın en büyük bankası olan Deutsche Bank ABD'de sorunlu krediler kullandırmak suretiyle 2008 krizine sebep olduğu için 7,2 milyar dolar para cezasına çarptırılmıştır (BBC, 2016a). ABD'nin bu tutumuna karşılık Almanya'da AB vasıtasıyla ABD'li teknoloji şirketleri Google'a piyasa hakimiyetini kötüye kullandığı için 1,5 milyar avro (DW, 2019), Apple'a az vergi ödediği için 13 milyar avro (Sputnik, 2016) para cezası uygulamıştır.

Anlaşıldığı üzere Almanya'nın ABD'ye karşı sahip olduğu ihracat üstünlüğü iki ülke arasındaki anlaşmazlığı her geçen gün daha fazla artırmaktadır. ABD'nin Alman otomobil üreticilerine karşı aldığı açık tavır Irak Savaşı'ndan sonra iki ülkenin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu durumun Almanya tarafında ABD'nin Batı ittifakının liderliğini yürütmesinin mümkün olamayacağı düşüncesinin yaygın bir biçimde yerleşmesine sebep olabilir (Larres, 2018, s.206).

2.3.4. NATO'da Yük Paylaşımı Tartışmaları ve ABD-Almanya İlişkilerine Etkisi

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuruluşundan itibaren ABD'nin liderlik rolünü üstlendiği, geniş askeri imkân ve kabiliyetlere sahip ve nükleer

caydırıcılığı bulunan bir savunma örgütü olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Batı ittifakı arasında gerçekleşmesi muhtemel bir nükleer savaş tehdidine karşı NATO'nun nükleer gücünün tamamının ABD tarafından sağlandığı büyük oranda kabul edilen bir görüştür. Bu bağlamda, ortak bir tehdidin var olması ABD ve Batı Avrupalı müttefikleri arasında “yük paylaşımı” konusunda herhangi bir sorunun yaşanmasının önüne geçmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve o dönemde Varşova Paktı üyesi olan devletlerin çoğunun NATO üyesi olması uluslararası sistemin yapısını değiştirmiş ve askeri güç dengeleri de bu doğrultuda değişmiştir. Bu yüzden ABD ve Avrupalı müttefikleri güvenlik stratejilerini yeniden belirlemiş ve NATO harcamaları noktasında yük paylaşımı sorunu ABD ve diğer NATO üyeleri arasında sık sık tartışılan bir mesele halini gelmiştir (Kibaroglu, 2019, s.35-36).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD ve NATO üyesi diğer ülkeler savunma harcamalarını azaltmışlardır. Örneğin ABD 1989 yılında GSMH'nin %9'unu savunmaya harcarken bu oran 2000 yılında %3 olarak gerçekleşmiştir. 2001 terör saldırılarından sonra ABD'nin izlediği tek yanlı ve kendi çıkarlarını önceleyen tutumun ittifaktaki diğer devletlerin yük paylaşımı sorununa duyarsız kalmalarına sebep olduğu düşünülmektedir. “Obama döneminde NATO'nun yükünün daha eşit bir şekilde üye devletler arasında paylaşılması çağrısı daha yoğun bir şekilde yapılmasına rağmen Avrupa devletleri NATO'ya ayırdıkları bütçeleri ABD'nin istediği düzeyde arttırmamışlardır.” (Bağbaşıoğlu, 2016, s.215-216).

Özen'e göre (2018, s.130) NATO harcamaları konusunda ABD ve diğer İttifak üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesiyle daha sık gündeme gelen bir konu olmuştur. Zira Trump'ın Başkan seçilmesi başta Avrupalı üyeler olmak üzere NATO'nun tüm üye ülkelerinde İttifak'ın geleceğiyle ilgili soru işaretlerinin ve endişelerin artmasına sebep olmuştur. Bunun temel sebepleri ise yeni ABD Başkanı'nın seçim öncesinde ve seçimden sonra NATO'yu “modası geçmiş” bir örgüt olarak gördüğünü söylemesi ve İttifak üyelerinin büyük çoğunluğunun yük paylaşımı konusunda üzerine düşeni yapmadığını, bu durumun ABD'ye karşı haksızlık olduğunu savunması olmuştur.

Almanya, NATO harcamaları konusunda ABD'nin en fazla eleştirdiği ülkelerden birisidir. Trump'ın bütün NATO üyelerinin GSMH'lerinin %2'sini savunma harcaması olarak ayırması konusundaki ısrarı Merkel tarafından onaylanmıştır. Savunma harcamalarının artırılması prensipte bütün NATO üyeleri tarafından çok önceden taahhüt edilmiştir. Zirve bildirisinde hiç bahsedilmemiş olmasına rağmen, ilk olarak NATO'nun 2006'daki Riga toplantısında ana hatları hazırlanmıştır. 2014 Cardiff zirvesinde, Rusya'nın Kırım'ı ilhak edip Doğu Ukrayna'ya müdahale etmesinden birkaç ay sonra, NATO'nun bütün üyeleri 2024'e kadar savunma harcamalarını %2 seviyesine çıkarmak konusunda anlaşmışlardır (Nytimes, 2017). Bu hem uyulması gereken bir taahhüt hem de ciddi bir amaçtır. Trump'ın, NATO üyelerinin %2'lik savunma katkısı konusundaki acilen karşılanması gereken ve müzakere dahi edilemez tutumu konuyla ilgili üzerinde anlaşmaya varılanları yansıtmamaktadır. Son zamanlarda katkısını artırmasına rağmen, Berlin ülke GSMH'nin sadece yaklaşık %1,2'sini savunmaya ayırmaktadır, fakat Almanya gelecekte savunmaya daha fazla pay ayırmayı düşünmektedir (Larres,2018, s.199).

Almanya her ne kadar savunma harcamalarını artırmayı kademeli olarak sürdürse de ülkenin 2024 yılına kadar olan bütçe planları savunma bütçesinin %1,5 civarında olacağını göstermektedir (DW, 2017). Bu oran ise ABD ile üzerinde anlaşılan oranın altında kalacağından NATO'daki yük paylaşımı sorununun ABD-Almanya ilişkilerinde önemli anlaşmazlık konularından biri olmaya devam edeceği söylenebilir.

2.4. ABD İLE İLİŞKİLERE GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye, Rusya ve Almanya'nın 11 Eylül sonrası ABD ile ilişkilerinin genel yöneliminin olumsuz olduğu söylenebilir. Bu durumun temel sebebi olarak da ABD'nin uluslararası sistemdeki tek yanlı ve yayılmacı tutumu gösterilebilir. ABD'nin uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda etki altında tutmaya çalışması Türkiye, Rusya ve Almanya'nın ulusal güvenliklerini ve çıkarlarını korumak için dengeleme stratejisiyle hareket etmelerine sebep olmuştur.

Bu bağlamda ABD'nin Suriye'de PYD/YPG terör örgütünü desteklemesi Türkiye tarafından ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmış ve Fırat

Kalkanı ve Zeytin Dalı hareketleriyle Suriye topraklarına askeri müdahalede bulunmuştur. Türkiye'nin bu hamleleri sert dengelemenin güzel bir örneği olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan bir NATO üyesi olan Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın alması ve teknoloji transferi konusunda Rusya ile işbirliği içinde olması da ABD karşısında sert dengeleme stratejisiyle hareket ettiği şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde NATO genişlemelerinin Rusya'nın yakın çevre olarak tanımladığı ülkelere ulaşması ve Ortadoğu'da çıkarlarının olduğu Suriye'de yaşanan sorunların bir sonucu olarak Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalede bulunması ve Kırım'ı ilhak etmesi, Suriye'de ise askeri varlığı ile ABD'den daha belirleyici bir konuma sahip olması sert dengeleme stratejisini ABD'ye karşı etkili bir biçimde uyguladığı yönünde değerlendirilebilir.

ABD'nin Irak'ı işgal etmek için MGK'ya sunduğu karar taslaklarının Rusya tarafından reddedilmesi, Türkiye'nin Irak'ın işgaline izin veren 3 Mart tezkeresini reddetmesi ve Almanya'nın Irak'ın işgaline karşı çıkması adı geçen ülkelerin ABD'yi yumuşak dengeleme bağlamında engellemeye çalışması olarak düşünülebilir. Bunun yanı sıra Suriye krizinin çözümü için Türkiye, Rusya ve İran'ın Astana sürecini başlatması diplomasi metotları kullanarak ABD'nin yumuşak dengelenme stratejisiyle etkisinin azaltılmaya çalışıldığı şeklinde açıklanabilir. ABD'nin tepkisine rağmen Almanya'nın Rusya ile enerji ilişkilerini geliştirmesi ve ABD'nin Almanya'ya uyguladığı yaptırımlara karşılık Almanya'nın da AB kurumları aracılığıyla karşı yaptırımlar uygulaması da Almanya'nın ekonomik araçlar kullanarak ABD'yi dengelemeye çalıştığının önemli bir örneği olarak görülebilir.

3. BÖLÜM: ALMANYA-RUSYA YAKINLAŞMASININ NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Tezin üçüncü bölümünde Almanya-Rusya arasında son dönemde görülen yakınlaşmanın nedenleri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Almanya-Rusya yakınlaşmasına ABD'nin etkisi değerlendirilmekte ve iki ülke ilişkilerinin enerji ve ekonomik boyutu detaylı bir biçimde irdelenerek mevcut ilişkilerin düzeyi açıklanmaya çalışılmaktadır.

3.1. ABD DIŞ POLİTİKASININ ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Soğuk Savaş yılları boyunca küresel sistemde hüküm süren çift kutuplu dünyada Batı Almanya'nın ABD'nin doğal müttefiki, Sovyetler Birliği ve Rusya'nın ise doğal rakibi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Almanya'nın dış politika konularında hemen her zaman ABD ile hareket ettiği ve ABD ekseninden çıkmadığı düşünülebilir. Fakat ABD'nin Sovyetler Birliğine karşı uyguladığı ödünsüz politikaların bölünmüş Almanya'nın farklılıklarını derinleştirdiği kabul edilebilir. Özer ve Karadağ (2017, s.145-146) konuyla ilgili çalışmalarında bu durumun bir sonucu olarak Batı Almanya'nın iki Alman devleti arasındaki ayrılığın artmaması ve birleşme zemininden daha fazla uzaklaşmaması için yeni bir anlayışın ortaya konulması gerektiğinden hareketle Doğu Politikası'nı (Ostpolitik) hayata geçirdiğini ifade etmişlerdir. Çalışmada Ostpolitik'in genel manada Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin, özelde ise Federal Almanya Cumhuriyeti ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin tam bir çözüme kavuşturuluncaya kadar geçici bir anlaşma sağlamayı hedeflediği belirtilmiştir. Uzun vadede sorunların çözümünü öngören Ostpolitik'in, statükoyu kabul ederek onu değiştirmek üzere hayata geçirildiği belirtilen çalışmada Ostpolitik'in temel dayanaklarından olan “Yakınlaşma ile Değişim” ifadesinin statükoyu değiştirmenin yöntemi olduğu ifade edilmiştir. Buna ilaveten Almanya'nın klasik Soğuk Savaş söylemi olan “ya hep ya hiç” yaklaşımını terk etmesi ve karşı tarafın da çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde aşamalı bir biçimde birleşmeyi sağlamayı hedeflediği çalışmada belirtilmiştir.

Kissenger'e göre (2009, s.713) ABD Batı Almanya'nın yeni dış politika anlayışına şüpheli bir biçimde yaklaşmıştır. ABD öncelikle bu politikanın Batı Avrupa'nın istikrarını bozabileceğinden endişe etmiş, bunun yanı sıra Sovyetlerle iki Almanya'nın birleşmesi konusunda anlaşma ihtimali olan Batı Almanya'nın birleşme sonrası tarafsız kalma ve Batı ittifakından kopma ihtimali üzerinde durmuştur. Fakat bu çekincelerine rağmen Almanya'yı engelleyici bir tutum sergilemeyen ABD sürecin içinde yer alarak yön verici bir rol üstlenmeyi çıkarlarına daha uygun bulmuştur. ABD'nin Almanya'ya doğrudan karşı çıkmamasının diğer sebepleri ise Almanya'nın kararlı tutumu ve Batı bloğunda Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesiyle yaşanan sarsıntının Batı Almanya ile yaşanabilecek bir sorun neticesinde ittifakı tehlikeye atması ihtimali olmuştur. ABD denetimi altında dış politikadaki sınırlamalara rağmen Batı Almanya Ostpolitik ile Sovyetler ve Rusya ile olan ilişkilerini normalleştirmeye başlamış ve neticede Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Doğu ve Batı Almanya birleşmiştir. Büyükbay'a göre (2017, s.26) iki ülke ilişkileri "Soğuk Savaş'ın ardından işbirliğine odaklanmış ve Almanya Rusya'nın ekonomik ve sosyal yapısını sıkı ticaret ilişkileriyle modernize etmeyi amaçlamıştır. Doğu Politikası, hükümetlerin değişmesine rağmen Alman dış politikasının istikrarlı bir özelliği olarak kalmıştır."

Birleşik Almanya sadece coğrafik olarak değil, nüfus ve ekonomik olarak da büyümüştür. Sovyet tehdidinin de ortadan kalkmış olması, ilerleyen süreçte Almanya'nın dış politika tutumunun Soğuk Savaş döneminden daha farklı olması gerektiği yönünde fikirlerin savunulmasını da beraberinde getirmiştir. Neorealizme göre devletler bağımsızlığı nüfuzdan daha fazla önemserler. Bu düşünceden hareketle birleşme sonrası gücünü sınırlı da olsa artıran Almanya'nın hem bağımsızlığını hem de nüfuzunu artırmak için daha fazla güç politikasına yönelmesi beklenmiştir. Fakat bağımsızlık ve nüfuz artırma konusunda bir çatışma söz konusu olduğunda bağımsızlığın tercih edileceği düşünülmüştür (Wagner vd, 1998, s.18-19). Bu düşünceden hareketle somut olarak değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde tek süper güç olarak hâkimiyetini sürdüren ABD'nin diğer devletleri tehdit eden politikalar üretmesi ve Almanya'nın bağımsızlığını sınırlandırması söz konusu olduğunda birleşik bir Almanya'nın ABD'yi dengelemek için hareket edeceği ve bu doğrultuda ABD ile olan ilişkileri gevşeterek zamanla

sonlandıracağı düşünülmüştür (İnat,2009, s.17). Nitekim teorik çerçevede savunulan bu düşüncelerin Almanya-ABD ilişkilerinde kısmen de olsa gerçekleştiği söylenebilir. Fakat Almanya'nın ABD ile ilişkilerini azaltıp sonlandırmaktan ziyade, çok yönlü dış politika çerçevesinde ikili ilişkileri asimetrik olmayacak biçimde ilerletmeye çalıştığı ifade edilebilir.

Daha önce de belirtildiği üzere Soğuk Savaş'tan galip çıkan ve küresel sistemde tek süper güç olarak kalan ABD, dış politikada tek taraflı bir tutum sergilemeye başlamış ve özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bu tutumunda artış gözlemlenmiştir. Terörle mücadele konusundaki anlayış farkı ABD ve Almanya'nın Irak'ın işgali sürecinde tekrar karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. 11 Eylül sonrası Bush yönetiminin saldırgan tutumu Almanya ve Rusya'yı birbirine daha fazla yakınlaştırmıştır. Bu durum 2003'te Almanya, Fransa ve Rusya'nın Amerika'nın Irak'ı işgalini engellemeye çalıştığında doruk noktasına ulaşmıştır. Öyle ki ortaya çıkan sonuç, Sovyetler Birliği'nin Batı ittifakında asla başaramadığı derin bir çatlağın oluşmasına neden olmuştur (Newnham, 2017, s.51). Kısacık'a göre (2012) 11 Eylül saldırıları Rusya açısından Batı dünyasıyla hem iş birliğini geliştirmek hem de Batılı devletlerin ayrılıklarını görmek için iyi bir fırsat olmuştur. Putin iktidarı bu dönemde bir kurum olarak AB ile ilişkilerini geliştirmekten ziyade Avrupa ülkeleri ile ikili ilişkileri geliştirmeye öncelik vererek AB içindeki anlaşmazlıklardan fayda sağlamaya çalışmıştır. ABD'nin Irak müdahalesi ise Rusya için önemli bir fırsat olmuş ve AB ülkeleri arasındaki görüş ayrılıklarını görmesini sağlamıştır. “Eski Avrupa” olarak nitelendirilen Almanya, Fransa, Belçika gibi devletler Rusya ile bu müdahaleye karşı çıkarlarken, “yeni Avrupa” olarak adlandırılan Orta ve Doğu Avrupa devletleri genel olarak ABD'nin yanında yer almışlardır.

Almanya ABD ile ciddi görüş ayrılıkları yaşadığı bu süreçte Rusya ile enerji alanındaki iş birliğini geliştirmek için çok önemli adımlar atmıştır. 2005 yılında Rus doğal gazını Baltık Denizi altından doğrudan Almanya'ya ulaştıracak olan Kuzey Akım Boru Hattı projesinin yapımı noktasında anlaşmaya varılmıştır. Almanya bu hamleyle Rusya'nın Ukrayna ve Polonya gibi komşularıyla yaşayacağı muhtemel sorunlarda doğal gaz kesintilerinden etkilenmemeyi hedeflemiştir. Bu projeye birlikte Almanya-

Rusya ilişkileri daha fazla derinlik kazanmış ve iki ülkenin birbirine bağımlılık seviyesi daha da yükselmiştir (DW, 2005). Almanya eski Şansölyesi Schröder'in Rusya'da gördüğü itibar bunun bir kanıtı sayılabilir. Bilindiği gibi Schröder Rus enerji şirketi Gazprom'un Kuzey Avrupa Gaz Boru Hattı şirketinin danışmanlık kurulu başkanlığını yapmış (BBC, 2006) ve ayrıca Rusya'nın en büyük petrol üretici firması Rosneft'in denetim kuruluna seçilmiştir (DW, 2017).

ABD politikaları zaman zaman Almanya-Rusya ilişkilerinin yakınlaşmasına sebep olurken, bazen de ikili ilişkilerin gerilmesiyle sonuçlandığı değerlendirilebilir. ABD'nin NATO genişlemeleri çerçevesinde Rusya'yı çevreleme çabalarına Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a ve 2014'te de Ukrayna'ya müdahale etmesi Almanya ile ilişkilerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Öyle ki, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'daki çatışmalar Almanya'nın Rusya'ya karşı uygulamaya konulan yaptırımlarda öncü bir rol oynamasına sebep olmuştur (Sakwa, 2015, s.224). Almanya'nın Kırım ve Ukrayna krizine karşı Rusya'ya verdiği tepkinin hem duyduğu memnuniyetsizliği ifade edecek düzeyde, hem de Rusya ile ilişkilerin devamını sağlayacak nitelikte olduğu söylenebilir. Sadece kendi politikalarını oluşturmayan, bununla birlikte Avrupa Birliği dış politikasında da önemli bir etkiye sahip olan Berlin, Rusya'nın politikalarına karşı bütün AB ülkelerini güçlü durmaya çağırarak ve bunun neticesinde AB ülkeleri Kırım'ı ilhakından ötürü Rusya'ya karşı eleştirel bir tavır takınmışlardır. Ülkedeki iç muhalefete rağmen Merkel hükümeti Rusya'nın agresif politikalarına karşı uygulanan yaptırımlar konusunda da kararlı bir duruş sergilemiştir (Kılıç, 2014, s.56-59). Bir yandan Rusya'ya karşı uygulanan politikalarda AB ve ABD ile hareket eden Almanya, diğer yandan Rusya'nın tamamen sistem dışına itilmesini engellemek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Rusya'nın G-8'den çıkarılmasına karşı çıkmanın yanı sıra, ABD'nin Doğu Avrupa ülkelerine yerleştirmeyi planladığı savunma füzelerine karşı çıkmıştır. Ayrıca, bazı Doğu Avrupa ülkelerinin Almanya ve Rusya arasında yapılması planlanan Baltık boru hattı projesinden çekilmesi yönündeki istekleri de reddetmiştir. Ukrayna krizinin çözümünde Rusya'ya karşı daha sert politikalar geliştireceği umulan Almanya, Avrupa güvenliğini sağlamanın Rusya'ya karşı değil, Rusya ile mümkün olduğunu savunmuş ve Rusya'nın izole edilmesine bu sebeple karşı çıkmıştır (Alkan, 2015, s.99). Almanya'nın bu yaklaşımı geleneksel Doğu Politikası

yaklaşımı son bulmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Büyükbay’a göre (2017, s.32) “Almanya kendisini Rusya’nın Avrupa’daki aracısı olarak görmeye devam etmektedir. Berlin, kurala dayalı bir uluslararası sistemi savunma konusunda Rusya’yı sert bir biçimde eleştirmekten kaçınmadan dengeleri koruma çabalarına devam etmektedir.”

3.2. ENERJİ KONULARININ ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

3.2.1. Enerji Güvenliği Sorunu

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte güvenlik kavramı ve algısı konusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Günümüzde güvenlik kavramı sadece silahlı çatışmaları engellemek veya çatışmalardan korunmak için değil, aynı zamanda insan hayatını ve ülkelerin refah düzeyini etkileyen diğer unsurlar için de kullanılmaktadır (Ülger, 2002, s.88). Enerji güvenliği kavramı da bu bağlamda değerlendirilen kavramlardan birisidir. Son zamanlarda ülkeler enerji güvenliğini ulusal güvenliklerinin en önemli parçası olarak görmekte ve bu doğrultuda politikalar geliştirmektedirler. Öyle ki ülkeler arası kurulan ittifaklar ve yaşanan savaşlar bile enerji tedariki ve enerji kaynaklarının kontrolü çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu yüzden enerjinin doğrudan veya dolaylı olarak mal ve hizmet üretiminde kullanılması ve Sanayi Devrimi’nin ardından tüketim kültüründe yaşanan hızlı artış enerji kaynaklarını kontrol etmek için uluslararası alanda güç mücadelelerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü enerji kaynağına sahip olmak bir ülke için birden fazla avantaj sağlamaktadır. Öncelikle ülkenin ihtiyaç duyduğu enerjiye ucuz ve güvenilir bir biçimde sahip olabilmesi üretim maliyetlerini düşürmekte ve rekabet gücünü artırmaktadır (Akdoğan, 2008, s.13). Bunun yanı sıra enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkeler için enerji ihracının hem ciddi bir ekonomik getiri hem de önemli bir siyasi güç kaynağı olduğu söylenebilir. Enerji ithal eden ülkeler ise hem enerjiye daha pahalıya ulaşabilmekte hem de zaman zaman enerji arzı konusunda sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu durumlar hem üretim maliyetlerinin artmasına hem de enerji tedarik edilen ülkelerle ciddi krizlerin yaşanmasına sebep olabilmektedir. Günümüzde dünyada yaşanan küreselleşme neticesinde tüm üreticiler ve tüketiciler ortak bir çatı altında toplanmıştır ve bu durum ulusal çıkarlar noktasında rekabetin artmasına sebep olmuştur. Bu sebepten, bilhassa gelişmiş ülkelerin dış politikalarında enerji kaynaklarına sahip veya enerji transferi

noktasında kilit konumda bulunan ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek temel hedeflerden biri olmuştur. Son yıllarda dünyanın en önemli enerji üreticilerinden biri olan Rusya ile veya enerji nakil hatları üzerinde bulunan ülkelerle yaşanan krizler dış politikada enerji kaynaklarına sahip olmanın son derece belirleyici bir argüman olarak kullanılabileceğini ve enerji konusunda dış ilişkilerde stratejik davranmanın önemini göstermiştir (Durmaz,2015, s.13). Bu sebeplerden son zamanlarda enerji güvenliği kavramı ülkelerin dış politikalarında sıklıkla kullandığı kavramların başında gelmektedir.

Enerji güvenliği kavramı farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu tanımlamalardan bazıları ise aşağıdaki gibidir;

- “Enerji güvenliği; enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikle tüketilmesi,
- Enerji güvenliği; yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkanları vasıtasıyla ve adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi,
- Enerji güvenliği; dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu kullanılması,
- Enerji güvenliği; ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir.” (Sevim,2009, s.93-105; Sevim, 2012, s.4386).

Enerji güvenliği kavramı enerjiyi ithal eden ve ihraç eden ülkeler açısından farklı şekilde algılanabilmektedir. Enerji ihraç eden bir ülke için ekonomik ve siyasi gücünü artırmanın önemli bir yolu olan enerji güvenliği, enerji ithalatçısı konumdaki ülkeler için daha farklı anlamlar çağrıştırmaktadır. Sevim (2012, s.4386) bu duruma örnek olarak Avrupa Komisyonu’nun enerji güvenliği ile ilgili “Stratejik stokların korunması veya ekonomik şartlar için yeterli olmayan kaynakların yetersizliği yüzünden gelecekte önemli oranda sorun teşkil edecek enerji ihtiyacına karşı, ulaşılabilir ve istikrarlı dış kaynakları yakalama becerisi.” tanımlamasını göstermiştir.

Enerji kaynaklarına ulaşmanın uygun fiyatlarla, kesintisiz ve çevreye en az zarar verecek şekilde yapılması hedefi enerji ve enerji arz güvenliğini sağlamanın önemini artırmaktadır. Son zamanlarda enerji güvenliği kavramının önemini artıran en

önemli sebeplerden biri sahip olunan enerji kaynaklarının dış politikada bir yaptırım aracı olarak kullanılması ve bu yüzden enerji ithal eden ülkelerin nakil hatlarının güvenliğine verdiği önemin artmasıdır. Enerjide dışa bağımlı olmanın olumsuzluklarının önüne geçmek için enerji ithalatçısı konumunda olan ülkelerin sadece enerji kullanımı konusunda çevreye duyarlı olmaları veya enerji nakil hatlarının güvenliğini sağlamaları yeterli değildir. Ayrıca enerji kaynaklarının ikili ilişkilerde bir tehdit unsuru olarak kullanılmasını önlemek için de tedbirli olmak zorundadırlar (Erkan, 2013, s.195-196).

Günümüzde sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politikada bir araç olarak kullanan ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Enerji ihracatı sayesinde çok ciddi bir ekonomik gelir elde eden ülke özellikle bölgesel konularda yaşanan sorunların lehine sonuçlanması için enerji arzını kısırarak veya sattığı enerji ürününün fiyatını artırmak suretiyle caydırıcı bir etki yaparak istediği sonuca büyük oranda ulaşabilmektedir (Alkan, 2015, s.223). Bu durumun en iyi örneği Ukrayna ile yaşanan siyasi sorunlar neticesinde bu ülkeye yönelik enerji arzı ve fiyatı konusunda uyguladığı politika hem Ukrayna'yı hem de Ukrayna üzerinden geçen hatlarla enerji tedarik eden Avrupa ülkelerini zor durumda bırakmıştır (Özer, 2008, s.176). Fakat Rusya'nın ekonomik gelirlerinde ciddi bir paya sahip olan enerji ihracatı konusunda politika geliştirirken daha dikkatli davranmasını gerektiği düşünülebilir. Çünkü enerji kaynaklarını bir yaptırım aracı olarak kullanmak Rusya'ya olan güvensizliği artırdığı ve ülke ekonomisini olumsuz etkilediği söylenebilir. Ukrayna Krizi bağlamında Avrupa ülkeleri ile yaşanan sorunlar bu durumun önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

Enerji ithalatçısı olan AB ülkeleri açısından enerji güvenliğini sağlamanın en önemli ve güvenilir yollarından bir tanesi enerji tedarik ettiği ülke çeşitliliğini sağlamak olduğu düşünülebilir. Fakat günümüzde enerji kaynakları bakımından zengin olan Ortadoğu bölgesi savaşlar ve siyasi istikrarsızlık neticesinde güvenilir bir tedarikçi olmaktan uzak görünmektedir. Kafkasya, Hazar ve Orta Asya ülkeleri ise enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırmak için ya Rusya'nın altyapısını kullanmak zorundalar ya da Rusya ile ilişkilerini bozmamak adına Rusya ile uyumlu hareket etmek durumundadırlar. Bu sebeplerden Avrupa ülkeleri Rusya'ya enerji tedariki konusunda

ciddi oranda bağımlı durumdadırlar. Bu noktada bulunduğu coğrafya gereği Türkiye'nin AB'nin enerji arz güvenliğini sağlaması bakımından önemli bir alternatif oluşturduğu ifade edilebilir (Ercan, 2011). Coğrafik olarak enerji nakil hatları üzerinde bulunan Türkiye'nin Ortadoğu, Orta Asya ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması noktasında kilit bir konumda olduğu söylenebilir. Fakat bunun gerçekleşebilmesi için Türkiye-AB ilişkilerinin olumlu seyretmesi önem arz etmektedir. Mevcut durumda ikili ilişkilerdeki olumsuzluklar Avrupa ülkelerini de farklı alternatiflere itmektedir. Örnek olarak enerji bağımlılığını artırsa da Almanya Rusya ile doğrudan enerji hatlarının yapımı konusunda çalışmalar yürütmektedir.

3.2.2. Almanya Enerji Politikaları

Endüstrileşme bakımından dünyanın önde gelen ekonomilerinden biri Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği'nin enerji tüketimi değerlendirildiğinde dünyada endüstrileşme ve gelişme bakımından ilk sıralarda yer almasıyla doğru orantılı olarak enerji tüketimi konusunda da ilk sıralardadır. Tüketim bakımında ilk sıralarda yer almasına rağmen Avrupa Birliği ihtiyaç duyduğu enerjiyi üretecek miktarda kaynağa sahip değildir. Kendi kaynaklarından sağladığı üretim miktarı enerji ihtiyacının çok az bir bölümünü karşılayabilmektedir. Bu yüzden enerji tedariki bakımından büyük oranda dışa bağımlı durumdadır (Erkan, 2013, s.117). Görgülü 'ye (2008, s.22) göre "AB'nin enerji gereksinimini karşılaması sürdürülebilir ekonomik büyümenin temel şartlarından birisidir. Enerji verimliliği artmasına ve tüketimde enerji yoğunluğu azalmasına rağmen, AB enerji gereksinimi hala artışını sürdürmektedir." Bu sebepten, Avrupa Birliği kuruluşundan bu yana hem enerji tedarik ettiği ülkeleri çeşitlendirmek hem de enerji kaynaklarını çeşitlendirmek için çalışmalar yürütmektedir. AB, böylelikle enerji ithalatı noktasında yaşanabilecek olumsuzlukları azaltmaya çalışmaktadır (Özer, 2008 s.175).

AB'nin kurucuları arasında yer alan ve ekonomik anlamda AB'nin en güçlü ülkesi olan Almanya'nın, Rusya ile geliştirdiği enerji ilişkileri AB'nin geleceği ve kalkınması için son derece önemli olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı ve Doğu Almanya arasında ideolojik bir rekabet yaşandığı bilinmektedir. Soğuk Savaş sonrası Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesiyle Rusya ile ekonomi ve enerji ağırlıklı bir düzlemde gelişen iki ülke ilişkilerinin günümüzdeki Almanya-Rusya

ilişkilerinin belirleyicisi olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili çalışmasında Demiral (2019) Rusya'nın AB'nin en büyük ekonomisine sahip Almanya'nın en önemli enerji tedarikçisi konumunda olduğunu ifade etmiştir. Almanya ise coğrafi konumu gereği AB ülkeleri arasında Rusya'dan en fazla doğal gaz ve petrol ihraç eden ülke konumunda değerlendirilmiştir. Bu yüzden iki ülke arasında karadan ve denizden doğalgaz ve petrol akışını sağlayan boru hatlarının bulunduğu ifade edilen çalışmada bu durumun AB içinde en fazla enerji ihtiyacı olan Almanya'nın kendi ihtiyacını karşılamasının yanında diğer AB ülkelerine de transit olarak enerji aktarmasını sağladığını ve AB içinde Almanya'nın öneminin arttığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada Almanya'nın Kuzey Akım projesi ile Rusya'dan doğrudan enerji ihraç edebilmesinin AB ülkeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasını sağladığı ve iki ülke ilişkilerinde de tarihi bir yakınlaşma gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Avrupa Birliği ve Almanya'nın doğal gaz ithalatı ile ilgili yazısında Akman'ın (2018) Avrupa Komisyonu'na dayandırdığı veriler şu şekildedir;

“Avrupa komisyonuna göre, Avrupa Birliği doğal gazının %69'unu ithal ediyor. Mevcut en yeni veriler, ithal edilen gazın %37'sinin Rusya'dan, %33'ünün Norveç'ten ve %11'inin Cezayir'den geldiğini gösteriyor. Resmi hükümet verilerine göre Almanya doğal gazının yaklaşık %94'ünü ithal ediyor. Ülkeye, resmi verilerin mevcut olduğu en son yıl olan 2015'te ithal ettiği doğal gazın %35'i Rusya'dan, %34'ü Norveç'ten ve %29'u Hollanda'dan geldi. Avrupa Birliği Ukrayna'daki krizin ardından Rus gazına olan bağımlılığını azaltacağını açıklasa da son iki yılda Rusya'nın Avrupa'ya ihracatı rekor seviyelere yükseldi.”

Bu bilgilere ek olarak Almanya Rus gazını doğrudan Almanya'ya ulaştıracak olan Kuzey Akım 2 boru hattının yapımı konusunda Rusya ile anlaşmaya varmış ve hattın yapım çalışmalarına başlanmıştır.

Bu durumun ortaya çıkmasında Rus gazının fiyatının uygun olması önemli bir faktördür. Rus gazına alternatif olarak önerilen sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) maliyeti bakımından daha pahalı olduğu için tercih edilmemektedir. Ayrıca son yıllarda ABD tarafından Rusya'ya enerji bağımlılığı konusunda sert bir biçimde eleştirilen AB (özellikle Almanya), yine ABD tarafından ekonomi başta olmak üzere, güvelik ve dış politika konularında baskılara maruz kalmaktadır. Bu nedenle son yıllarda geliştirdiği

kaya gazı teknolojisiyle ihracatçı konumuna geçen ABD'nin, AB ve Almanya'yı Rus gazına bağımlılıktan kurtarmak için sıvılaştırılmış doğal gaz ihraç etmeyi önermesi olumlu karşılanmamakta ve Rusya'ya daha fazla bağımlı olursa bile enerji projeleri hayata geçirilmeye çalışılmaktadır (Taner, 2018, s.1).

3.2.2.1. Almanya'nın Rusya'dan Gaz Tedarikini Sağlayan Doğal Gaz Boru Hatları

Rusya'dan Almanya'ya gaz akışını sağlayan boru hatlarını iki grup halinde değerlendirilebilir. Birinci grupta yer alan hatlar Almanya'ya doğrudan ulaşmayan, farklı ülkeler üzerinden geçerek Almanya'ya ulaşan hatlardır. İkinci grupta yer alan hatlar ise doğrudan Rusya'dan Almanya'ya ulaşan hatlardır. İki ülke ilişkilerinin gelişimi ve geleceği bakımından önemli olan ve doğrudan Rusya'dan Almanya'ya ulaşan hatların hem Almanya'nın AB ülkeleri ile ilişkileri ve AB içindeki konumu itibarıyla önemli olduğu, hem de Rusya'nın dış politika perspektifini çeşitli açılardan açıklamak için irdelenmesi gerektiği söylenebilir.

Yamal-Avrupa I hattının yapımı 1999 yılında tamamlanmıştır. Hat Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden geçerek Almanya'ya ulaşmaktadır. Almanya'ya ulaşan Rus doğal gazı buradan Avrupa Birliği doğal gaz şebekesine aktararak diğer Avrupa ülkelerine transfer edilmektedir (Engerer, Opitz ve Hirschhausen, 1999, s.27). Brotherhood boru hattı Sovyetler Birliği döneminde 1967'de yapılmıştır. Ukrayna ve Slovakya üzerinden transit olarak geçen hat Almanya'ya ulaşmakta ve Avrupa'ya transfer edilen Rus doğal gazının yaklaşık %70'lik kısmı bu hat üzerinden sağlanmaktadır (Erkan, 2013, s.185). Soyuz boru hattı Orta Asya ülkelerinin doğal gazını Rusya üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırmak üzere yapılmıştır. Ukrayna'da ikiye ayrılan hattın bir ayağı Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye, diğer ayağı ise Çekya ve Avusturya üzerinden Almanya'ya kadar uzanmaktadır (Uluatam, 2010, s.64). Yapımı 1984 yılında tamamlanan Northernlights boru hattı ise Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden Almanya'ya ulaşmaktadır ve Avrupa Birliği'nin doğal gaz ihtiyacını karşılayan en önemli hatlardan biridir. (Erkan, 2013, s.186).

Görüldüğü üzere doğrudan Almanya'ya ulaşmayan hatların geçiş güzergahlarının bulunduğu ülkeler aynı zamanda eski Sovyetler Birliği ülkeleri olup

günümüzde Rusya ile sorun yaşama potansiyeli yüksek ülkelerdir. Daha önce de belirtildiği üzere NATO ve AB genişleme perspektifi çerçevesinde Rusya'nın yakın çevre ülkelerinin üye yapılmaya çalışılmasının bir sonucu olarak Rusya Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde olduğu gibi bu ülkelere doğrudan müdahale seçeneğini kullanmış ve caydırıcılığını artırmak için enerji konusundan ambargo denilebilecek uygulamalardan kaçınmamıştır. Ekonomik gelişiminin sürdürülebilirliği için enerji tedarikinin devamlılığı hayati önem arz eden Almanya için ise Rusya'nın sorun yaşama ihtimali olan ülkeleri devre dışı bırakarak doğrudan enerji temin etme yoluna gitmek enerji güvenliğini sağlamak için önemli bir hal almıştır denilebilir. Bu yüzden hali hazırda kullanımda olan Nord Stream 1(Kuzey Akım 1) ve yapım aşamasında olan Nord Stream 2 (Kuzey Akım 2) kısa vadede Almanya'nın enerji arz güvenliği sağlaması için en önemli projeler olarak değerlendirilebilir.

3.2.2.1.1. Nord Stream 1 (Kuzey Akım 1) Doğal Gaz Boru Hattı

Eski adıyla Kuzey Avrupa Gaz Boru Hattı olarak bilinen Kuzey Akım, 1200 km olarak planlanan ve Rusya'nın Vyborg limanından, Almanya'nın Greifswald limanına Baltık Denizi altından doğrudan ulaşan çift yönlü doğal gaz boru hattıdır (Whist,2009, s.169). Nord Stream (Kuzey Akım) doğal gaz boru hattının yapımına Almanya ve Rusya'nın 2006 yılında imzaladığı anlaşma ile karar verilmiştir. Hattın yapılmasına karar verilmesinin temel sebebi hem Avrupa'nın hem de Rusya'nın enerji güvenliğini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılması planlanan Nord Stream doğal gaz boru hattı ile Avrupa'ya Rusya'dan doğal gaz akışını doğrudan sağlayarak enerji transferi bakımından kilit konumda olan Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya olan bağımlılık azaltılmaya çalışılmış, alternatif ve daha güvenilir bir rota belirlenmiştir (Erkan,2013, s.188). Proje iki hat şeklinde inşa edilmiştir ve Avrupa'ya yılda 55 milyar metreküp doğal gaz taşımaktadır. Projenin yapımı 2012 yılında tamamlanmıştır (Gazprom, 2019).

Almanya açısından projenin hayati önem arz etmesini şu şekilde açıklanabilir. Öncelikle Almanya nüfus olarak AB'nin en büyük ülkesi olmasının yanında ekonomik olarak da AB'nin taşıyıcı gücü olarak değerlendirilebilir. Nükleer silahlara veya güçlü bir orduya sahip olmayan Almanya için AB içindeki ve uluslararası sistemdeki

konumunu korumak ve güçlendirmenin en önemli yolu ekonomik gücünü korumak ve artırmaktır denilebilir. Bu nedenle, ekonomik gücünün devamını sağlamak için enerji tedariki ve güvenliği Almanya için hayati önem arz etmektedir. 2006 yılında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan siyasi kriz nedeniyle Rusya'nın kısa bir süreliğine de olsa gaz akışını durdurması Avrupa ülkelerinde sorunların yaşanmasına sebep olmuş ve bu durum Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin enerji güvenliği noktasında tedbir almaları gerektiğinin önemini ortaya koymuştur (Stern, 2006, s.13). Ayrıca, 2000 yılında Alman hükümeti ve kamusal enerji şirketleri 2022 yılına kadar bütün nükleer reaktörlerin faaliyetlerini eskidikleri gerekçesiyle kapatmak konusunda anlaşmışlardır (Whist, 2008, s.13). Nükleer santrallerden elde edilen enerjiden vazgeçilmiş olması Almanya'nın enerjide fosil yakıt tüketimini, özellikle doğal gazı, artırıcı bir etki yaptığı söylenebilir. Bu sebeplerden Almanya için Nord Stream (Kuzey Akım) projesi enerji güvenliğini sağlamanın önemli bir çözümü olarak desteklendiği ifade edilebilir.

Proje sadece Almanya'nın enerji ihtiyacı için değil, diğer Avrupa ülkelerinin de enerjiye güvenli bir biçimde ulaşmasının önemli bir alternatifi olarak değerlendirilmiştir. Rusya ile sorun yaşama ihtimali yüksek eski Sovyet ülkeleri yerine doğrudan Almanya'ya uzanan bir hattın Avrupa ülkelerinin enerji güvenliği için önemli olduğu düşüncesi proje için farklı bir bakış açısını da ortaya koymuştur (Whist, 2008, s.11).

Almanya'nın projeyi desteklemesinin aksine Baltık ülkeleri projeyi bir problem olarak görmüşlerdir. Çünkü Rusya ile yakın geçmişte aynı kutupta yer alan ve Soğuk Savaş sonrası AB-ABD ile yakın ilişkiler kuran Baltık ülkeleri Rusya ile yaşanacak muhtemel bir problem neticesinde enerji kesintileri veya daha farklı yaptırımlara doğrudan muhatap olacakları için, onları saf dışı bırakarak yapılan bu projeyi desteklememişlerdir (Baran, 2006, s.38).

Rusya için ise Kuzey Akım bir kazan-kazan projesi olmuştur. Bir yandan, eğer Moskova eskiden etkisi altında bulunan ülkelere karşı enerji kullanımını siyasi bir amaç için kullanmak isterse Nord Stream (Kuzey Akım) bunu mümkün kılacaktır. Diğer yandan, eğer gaz eksikliği problemi büyürse, o zaman denizden gelen boru hattı Moskova'ya diğer yerlerin gazını keserken AB içindeki en önemli partnerini destekleme

imkânı verecektir ve böylece Berlin ile istikrarlı ilişkiler devam edebilecektir (Whist,2008, s.51).

Günümüzde proje değerlendirildiğinde, süreç içerisinde yaşanan gelişmeler Almanya'yı haklı çıkarmıştır denilebilir. Ukrayna ile Rusya arasında son dönemde yaşanan gerginlik ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, iki ülke ilişkilerinin yakın dönemde düzelemeyeceğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Ukrayna üzerinden Avrupa ve Almanya'ya ulaşan hatlar her zaman Almanya ve AB için güvenilirliği sorgulanacak olan hatlar olarak görülebilir. Bunun yanı sıra son dönemde NATO ve Rusya arasında yaşanan gerginliğin tehlikeli bir boyuta ulaşması Baltık ülkelerinin de Rusya tarafından hedef olabileceğini gösterdiğinden (Euronews, 2019a), Rusya ve Almanya arasında doğrudan enerji akışını sağlayan bir hattın varlığı Almanya'nın enerji güvenliğini sağlaması bakımından önemli bir adım olarak düşünülebilir.

3.2.2.1.2. Nord Stream 2 (Kuzey Akım 2) Doğal Gaz Boru Hattı

Almanya her geçen gün artan enerji ihtiyacını karşılamak için Rusya ile Baltık Denizi altından doğrudan Almanya'ya ulaşan yeni bir doğal gaz boru hattının yapımı konusunda anlaşmıştır. Yapım çalışmaları devam eden hat Almanya'ya doğrudan ulaşan Rus gazının miktarını iki katına (110 milyar metreküp) çıkarmayı hedeflemektedir (Nord-stream2, 2019).

“Rusya Federasyonu-Almanya Kuzey Akım 2 (Nord Stream 2- NS2) doğalgaz boru hattı projesi girişimi paktlar arası ciddi politik ihtilafları da beraberinde getirmektedir. Atlantik ötesi ve Avrupa ülkeleri içeriğinde hüküm süren siyasi anlaşmazlıklara rağmen 9,5 milyar avro (11 milyar dolar) maliyetli Kuzey Akım 2 gaz boru hattı projesi yatırımı devam etmektedir. Baltık açık deniz dibi tarama faaliyetleri sonrası Almanya'nın kuzey doğusunda yer alan Greifswald kenti yakınlarında gaz boru hattı seçilmesi ve döşenmesi montaj çalışmaları ilk aşaması başlatılmıştır” (Taner,2018, s.1-2).

Projenin gerçekleşmesinin hem Alman enerji şirketlerinin Doğu Avrupa'daki aracı şirketlere bağımlılığını azaltacağı, hem de Almanya'nın Rusya'dan temin ettiği ucuz doğal gazı yeniden pazarlama imkânı bularak ekonomik bir gelir elde edeceği söylenebilir. Projenin Almanya'ya sağlayacağı diğer bir fayda ise enerjide Almanya'nın merkez dağıtım üssü olmasına yaptığı katkı olarak görülebilir. Rusya ile diğer Avrupa

lkelerine nazaran sahip olduğu istikrarlı ilişkiler sayesinde Avrupa lkelerinin enerji güvenliğini sağlama konusundaki önemi artacak olan Almanya, böylelikle AB içindeki siyasi gücünü de pekiştirme şansına sahip olabilir.

ABD Almanya ve Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığını artıracak olan bu projeye karşı çıkmaktadır. ABD ile Danimarka, Polonya ve Litvanya da projenin gerçekleşmesini istememektedir. Bu itirazlara rağmen Almanya projenin yapımına izin vermiştir (AA, 2018). Bu durum dış politikada ABD'ye karşı çok yanlı bir tutum sergileyen Almanya'nın enerji güvenliğini sağlamak için AB ülkelerine karşı tek yanlı bir tutum benimsediği şeklinde yorumlanabilir. Buna karşılık ABD'nin son dönemde artan AB ve Almanya aleyhtarı tutumuna karşılık Almanya'nın Rusya'ya enerji bağımlılığı artacak olmasına rağmen projeyi onaylaması Almanya'nın ABD liderliğini kabul etmediği ve dış politikada çok yönlü davrandığı biçiminde değerlendirilebilir.

Rusya ise, projenin gerçekleştirilmesinde öncelikli amacın Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Fakat, Rusya açısından projenin gerçekleştirilmesinin asıl amacı Ukrayna'yı tamamen devre dış bırakarak, bölgedeki amaçlarına ulaşmaktır (İsmayılov, 2016, s.3). Böylelikle Rusya Ukrayna ile sorun yaşasa bile enerji ihracından elde ettiği gelirlerde fazla bir azalma olmayacağı ve ekonomik olarak daha az etkileneceği söylenebilir. Buna ilaveten Almanya'ya doğrudan ulaşan iki doğal gaz boru hattının olması ABD tarafından uluslararası sistemde izole edilmeye çalışılan Rusya'nın yeniden büyük güç haline gelmesine önemli katkılar sağladığı düşünülebilir.

3.2.3. Rusya Enerji Politikaları

Dünyanın bilinen enerji rezervleri göz önünde bulundurulduğunda, Rusya müşterek küresel gaz ve petrol üretiminde %14'lk payla dünyanın en önemli fosil yakıt üreticilerinden biridir. Rusya'nın temel enerji üretiminin 2017 ile 2040 yılları arısında %21 oranında büyüyeceği öngörülmektedir. 2040 yılına kadar Rusya en büyük enerji ihracatçısı ve ikinci en büyük petrol ve gaz üreticisi konumunu sürdürecektir. Rusya'nın sıvı akaryakıt rimi 2040 yılında sadece ABD ve Suudi Arabistan'ın gerisine düşecektir. Doğal gaz üretiminde ise 2040 yılında ABD'den sonra ikinci sırada olacağı

tahmin edilmektedir (BP,2019). Rusya ayrıca önemli miktarda kömür üretmektedir. Rusya ekonomisi yüksek oranda hidrokarbon, petrol ve doğal gaz gelirlerine bağımlıdır. Federal bütçe gelirlerinin üçte birinden fazlası bu gelirlerden oluşmaktadır (EIA, 2017, s.1). Bu sebeplerden, sahip olduğu enerji kaynaklarını hem ekonomisini güçlendirmek hem de dış politikadaki etkisini artırmak için kullanmak Rusya'nın güçlenmesi ve bölgesel ve küresel etkisini artırması için önemli bir çözüm yolu olduğu söylenebilir.

Rusya Federasyonu Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Sovyetler Birliği'nden kalan başta ekonomik olmak üzere pek çok farklı problemle başa çıkmaya çalışmıştır. Rusya iç sorunlarla mücadele etmek zorunda olmasına rağmen, Sovyetler Birliği'nin enerji konusunda gelişmiş bir konumda olması Rusya Federasyonu'na güzel bir miras olarak kalmıştır. Sovyetler Birliği coğrafyasının önemli bir kısmını elinde tutan Rusya devraldığı problemlerle birlikte enerji nakil hatlarına ve zengin enerji kaynaklarına da sahip olmuştur (Erkan, 2013, s.80). Fakat Boris Yeltsin döneminde Batı'ya entegre olabilmek için uygulanan özelleştirme politikaları Rusya'nın enerji kaynaklarından yeterli faydayı sağlayamamasına neden olduğu söylenebilir. Vladimir Putin'in devlet başkanı olması sonrası Rusya enerji şirketlerini devletleştirmek yönünde adımlar atmış, aynı dönemde küresel piyasalarda enerji fiyatlarında yaşanan artışla birlikte Rusya ekonomisi düzenli olarak büyüme trendini yakalamıştır. Putin döneminde uygulanan enerji politikaları sayesinde ülke ekonomisine yaklaşık 430 milyar dolarlık katkı sağlanmış ve enerji ihracatından elde edilen bu gelir Rusya'nın uluslararası sistemde artan gücünün en önemli sebeplerinden biri olmuştur (Stent, 2008, s.1093). Enerji politikaları neticesinde elde edilen gelirler Rusya'nın küresel ölçekte gücünü artırmak amacıyla jeopolitik stratejisinde sahip olduğu kaynakları diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmasını sağlamıştır (Ortung ve Overland, 2011, s.75). Nitekim 2006 ve 2009'da Ukrayna ile yaşanan siyasi sorunlar neticesinde Rusya enerji kaynaklarını yaptırım aracı olarak kullanabileceğini göstermiş ve sadece hedef ülkenin değil üçüncü ülkelerin de (AB) enerji güvenliğinin kendisine bağlı olduğu mesajını verdiği düşünülebilir. Fakat, enerji ve enerji arz güvenliğinin önemini bilen ve çıkarları için dış politika yaptırım aracı olarak kullanan Rusya için de enerji güvenliği kavramının hayati bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

3.2.3.1. Enerji Güvenliğini Sağlamanın Rusya İçin Önemi

Enerji güvenliğinin enerji ithalatçısı ülkeler için önemli olduğu kadar enerji ihraç eden ve ekonomisi ciddi anlamda buradan elde ettiği gelirlere bağımlı olan ülkeler için de önem arz ettiği söylenebilir. Enerji kaynaklarının ülke ekonomisi ve toplum yapısı üzerinde etkili olması nedeniyle Rusya enerji güvenliği politikalarını önemsemektedir. Bu bağlamda enerji ihracatını ve talep güvenliğini sağlamak adına enerji arz sorunu yaşayan ülkelerin endişelerini ortadan kaldırmak için politikalar geliştirmektedir (Wilcox, 2005, s.5). Bu nedenle Rusya için sahip olduğu enerji kaynaklarını tek taraflı ve sürekli bir tehdit unsuru olarak kullanmak yerine, enerji ihraç ettiği ülkelerle uzun dönemli ve iyi ilişkiler geliştirmenin kritik öneme haiz olduğu söylenebilir. Daha önce de belirtildiği üzere bütçe gelirlerinin üçte birinden fazlasını enerji ihracından elde eden bir ülke için enerji talep güvenliğini sağlamak, ülkenin uluslararası sistemde elde etmeye çalıştığı konumu devam ettirebilmek adına en önemli faktörlerden biri olarak görülebilir. Rusya için enerji ihracatının sürdürülebilirliği son derece önemlidir, bu yüzden muhataplarıyla uzun dönemli anlaşmalar yaparak tek taraflı bağımlılıktan ziyade karşılıklı bağımlılık oluşmasını sağlamak ve böylece enerji talep güvenliğini temin etmek Rusya'nın öncelikleri arasındadır. Bu hedef doğrultusunda enerji ihraç ettiği ülkelerle ilişkilerini sağlam bir zeminde yürütmek için uzun dönemli anlaşmalar yapmaktadır. Bu durumun uygulamadaki örnekleriye Rusya'nın AB (Almanya), Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle enerji güvenliğini sağlamak noktasında uzun dönemli anlaşmalar imzalamasıdır (Erkan, 2013, s.103). Buna ilaveten, Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhaki örneğinde olduğu gibi yakın zamanda çözüme kavuşması mümkün görünmeyen ve Rusya'nın enerji arzını problemlili hale getiren durumlar için ise Kuzey Akım 2 örneğinde olduğu gibi alternatif boru hatlarının yapımıyla da hem tedarikçi ülkelerin hem de kendisinin enerji güvenliğini sağlamayı hedeflediği düşünülebilir.

Aksi bir durumda, enerji ticareti ve diplomasisi sayesinde yakın ilişkiler kurduğu başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinin alternatif kaynaklara yönelmesi hem Rus ekonomisini çok zor durumda bırakacağı, hem de Rusya'nın Avrupa'da elde

ettiği siyasi gücü azaltarak küresel sistemdeki konumunun zayıflamasına sebep olacağı söylenebilir.

3.2.3.2. Rusya'nın Enerji Kaynaklarını Kontrol Etme Çabaları

Enerji kaynaklarına sahip olmanın ve kontrol etmenin öneminin bilincinde olan Rusya sadece ülke sınırları içinde yer alan enerji kaynaklarını değil, yakın çevresinde yer alan Orta Asya ülke kaynaklarını ve proje ortağı olmadığı enerji nakil hatlarını da kontrol etmenin gayreti içindedir (AA, 2018a). Sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını kullanarak kendisine bağımlı hale gelen ülkeler üzerinde etkinliğini artıran Rusya, aynı zamanda Orta Asya'da enerji kaynakları bakımından zengin olan ve kendisine alternatif oluşturabilecek Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerle anlaşmalar yaparak bu ülkelerin kendisi için risk unsuru olma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nin Rusya Federasyonu tarafından yakın çevre olarak tanımlanması bu bölgelerin Rusya için stratejik önemini ifade etmesi bakımından önemlidir (Telli, 2014, s.169). Bölge ülkelerinin Rusya'ya bağımlı olmalarındaki en önemli sebeplerden biri bulundukları coğrafya gereği enerji ihraç edebilmek için Rusya'nın alt yapısını kullanmak zorunda olmalarıdır. Bunun yanında Rusya'nın sahip olduğu askeri üstünlük de bölge ülkeleri için caydırıcı olmakta, bu sebepten Rusya bu ülkelerden aldığı ucuz doğal gazı Avrupa pazarına daha pahalıya satarak hem ekonomik gelir elde etmekte hem de enerji kaynaklarının kontrolünü sağlayabilmektedir (Politika Akademisi, 2012).

Rusya için yüksek miktarda enerji ihraç ettiği ve ciddi bir ekonomik gelir elde ettiği AB gibi pazarların kontrol altında tutulması önem arz etmektedir. Bunu başarabilmenin önemli bir yolu da Rusya'ya alternatif olarak yapılabilecek enerji nakil hatlarının itibarsızlaştırılması veya yapılmasının engellenmesidir. 2006 ve 2009'da yaşanan Rusya-Ukrayna gerilimi enerjide Rusya'ya bağımlı olmanın AB enerji güvenliği için büyük bir risk unsuru oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden AB enerji tedarikinde kaynak çeşitliliğini sağlamak için alternatif güzergahlar aramaya başlamıştır (Yorkan, 2009, s.34).

“Nihayetinde AB, aradığı çözümü Türkiye'nin de desteklediği Nabucco Projesi ile bulmuştur. ABD tarafından da desteklenmiş bu proje ile

Hazar Bölgesi (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan), Ortadoğu (İran) ve Kuzey Afrika (Mısır)'dan alınacak gazın, Türkiye üzerinden önce Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya; daha sonra Merkez ve Batı Avrupa ülkelerine nakledilmesi planlanmıştır. Bu proje ile AB'nin Rusya'ya yüzde 40 oranında olan doğal gaz bağımlılığının ciddi oranlarda azalacağı ve Rusya'ya alternatif bir enerji yolu sağlanacağı düşünülmüştür.” (Bayraç, 2009, s.125-126; Yılmaz, 2019, s.113-114).

Fakat Rusya projeye alternatif olarak Rusya'dan başlayıp Karadeniz'den geçerek Varna'ya ulaşacak olan Güney Akım Projesi'ni başlatacağını duyurmuş ve Nabucco projesine gaz tedarikinin zor olacağını iddia etmiştir. Nitekim Rusya proje ortağı Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişkileri neticesinde ilgili ülkelerin projeden desteğini çekmesini sağlamış ve böylelikle AB'yi Rusya bağımlılığından kurtarması planlanan proje hayata geçmeden sona ermiştir (Yılmaz, 2019, s.115). Böylelikle Rusya'nın bölgede enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamak adına önemli başarı elde ettiği ve bölgedeki enerji üstünlüğünü koruduğu söylenebilir.

3.3. ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİNİN Dengeleyicisi Olarak ALMANYA EKONOMİSİ

Almanya-Rusya ilişkileri değerlendirilirken Almanya'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığından hareketle Almanya'nın Rusya'ya karşı dezavantajlı bir konumda olduğu ve bu sebepten Rusya'ya karşı koymakta güçlük çektiği düşünülebilir. Fakat Rusya pazarının Almanya için en önemli ihracat merkezlerinden biri olduğu, aynı şekilde Rus ekonomisinin de Alman yatırımlarına ihtiyaç duyduğu değerlendirildiğinde iki ülke ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık seviyesinde ilerlediği ve uzun vadede Almanya lehine sonuçlarının olacağı değerlendirilebilir. Temelde iki ülke ekonomik ilişkilerinin işleyiş döngüsü şu şekildedir. Rusya ihraç ettiği ham madde karşılığında Almanya'dan işlenmiş ürün almakta ve böylelikle sanayi üretimini sürdürmektedir. Ayrıca Alman şirketlerinin Rusya'ya yaptığı yatırımlar ülke ekonomisini geliştirmekle beraber ülkenin modernizasyonuna da yardımcı olmaktadır (Kılıç,2014, s.78). Daha önce de belirtildiği gibi Rusya ekonomisi ciddi anlamda enerji ihracatından elde edilen gelirlere bağımlı durumdadır. Almanya ise sanayi üretimini devam ettirebilmek için enerji tedarikini güvelli bir biçimde ve uygun fiyata yapmak durumundadır. Bu sebeplerle iki ülke ekonomik ilişkileri karşılıklı bağımlılık çerçevesinde devam ettiği söylenebilir.

3.3.1. Almanya ve Rusya Ekonomilerine Bakış

OECD (2017) verilerine göre Almanya dünyanın ikinci en büyük ihracat ekonomisine ve Ekonomik Kompleks Endeksi'ne göre üçüncü karmaşık ekonomisine sahiptir. 2017'de Almanya 1,33 trilyon dolar ihracatına karşılık 1,08 trilyon dolar ithalat gerçekleştirmiş ve yaklaşık 251 milyar dolar ihracat fazlası elde etmiştir. Almanya'nın ihracatında 111 milyar dolar ile ABD birinci sıradayken, 103 milyar dolarla Fransa ikinci, 95 milyar dolarla Çin üçüncü, 90,3 milyar dolarla Birleşik Krallık dördüncü ve 84,5 milyar dolarla Hollanda beşinci sırada yer almaktadır. İthalat gerçekleştirdiği ülkeler arasında ise 109 milyar dolarla Çin birinci sırada yer alırken, 89,9 milyar dolarla Hollanda ikinci, 69,1 milyar dolarla Fransa üçüncü, 61,6 milyar dolarla ABD dördüncü ve 58,5 milyar dolarla İtalya beşinci sırada yer almaktadır.

2017 verilerine göre Almanya 3,6 trilyon dolar Gayri Safi Milli Hasılaya sahiptir ve Avrupa'nın en büyük ekonomisi konumundadır. Almanya ekonomisi ağırlıklı olarak imalat sanayi ve bağlantılı hizmet sektörlerinden oluşmaktadır. Bu sebeple ihracat ürünlerini motorlu araçlar, makine, kimyasallar, bilgisayar ve elektronik aletler, ecza ürünleri, gıda, tekstil ve kauçuk mamulleri oluşturmaktadır. İthal ettiği ürünler ise makine, taşıtlar, bilgi işlem cihazları, kimyasallar, petrol ve doğal gaz, metal, elektrik ekipmanları, ecza ürünleri, gıda ürünleri, tekstil ve metaller şeklindedir (Almanya Ülke Raporu, 2018, s.1-2). Ekonomik anlamda sahip olduğu bu nitelikler Almanya'yı Avrupa Birliği'nin en büyük ve en önemli pazarı haline getirmiştir. Alman ekonomisinde ana rolü sanayinin lokomotif olan yüksek ihracat gücü oynamaktadır. Sanayi sektörü Almanya milli hasılasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (İTKİB,2016, s.7-8).

Rusya'nın ise Sovyetler Birliği sonrası piyasa ekonomisine geçişle birlikte ekonomisi gelişmiş, bu gelişimini de temel olarak ihraç ettiği doğal kaynaklardan sağlamıştır. Ülke ekonomisinin enerji ihracatından elde edilen gelire olan bağımlılığı Rusya'nın ekonomik performansının da dalgalı bir seyir izlemesine sebep olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış veya azalışa paralel olarak ülkenin gelirleri de artmakta veya azalmakta, bunun neticesinde zaman zaman ekonomik krizlerle karşı karşıya kalılabilmektedir. Nitekim 2014 yılında 2 trilyon dolar civarında olan yıllık GSMH,

2017 yılına gelindiğinde petrol fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle 1,4 trilyon dolar seviyelerine gerilemiştir (Bulut,2018, s.346).

2017 verilerine göre Rusya 146,5 milyon nüfuslu ve yıllık Gayri Safi Milli Hasılası 1.469 trilyon dolar olan bir ülkedir. 359,2 milyar dolar ihracat gerçekleştiren ülkenin ithalatı ise 228,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve 130,9 milyar dolar ihracat fazlası vermiştir. Rusya'nın ihracatında 38,9 milyar dolar ile Çin birinci sırada yer alırken, 35,6 milyar dolar ile Hollanda ikinci, 25,7 milyar dolar ile Almanya üçüncü, 19,5 milyar dolar ile Türkiye dördüncü ve 19, 3 milyar dolar ile Belarus beşinci sırada yer almıştır. İthalatında ise 48,3 milyar dolar ile Çin birinci sırada yer alırken, 22,7 milyar dolar ile Almanya ikinci sırada, 12,6 milyar dolar ile ABD üçüncü sırada ve 11,3 milyar dolar ile Belarus dördüncü sırada yer almaktadır. İhraç ettiği başlıca ürünler arasında ham petrol ve doğal gaz, petrol yağları ve taş kömürü bulunmaktadır. İthal ettiği başlıca ürünler ise hazır ilaçlar, elektrikli cihazlar ve kara taşıtları şeklinde sıralanmaktadır (TİM Rusya Ülke Bilgi Notu,2017).

3.3.2. Almanya Ekonomisinin Rusya Üzerindeki Etkisi

Almanya Rusya'ya yüksek teknolojili ürünler ihraç etmenin yanı sıra Rus doğal gazı için de en önemli pazarlardan biridir. Almanya'nın Rusya'ya ihraç ettiği ürünler niteliği bakımından gelişmiş Alman sanayisinin izlerini taşımaktadır. Sovyetler zamanında ortaya koyduğu sanayileşmeye rağmen Rusya sanayi ve teknoloji anlamında Avrupalı devletlerin gerisindedir ve ham madde ihracatı karşılığında Avrupa'dan yüksek teknolojiye sahip ürünleri ithal etmektedir. Buna ilaveten Alman şirketlerinin Rus topraklarına yaptığı doğrudan yatırımlar ülkenin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Kılıç, 2014, s.73-74). Bu durumun bir örneği 2009 sonlarına doğru Rus-Alman ortaklığıyla hayata geçirilen Sapsan hızlı tren projesidir. Moskova ve St. Petersburg arasındaki seyahat süresini kısaltmak için Rus Demir Yolları ve Alman Siemens firmasının ortak çalışması sonucu yapılan proje Rusya'nın Alman sanayi ve teknolojisine duyduğu ihtiyacı göstermesi bakımından önemlidir. Bu ve benzeri projeler iki ülke ilişkilerinin ve ticari bağların gelişimi açısından da önem arz etmektedir (Dermy, 2009).

Godlewski (2019) Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'da yaşanan gelişmeler neticesinde AB'nin Rusya'ya ekonomik yaptırım uygulamaya karar verdiğini, Rusya'nın da buna karşılık Avrupa'dan gıda maddeleri ithalatına ambargo uygulaması neticesinde Almanya ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler önemli ölçüde azaldığını belirtmiştir. 2012 yılında Almanya'nın Rusya'ya olan ihracatı 38 milyar avro civarında olduğunu belirten Godlewski 2016 yılında 21,5 milyar avro olarak gerçekleştiğini bu durumun ise Rusya'ya uygulanan yaptırımların iki ülke ticari ilişkilerini ve ticaret hacmini yarı yarıya etkilediğini gösterdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle Almanya'da siyasetin ticareti etkilememesi gerektiği konusundaki görüşler son yıllarda yaygınlık kazanmaktadır. Yaptırımlardan önce Rusya'da faaliyet gösteren Alman firmalarının sayısının 6.000 civarında olduğu düşünüldüğünde ve yaptırımların yaklaşık 350.000 kişinin işini tehlikeye atabileceği değerlendirildiğinde yaptırımların ortadan kalkmasının her iki ülke için fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Yaptırımları eleştirenlerin üzerinde durduğu diğer bir nokta ise Alman hükümetinin ABD baskısına boyun eğmemesi gerektiği konusudur. Çünkü ABD ve Almanya'nın Rusya ile ticaret hacmi kıyaslandığında Almanya'nın açık bir üstünlüğü söz konusudur (Adomeit, 2015, s.16). Diğer yandan Rusya'ya uygulanan yaptırımların devam etmesinin Almanya'yı çok fazla etkilemeyeceğini bu nedenle de devam etmesinin doğru olduğunu savunanlar ise Rusya'nın Almanya için ihracat ortağı olarak ilk 10 ülke arasında olmamasını sebep göstermektedir. Çünkü 2013 yılında Rusya Almanya'nın 11. ihracat ortağı konumundayken (Adomeit, 2015, s.17), yaptırımların başlamasının ardından Rusya 16. sıraya kadar gerilemiş, öyle ki Macaristan, İsveç ve Çekya'nın bile gerisinde kalmıştır. İki ülkenin sahip olduğu toplam ticaret hacminde ise Rusya ihraç ettiği enerji ham maddeleri sayesinde Almanya'nın 13. en büyük ticaret ortağı olmuştur (Godlewski,2019).

Rusya'ya uygulana yaptırımlar elbette sadece Almanya'ya ekonomik olarak zarar vermemiştir. Hedef ülke olan Rusya da yaptırımlardan olumsuz etkilenmiş, petrol fiyatlarındaki düşüşe paralel olarak Rusya'nın gelirlerinde de önemli oranda gerileme olmuş ve Rusya'da ekonomik kriz yaşanmıştır. 2016 yılında petrol fiyatlarının yükselişe geçmesi ile Rus ekonomisinde göreceli bir iyileşme gerçekleşmiştir. 2017 yılında Almanya-Rusya ikili ticari ilişkilerinde iyileşmenin olduğu bir yıl olmuş ve ikili ticaret

hacmi yaklaşık %20 oranında artış göstermiştir. 2018 yılında ise ikili ticari ilişkilerin büyüme hızı bir önceki yıla göre yavaşlamıştır (Federal Foreign Office,2019).

Krizlere rağmen Rusya'ya yapılan Alman yatırımları geçen yıl 3 milyar avro ile son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aynı süre zarfında Almanya'da faaliyet gösteren Alman firması sayısı ise 6000'den 4500'e gerilemiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Almanya Rusya'ya yatırım yapan ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle Gerhard Schröder'in Rusya'ya duyduğu yakın ilgi ikili ilişkilerin gelişmesine önemli katkılar sağlamış, Merkel sonrası dönemde de yaşanan sorunlara rağmen (Kırım'ın ilhakı gibi) ikili ticari ilişkiler önemini korumuştur. Yatırımlar neticesinde gerileyen ikili ticaret hacmi 2017 yılı itibariyle artmaya başlamış ve 2018 yılında %8,4 büyüyerek 61,9 milyar avro civarında gerçekleşmiştir (Moscow Times, 2019).

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde iki ülke ekonomik ilişkileri noktasında Almanya'nın daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir. Bunun temel sebepleri ise Almanya'nın üretim ekonomisine sahip olup ihracat ürünlerini de sanayi ürünlerinin oluşturması ve ticaret hacmi bakımından Rusya'nın Almanya için ön sıralarda yer alan bir ülke olmamasıdır. Rusya'nın dezavantajı ise Almanya'ya gerçekleştirdiği ihracatın büyük oranda doğal kaynaklara dayalı olması ve Almanya'nın Rusya için en önemli ticaret ortaklarından biri olmasıdır. Rusya'nın Ukrayna örneğinde olduğu gibi Almanya'ya enerji konusunda ambargo uygulaması ihtimali ise kısa vadede Almanya için olumsuz sonuçlar doğursa da uzun vadede Rusya için daha olumsuz etkilere sahip olabileceği değerlendirilebilir. Çünkü, Rusya Almanya'ya ve Almanya üzerinden diğer Avrupa ülkelerine ihracat ettiği enerjiden önemli bir gelir elde etmekte, ayrıca Almanya ile kurduğu yakın ilişkiler sayesinde Avrupa ile de siyasi ve diplomatik ilişkilerini sorunlar yaşanmasına rağmen devam ettirebilmektedir. Almanya ise günümüzde enerji ihtiyacının büyük bölümünü Rusya'dan temin etse de ikili ilişkilerde ortaya çıkması muhtemel sorunlar karşısında başka ülkelere enerji temin etme yolunu seçme şansına sahiptir. Günümüzde daha pahalı ve uzun süreçler gerektirdiği için tercih etmediği sıvılaştırılmış doğal gaz ve kaya gazı alternatiflerini değerlendirmek Rusya ile sorun yaşanması durumunda Almanya için önemli alternatifler olarak düşünülebilir. Fakat son yıllarda yaşanan gelişmeler her iki ülkenin de ilişkileri korumak hatta geliştirmek

konusunda kararlı olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kırım'ın ilhakı neticesinde Rusya'ya ekonomik yaptırım kararı alınmasına rağmen Rusya enerji ihracatı konusunda olumsuz bir girişimde bulunmamıştır. Rusya'nın böylelikle hem ekonomisinin daha fazla zarar görmesini engellediği hem de Almanya ve diğer Avrupa ülkeleriyle krizin derinleşmesinin önüne geçtiği söylenebilir. Almanya ise Kırım'ın ilhakı sonrası hem ABD ve AB ülkeleriyle hareket ederek Rusya'ya yaptırımlar uygulamakta, hem de Rusya ile ilişkilerini geliştirme konusunda çaba sarf etmektedir. Böylelikle Almanya çok yönlü dış politika anlayışı gereği Rusya ve ABD ile ilişkilerde bir denge oluşturma yanısıra Rusya ile ABD'yi dengelediği de ifade edilebilir.

4. BÖLÜM: ALMANYA-RUSYA İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Tezin önceki bölümünde Almanya-Rusya ilişkilerini gelişimi ve değişimi ve ABD'nin bu bağlamda oynadığı rol değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Türkiye dış politikasında meydana gelen değişikliklerde ABD'nin etkisi irdelenmekte ve Türkiye'nin yeni dış politika perspektifi çerçevesinde Almanya ve Rusya ile geliştirdiği ilişkiler ve iki ülke ilişkilerinde son dönemde yaşanan yakınlaşmaya Türkiye'nin etkisinin olup olmadığı hususunda bir yargıya varılmaya çalışılmaktadır.

4.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM VE NEDENLERİ

Dış politika kavramının belirgin bir tanımından ziyade, uluslararası ilişkiler disiplininde akademisyenlerin kendi teorik yaklaşımları bağlamında dış politikayı tanımlamaya çalıştıkları söylenebilir. Bu sebeple ortaya birden fazla tanım çıkmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerin de dış politika tanımlamasının dönemsel olarak değişmesine sebep olduğu söylenebilir. Efegil (2012, s.16) dış politikayı, “bir devlerin karar vericileri tarafından geliştirilen, diğer devletlere ve uluslararası sisteme yönelik olarak, ulusal çıkarları hayata geçirmek amacıyla planlanan davranışlar ve stratejilerdir” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımdan hareketle devletlerin dış politika tercihlerinin her zaman aynı doğrultuda olamayacağı, gerektiği durumlarda ulusal çıkarlarını korumak için farklı tercihlerde bulunabilecekleri sonucuna varılabilir. Türkiye Cumhuriyeti de bu bağlamda ulusal çıkarlarını korumak için dış politika tercihlerini dönem dönem genel yöneliminin dışına çıkarmak durumunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda itibaren uzun bir süre dış politikada “batıcılık”¹⁵ ve “statükoculuk”¹⁶ yaklaşımını korumuştur. Dış politikadaki batıcılık yönelimi elbette sadece coğrafi bir tanımlama değildir. Burada hedef Batılı devletlerin uygarlık, bilim ve ekonomik gelişmişlik seviyesine ulaşmaktır. Statükoculuk ise

¹⁵ Türk dış politikasında “batıcılık” konusunda detaylı bilgi için bkz. Ramazan Erdağ, “Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar”, 2014.

¹⁶ Bkz. Kemal Gökçay, “Statükoculuk ’tan Çok Yönlü Dış Politika ’ya Komşularla Sıfır Sorun Değerlendirmesi”, 2012.

uluslararası sistemde oluşturulmuş olan dengelerin devamını sağlamak ve kendi sınırlarını korumak amacıyla dış politikanın diğer temel yönelimi olmuştur (Sağsen, 2011, s.60). Bu sebeplerden ülkenin güvenliğini tehlikeye atmamak adına bölgesel ve küresel barışın tesis edilmesi için diplomasi ve diyalog ile devletler arası ilişkilerin gelişimine katkı sağlamak Türkiye'nin dış politika önceliklerinden olmuştur. Ayrıca komşu devletlerin sınır güvenliği, farklı ülkelerdeki azınlıkları kısıktıcı faaliyetlerde bulunmama ve saldırgan oluşumlardan uzak durma da dış politikada Türkiye'nin önceliklerini oluşturmuştur (Kiraz, 2018, s.128).

Bu sebeplerle Türkiye'nin Soğuk Savaş yılları boyunca dış politika tutumu ağırlıklı olarak tek yönlü olmuş ve bunun neticesinde özellikle bölge ülkeleriyle olan ilişkileri çok sınırlı kalmıştır. Fakat bazı dönemlerde Türkiye bu rutinin dışına çıkma yönelimleri göstermiştir. Türkiye'nin çok yönlü dış politika denemelerine örnek olarak, "Süleyman Demirel'in 1967 Arap-İsrail savaşı sırasında Arap devletlerinin yanında bir tutum sergileyerek bu ülkelerle var olan sorunlu ilişkileri giderme denemeleri ve İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki ağırlığını artırma çabaları" gösterilebilir (Kiraz,2018, s.129).

Köse'ye göre (2011, s.625) güvenlik meseleleriyle ilgili olarak da Soğuk Savaş süresince Kıbrıs sorunu dışında, NATO ile ortak hareket edilmiştir ve Türkiye çevresinde cereyan eden çatışmalardan mümkün olduğunca kaçınmıştır. Buna ilaveten diğer devletler ile olan ilişkilerinde tarafsızlık ilkesine bağlı kalmış ve tarafsızlık pratiğe eylemsizlik olarak yansımıştır. Bu durumun bir sonucu olarak Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakının yaptığı stratejik planlamalar Türkiye'nin çıkarlarını dikkate almamıştır.

Oran (1996, s.360-368) konuyla ilgili çalışmasında Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemde belirgin ve istikrarlı bir konuma sahip olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'yi Batı blokunun ileri bir karakolu olarak değerlendiren çalışma, Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önem itibarıyla bu durumdan fayda sağladığını belirtmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türkiye'nin dış politikasının belirlerken gözettiği dengeler temelden sarsıldığını belirten Oran Türkiye'yi bölgesel ağırlığı artan, bununla birlikte Batılı müttefikleri için önemi azalan bir ülke olarak değerlendirmiştir. Ayrıca çalışmada Sovyetler 'in yıkılması neticesinde Türkiye'nin iç meseleleriyle

uğraşan Rusya, zayıf Kafkas, Balkan ve Ortadoğu devletlerinin bulunduğu bölgede göreceli olarak önemli bir güç haline geldiği ifade edilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkması sonrası tek kutuplu hale gelen uluslararası sistem Türkiye'ye de çok yönlü dış politika uygulama noktasında daha rahat hareket edebilme imkânı sağlamıştır. Bu yüzden Soğuk Savaş sonrası Türkiye ABD ve AB'nin yanı sıra başta Ortadoğu ve Balkanlar olmak üzere, Orta Asya, Rusya, Kafkaslar, Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuştur. Türk dış politikasının çok yönlülük hedefi Batı'ya alternatif oluşturmak değil, aksine tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Davutoğlu, 2008, s.82; Güder ve Mercan, 2012, s. 59). Bu bağlamda Türkiye dış politikasına genişlik kazandırmak için farklı ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları ve bölgesel işbirliği (D-8 ve KEİ) gibi konularda girişimlerde bulunmuştur (Kiraz, 2018, s.129). Bu durum uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişimlerin Türkiye'nin dış politika tercihlerine etkisini göstermesi bakımından önemli olarak görülebilir.

Türkiye'nin dış politika tercihlerini etkileyen diğer bir önemli olay ise 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terör saldırıları olarak görülebilir. 11 Eylül saldırıları Türkiye açısından dış politikada benimsediği çok yönlülük perspektifini uygulayabileceği bir ortam oluşturmuş ve Türkiye yakın coğrafyası olan Ortadoğu, Avrupa ve Avrasya bölgelerinde politika üretme şansı elde etmiştir (Erol, 2007, s.34). 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler özellikle 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle Ortadoğu politikalarında köklü değişimlerin yaşanmasına ve “tarafsız gözlemci” ülke olmak yerine “proaktif bölgesel oyuncu” rolünü oynamaya başlamıştır. Genel itibarıyla AKP'nin dış politika anlayışı Batı dünyasına entegre olmak için AB'ye tam üyelik, ABD ile karşılıklı bağımlılık temelinde simetrik bir ilişki ve komşular ile işbirliğini geliştirmek üzerine kurulmuştur (Duran, 2009, s.387-389).

Konuyla ilgili çalışmalarında Yeşiltaş ve Balcı (2011, s.15-16) Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı çerçevesinde proaktif diplomasi kavramını “önleyici diplomasi” kavramı ile etkin kılmaya çalıştığını belirtmişlerdir. Buna göre Türkiye

yakın coğrafyasında ortaya çıkan siyasi krizleri önlemek ve çözüme kavuşturmak için etkin bir rol oynamalıdır. Bu bağlamda “arabuluculuk” faaliyetlerinde bulunmak proaktif diplomasinin en önemli araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Çatışmaların ortaya çıkmasını veya yayılmasını önlemek amacıyla ülkeler ve ülke içi gruplar arasındaki diyalog sürecinin devam etmesini sağlamak için arabuluculuk faaliyetleri proaktif diplomasinin en önemli bileşenlerinden biri olarak görülmüştür. Çalışmada Türkiye’nin belirtilen dış politika yaklaşımı çerçevesinin somut yansımaları ise Boşnak-Sırp, Suriye-İsrail, İran-Batı ve Arap-İsrail uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik arabuluculuk rolü üstlenmek istemesi olarak gösterilmiştir.

Türkiye’nin bölgesel meselelere duyduğu hassasiyet ve dış politikada Ortadoğu bölgesine verdiği önemin artması zaman zaman Batılı müttefikleri tarafından eleştirilmiştir. İran ile Batı arasında yaşanan nükleer krizin çözümünde çatışmayı engelleyici tavrı, Rusya-Gürcistan savaşında dengeli bir tutum sergilemesi, İsrail’in Filistin’e gerçekleştirdiği operasyonlara karşı sert tepki göstermesi ve Mavi Marmara krizi neticesinde İsrail ile karşı karşıya gelmiş olması Türkiye’nin Batı ile uyumlu olmayan politikalarına örnek olarak verilebilir (Köse, 2011, s.628). Bu ve benzeri sebeplerden ötürü Türkiye “eksen kayması” tartışmalarına muhatap olmuş, Batı’dan uzaklaştığı hatta tamamen koptuğu yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat Türkiye’nin politikaları değerlendirildiği zaman Batının bir güç merkezi olarak kabul edildiği, uygulanan bu politikalarla ülkenin etki alanının genişletilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür (Sağsen, 2011, s.61).

Türkiye’nin 2002 sonrası dış politikada üzerinde durduğu diğer bir kavram ise “komşularla sıfır sorun” yaklaşımı olmuştur. Türkiye’nin komşularıyla sorun yaşamasının enerjisinin büyük kısmını komşularından gelebilecek tehditlere harcamasını gerektireceğinden, “komşularla sıfır sorun” yaklaşımı çerçevesinde komşu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkileri barışçıl yöntemlerle geliştirerek her iki tarafın da fayda sağlaması ve böylelikle Türkiye’nin bölgedeki etkinliğini artırması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Suriye, Yunanistan ve Ermenistan örneklerinde olduğu gibi ilgili ülkelerle sorunların çözülmesine yönelik çaba sarf etmiştir (Güder ve Mercan, 2012, s.64-65). Elbette Türkiye sadece komşularıyla olan sorunlarını çözmeyi hedeflememiş,

aynı zamanda komşularının diğer ülkelerle yaşadığı sorunların çözümünde de aktif rol almıştır. Türkiye'nin komşusu olan veya tarihi ve kültürel yakın ilişkilere sahip olduğu ülkelerle ilişkilerinde yapıcı ve ara bulucu bir rol üstlenmesi dış politikada yumuşak gücünü etkili bir biçimde kullandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Çavuş (2012, s.32), “Türkiye'nin, komşularla sıfır sorun, çok yönlü dış politika, güvenlik-demokrasi arasında denge kurmak, çevre bölgelerde istikrarı sağlamak gibi ilkelerle izlediği dış politikanın, çevre ülkelere örnek teşkil etmesi de yumuşak gücüne vurgu yapmaktadır.” diye belirtmiştir. Türkiye'nin dış politikasında yumuşak güç kullanımının en önemli örneklerinden biri de kültürel diplomasıdır. Türkiye Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgelerinde etkisini artırmak amacıyla 1992 yılında TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) kurulmuş ve TİKA vasıtasıyla Türkiye kalkınma yardımlarıyla birlikte, kültürel ve sosyal pek çok projeyi hayata geçirmiştir. TİKA projelerinin çoğunluğu Türkiye'nin kültür coğrafyası olarak gördüğü Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da uygulanmakla birlikte, Afrika ve Asya Pasifikte de projeler yürütmektedir (Purtaş, 2013, s.7-8). Türkiye ayrıca kültürel etkileşimin artması için turizm, eğitim, bilim ve öğrenci değişim programları gibi Türkiye'nin dilinin ve kültürünün tanınmasına katkı sağlayacak konularda da çalışmalarına devam etmektedir (Çavuş, 2012, s.31).

Türk dış politika anlayışını etkileyen en önemli olaylardan bir diğeri de Arap Baharı olarak adlandırılan ayaklanmaların başlaması olarak değerlendirilebilir. Efegil (2016, s.48) ayaklanmalar başlayana kadar Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik genel dış politika tutumu yumuşak güç unsurlarını kullanarak bölgede lider rolü oynamak, sorunların çözümünde arabuluculuk yapmak ve bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğini geliştirmek şeklinde açıklamıştır. Şener ise (2017, s.22) konuyla ilgili çalışmasında ayaklanmalar başlamadan önce Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yumuşak güç unsurlarıyla etki alanını genişletmeye çalışan Türkiye'nin süreç içerisinde tutumunu değiştirerek müdahaleci ve dış politikada sert güç kullanımını önceleyen bir noktaya geldiğini ifade etmiştir. Bu sebeple çalışmada halk hareketleri öncesi “komşularla sıfır sorun” hedefleri doğrultusunda hareket eden

Türkiye'nin, hemen hemen bütün komşularıyla sorunlar yaşamaya başladığını ve bölgedeki liderlik rolünün ve itibarının ise azaldığı belirtilmiştir. Başlangıçta bölge ülkeleri olarak Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt gelişmeler karşısında aynı tarafta yer aldığını belirten çalışma Suriye, İran ve Irak'ın ise başka bir blok oluşturduğunu ve böylelikle bölgesel bir ayrışma yaşandığını belirterek bu ayrışma neticesinde ise Ortadoğu'daki güvenlik risklerinin daha fazla arttığını ifade etmiştir. (Şener, 2017, s.22). Türkiye'nin olaylar karşısında sergilediği tutumun tutarlı olmadığından hareketle ülkenin potansiyelinin yetersiz olduğu noktasında yapılan eleştirilere karşılık, uygulanan politikalar Türkiye'nin değişen şartlara uyum sağlayabildiğini göstermesi bakımından meşru hale getirilmeye çalışılmıştır (Kaya,2015, s.104).

4.2. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL MERKEZ ÜLKE OLMA ÇABALARI

Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye Batı bloğunun bir üyesi olarak “eksen” ülke şeklinde tanımlanmış ve dış politika tutumunu da bu konuma göre belirlemiştir. Buna ilaveten Doğu ve Batı medeniyeti arasında yaşadığı sıkışmışlıktan dolayı kendisini iki medeniyet arasında bir “köprü” olarak konumlandırmıştır (Keskin, 2014, s.107). Yine Türkiye için 2000'li yılların başına kadar uygun görülen diğer bir tanımlama ise “model ülke” dir. Batılı müttefikleri tarafından Türkiye'nin bölgede “model ülke” olarak tanımlanmasının en önemli sebeplerinden biri gerçekleşen İslam devrimi sonrası bölgede etkinliğini artıran İran'ı, laik ve demokratik niteliklere sahip Türkiye ile dengeleme çabasıdır. Türkiye kendisine biçilen bu rollere itiraz etmese de “köprü” veya “model” ülke olmak sınırları belli olan ve aktif olmayan rollerdir (Güder ve Mercan, 2012, s.65). Bu sebeple 2000 sonrası, özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesi ve uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler neticesinde, Türkiye'nin “merkez ülke” olma hedefi doğrultusunda politikalar geliştirmeye başladığı söylenebilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye uluslararası ilişkilerde orta büyüklükte bir devlet olarak kabul edilmiştir. Orta büyüklükte bir devlet ise uluslararası sistemi etkileme gücü olmayan, bölgesel politikalarda etkin olabilen ve büyük devletler karşısında sınırlı direnme gücüne sahip olan devlettir. Bölgesel güç olarak kabul edilen

orta büyüklükte devlet dış politikada iki farklı hareket kabiliyetine sahiptir. Bunlardan ilki büyük güçler arasında güç denge sağlama unsuru olarak pozisyon alabilir, ikincisi ise mevcut ittifaklardan birine taraf olabilir (Demiray, 2009, s.104). Türkiye'nin ise uluslararası sistemdeki konumunu değiştirmek için sadece bölgesel bir güç olmak değil, en azından bölgesini etkileyebilme ve belirleyici olabilme kapasitesine sahip bir "merkez ülke" olmak amacıyla hareket ettiği söylenebilir.

"Merkez ülke" olmak, bir eksene bağlı kalmadan, kendisi eksen oluşturacak şekilde, problem çözücü, düzen kurucu ve belirleyici bir ülke olmayı ifade eder (Keskin, 2014, s.108). Türkiye'nin "merkez ülke" olma hedefinin ise iki temel dayanağı vardır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin geleneksel dış politikasında kabul ettiği Doğu ve Batı arasında "köprü" ülke tanımlamasının eleştirilmesidir. Bunun sebebi ise "köprü" ülke olmanın bağımsız bir aktör olarak algılanmaya engel olduğu düşüncesidir. İkincisi ise Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası sistemde düzensizliğin başlangıcı olarak değerlendirilmesidir (Kaya, 2015, s.66-67). Bu yüzden "merkez ülke" olmak Türkiye için Doğu ve Batı arasında bir "aktarım nesnesi" olmak değil, aksine düzen kurucu ve yapıcı olmayı ifade etmektedir. Yeşiltaş ve Balcı'nın (2011 s.13) konuyla ilgili çalışmalarında ifade ettiği gibi Türkiye için "merkez ülke" olmak "sadece coğrafi bir tanımla değil, aynı zamanda Türk dış politikasının uluslararası sistemin dönüşümüne ve bölgesel-küresel düzeyde yeni bir sistemin kurulmasına yönelik tarih, kültür ve dini de içeren jeo-politik bir perspektiftir."

"Merkez ülke" olma hedefine sahip bir ülkenin özellikle dış politikada aktif ve belirleyici olabilmesi sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri olarak görülebilir. Doster'e göre (2012, s.19), "ülkelerin dış politikaları, devlet kapasiteleriyle, siyasi, iktisadi, askeri, toplumsal-kültürel güçleriyle, jeopolitik konumlarıyla, savunma ve güvenlik öncelikleriyle, enerji gereksinimleriyle birlikte düşünülür." Türkiye'nin dış politikasında "merkez ülke" olmak hedefini belirlemesi ise 2002 sonrası ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra bölgesinde bulunduğu konum itibarıyla ve bölge ülkeleriyle olan tarihi ve kültürel bağları nedeniyle gerçekleştirilebilir bir hedef olarak düşünülmüştür. Bu hedef doğrultusunda Türkiye'nin dış politikada otonomi (bağımsızlık) arayışına girdiği söylenebilir. Aslında otonomi arayışları dış politika

yapıcıları için Soğuk Savaş döneminde de temel hedeflerden biri olmuştur. Fakat uluslararası sistemin yapısı gereği iki kutuplu düzende Türkiye'nin otonomi arayışı dış politikada savunmacı davranışlar sergilemesine neden olmuştur (Yalçın, 2011, s.45). Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyet tehdidinin ortadan kalması ve uluslararası sistemin tek kutuplu hale gelmesi Türkiye'nin daha fazla otonomi mücadelesi vermesine olanak sağlamıştır. Çünkü tek kutuplu sistem gücün tek merkezde yoğunlaşmasına sebep olur. Böyle bir durumda otonomi arayışı içinde olan devletler bir yandan statükonun devamından yana tavır alırken, bir yandan da dış politikada saldırgan bir tutum sergilerler (Yalçın, 2011, s.41). Türkiye için de bağımsızlaşan bir dış politika “merkez ülke” olmak için sahip olması gereken en önemli niteliklerden biri olarak görülebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye bölgesinde etkisini artırmak için 2002 sonrası dış politikada proaktif bir tutum içerisine girmiş, bunu yaparken ağırlıklı olarak dış politikasında “yumuşak güç” unsurlarını kullanmaya özen göstermiştir. Bunun sebebi öncelikli olarak Türkiye'nin uluslararası sistemin 2000 sonrası tek kutuplu halinin devam ediyor olması, bu sebeple de hedeflerine ulaşmak için statükonun devamından yana tavır alarak ABD ile karşı karşıya gelmek istememesi şeklinde değerlendirilebilir. Fakat küresel sistemi değiştirici etkiye sahip olayların (11 Eylül saldırıları, Gürcistan ve Ukrayna krizleri, Arap Ayaklanmaları) yaşanması sonrası ABD'nin tek süper güç konumunun sarsılması Türkiye'nin de yeni ittifak arayışlarına girmesini ve çıkarlarını korumak için dış politikada sert güç unsurlarını kullanmasını sağlamıştır denilebilir. Bu bağlamda bölgesinde merkezi bir konum elde etmeye çalışan Türkiye'nin küresel etkisi her geçen gün artıran Rusya ile ve AB'nin lider ülkesi olarak kabul edilen Almanya ile ilişkileri önemli olarak değerlendirilebilir.

4.3. TÜRKİYE'NİN ALMANYA VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİNİN KAPSAMI

Almanya ve Rusya'nın Türkiye'nin geçmişten günümüze ikili ilişkilerini devam ettirdiği ve önemseddiği devletlerden olduğu söylenebilir. Bulundukları coğrafya ve sahip oldukları güç göz önünde bulundurulduğunda Almanya ve Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmenin Türkiye'nin bölgesinde ve küresel ölçekte başarılı olmasına önemli katkı sağlayacağı kabul edilebilir. Türkiye'nin iki ülkeye de önem vermesi dış

politikadaki çok yönlülüğünü sağlam temellere oturtması bakımından da önemli olarak değerlendirilebilir. AB'nin kurucularından ve en büyük ekonomisine sahip Almanya ile ilişkilerini geliştirmesi Türkiye'nin AB'ye ve Batı'ya verdiği önemi gösterirken, son dönemde bölgesel ve küresel etkisini artıran ve enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Rusya ile yakın ilişkiler içinde olmak ise Türkiye'nin bölgesel sorunların çözümünde belirleyici olmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir. Ayrıca günümüzde ABD'nin dış politikada Türkiye, Almanya ve Rusya ile yaşadığı sorunlar ve uluslararası sistemde dengelerin değişimi göz önünde bulundurulursa Türkiye, Almanya ve Rusya'nın birbirleriyle olan ilişkilerinin ABD'nin dengelenmesi ve küresel sistemdeki güç dağılımının eşit olması bakımından önemli bir etki yapabileceği savunulabilir.

4.3.1. Türkiye'nin Almanya ile İlişkilerinin Önemi

Türkiye Almanya ilişkileri uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iki ülke arasında siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiştir. 1790 yılında Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya Krallığı arasında imzalanan barış ve dostluk anlaşması siyasi ilişkileri, Almanya'nın Anadolu-Bağdat demir yolunun yapımı için Osmanlı İmparatorluğu'na finansman desteği sağlaması ekonomik ilişkileri, 1. Dünya Savaşı'nda ise iki ülkenin aynı tarafta yer alması ise askeri ilişkileri örneklemesi bakımından önemlidir (Akça, Şahin ve Kaya, 2016, s.325). Her iki ülke de bulundukları bölgelerdeki jeopolitik konumları nedeniyle uluslararası sistemdeki gelişmelerden benzer şekilde etkilenmiş ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan çift kutuplu dünyada Batı bloku içinde yer almışlardır. O dönemde Türkiye ve Almanya'nın sadece dış politikaları değil, iç politikalarında da benzer gelişmeler görülmüştür. Her iki ülkede de 2. Dünya Savaşı sonrası tek partili yönetim sistemi son bulmuş ve çok partili parlamenter sistem uygulanmaya başlanmıştır (Esen,2012, s.63). İlerleyen süreçte Türkiye'nin AB üyelik sürecinin başlaması, Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün gerçekleşmesi, ikili ekonomik ilişkilerin hacminin artması gibi nedenlerden ötürü iki ülke ilişkileri çok boyutlu bir hal almıştır. Günümüzde ise iki ülke ilişkileri geneli itibarıyla işbirliğine dayalı, düzenli ve ihtiyatlı bir biçimde ilerlemektedir. Zaman zaman sorunlar yaşanmasına rağmen iki ülke de

birbirini önemsemekte ve politikalarını bu doğrultuda geliştirmektedir (Ermağan,2012, s.86). Bu yüzden Türkiye ve Almanya ilişkilerini ve iki ülkenin birbiri için önemini değerlendirmek adına ilişkilerin ekonomik, siyasi ve kültürel boyutunu ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

4.3.1.1. Türkiye-Almanya Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve Almanya sınır komşusu olmamalarına rağmen çok güçlü ekonomik ilişkilere sahip iki ülkedir. Ekonomik ilişkilerin temel dinamiğini karşılıklı ithalat ve ihracat oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra iki ülke arasında gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar, Alman turistlerin Türk ekonomisine katkısı ve Almanya’da yaşayan Türkler’in kurduğu şirketler ve istihdama yaptıkları katkı ekonomik ilişkilerin diğer önemli dinamiklerini oluşturmaktadır.

Genel anlamda Türkiye’nin ihracat-ithalat dengesine bakıldığında 2018 yılında ihracat yaklaşık 168 milyar dolar olarak gerçekleşirken, ithalat ise 223 milyar dolar seviyelerinde olmuştur (TÜİK, 2019). Almanya, Türkiye’nin ihracat-ithalat ilişkileri bakımından önemli ortaklarından biri durumundadır. 2018 yılında Almanya Türkiye’nin ihracatında 16 milyar dolar ile ilk sırada yer alırken, ithalatında ise 20 milyar dolarla Rusya ve Çin’den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 2018 verileri doğrultusunda değerlendirildiğinde iki ülke ticari ilişkileri istisnai durumlar dışında Türkiye aleyhine açık vermektedir. Türkiye’nin Almanya’ya ihracatı %90 oranında sanayi ürünlerinden oluşurken, %10’luk kısmı ise gıda ve tarım ürünleri oluşturmuştur. Türkiye’nin ihraç ürünleri başlıca; otomobil, kara taşıtları aksam ve parçaları, içten yanmalı motor aksam ve parçaları, tekstil ürünleri, traktörler, eşya taşıma amaçlı motorlu taşıtlar ve toplu ulaşım araçlarından oluşmaktadır. Almanya’dan ithal edilen ürünlerde sanayi ürünlerinin payı %98 olarak gerçekleşirken, gıda ve tarım ürünlerinin oranı sadece %2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Almanya’dan en fazla ithal ettiği ürünler ise şu şekildedir; otomobil, kara taşıtları aksam ve parçaları, altın, dizel motorlar, tedavide ve korunmada kullanılan ilaçlar, demir ve çelikten diğer eşyalar, içten yanmalı motorların aksam ve parçaları (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Almanya dış ticaret hacmi bakımından değerlendirildiğinde Türkiye'ye göre çok daha büyük bir ülkedir. İthalat ve ihracat hacmi bakımından ABD ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer alan Almanya'nın 2018 verilerine göre toplam dış ticaret hacmi 2 trilyon 844 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın 1 milyar 557 milyon dolarını ihracat, 1 milyar 287 milyon dolarını ise ithalat oluşturmuştur. Böylelikle Almanya ekonomisi 270 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir. Ülkenin ihracatında ilk beş ülke; ABD, Fransa, Çin, Hollanda ve Birleşik Krallık olurken 2018 yılında Türkiye Almanya ihracatında 18. sırada yer almıştır. Almanya'nın ithalatındaki ilk beş ülke ise; Çin, Hollanda, Fransa, ABD ve İtalya şeklinde sıralanırken Türkiye ise 16. sırada yer almıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019). İki ülke arasındaki ithalat-ihracat miktarı ve bu bağlamda ülkelerin birbirleri için önemi değerlendirildiğinde Almanya'nın Türkiye ekonomisi için önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Elbette ekonomik ve ticari ilişkilerin boyutu sadece ithalat ve ihracat ile sınırlı değildir. İki ülke arasında yapılan doğrudan yatırımlar da ikili ekonomik ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İki ülkenin ekonomik yapıları ve refah seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye dışarıya yatırım yapmaktan ziyade, yabancı yatırımlar için ülkeyi cazip hale getirmeye önem vermiştir (Kara, Karacaoğlu ve Gribincea, 2015, s.42). Türkiye'nin bu yaklaşımının sonuçlarını ülkeye yapılan Alman yatırımlarında görmek mümkündür. Alman firmalarının Türkiye'de 150 yıldan daha fazla yatırım geçmişi bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan Galata Köprüsü ve Bağdat Demiryolu projelerinde finans, inşaat ve enerji alanında faaliyet gösteren Alman firmaları etkin rol almışlardır. İlerleyen dönemlerde otomotiv ve kimya sektöründe faaliyet gösteren Alman firmaları (MAN, Mercedes, Bayer) Türkiye'ye yatırım yapmaya başlamışlar ve onların tedarikçisi konumunda olan küçük ve orta ölçekli Alman firmalarının da Türkiye'de yatırım yapmasını sağlamışlardır. Bunlara ilaveten Bosch ve Siemens gibi dayanıklı tüketim malzemeleri üreten Alman firmaları da Türkiye'de yatırım yaparak ülke ihracatına önemli katkılar sağlamışlardır (Akça, Şahin ve Kaya, 2016, s.328). 1980 yılına kadar sınırlı seyreden Türkiye'deki Alman firmaların sayısı 80 sonrası hızlı bir artış göstermiş ve 2017 yılına gelindiğinde ülkedeki Alman firma sayısı 7151'e ulaşmıştır. Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2002-2008 yılları arasında Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımın miktarı 62,5 milyar

dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve bu miktarın 3,2 milyar dolarını Alman yatırımları oluşturmuştur. Devam eden yıllarda Almanya'nın Türkiye'ye gerçekleştirdiği doğrudan yatırım miktarları; 2009 yılında 1,3 milyar dolar, 2010 yılında 592 milyon dolar, 2011 yılında 605 milyon dolar, 2012 yılında 532 milyon dolar, 2013 yılında 1,9 milyar dolar, 2014 yılında 693 milyon dolar, 2015 ve 2016'da 355 ve 440 milyon dolar ve 2017 yılında ise 295 milyon dolar olmuştur. Buna karşılık Türkiye'nin Almanya'ya doğrudan yatırımları; 2011 yılında 93 milyon dolar, 2012 yılında 61 milyon dolar, 2013 yılında 253, 2014 yılında 178, 2015 yılında 250, 2016 yılında 119 ve 2017 yılında 212 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019a). İki ülke arasındaki doğrudan yatırım oranları ve şirketler değerlendirildiğinde Almanya'nın Türkiye'ye yatırım yapmasının hem sanayi ve teknolojinin gelişmesi hem istihdam sağlaması hem de ihracata katkı sağlaması bakımından Türkiye için son derece kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerinin diğer önemli bir unsuru ise 1960 sonrası Almanya'ya işçi olarak giden ve orada kalıcı olan Türkler'in kurduğu şirketler, bu şirketler vasıtasıyla oluşturdukları istihdam ve Alman ekonomisine yaptıkları katkıdır. 20 yıl öncesiyle kıyaslandığında Almanya'daki Türk şirketlerinin sayısı yaklaşık üç kat artmıştır. 2013 yılında Almanya'da bulunan Türk şirket sayısı 92.000'e yaklaşmış, böylelikle yaklaşık 450.000 kişi istihdam edilerek 45 milyar avroluk ciro elde edilmiştir. Yani Almanya'daki Türkler'in sahip olduğu şirketler Alman ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır (Kara, Karacaoğlu ve Gribincea, 2015, s.42). Almanya'daki Türk kökenli girişimcilerin sayısının her geçen gün arttığı dikkate alınırsa yakın gelecekte ülkede faaliyet gösteren şirket sayısının 160.000'e ulaşacağı, 720.000 kişinin istihdam edileceği ve şirketlerin yıllık cirolarının 66 milyar avroya ulaşacağı öngörülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019a). Bu durumun Türkiye'nin Almanya için önemini artırdığı ve ikili ekonomik ve ticari ilişkilere olumlu katkı sağladığı düşünülebilir.

4.3.1.2. Türkiye-Almaya Siyasi İlişkileri

Türkiye-Almanya siyasi ilişkileri çok eski tarihlere dayanmaktadır. Öyle ki Batı Hun İmparatorluğu döneminden başlamak üzere 2. Haçlı Seferi'nde Alman

İmparatoru'nun Anadolu'da Türkiye Selçukluları ile kurduğu temasa kadar eski bir tarihe sahiptir. Fakat diplomatik anlamda ilk ilişkiler 18. yüzyılda Osmanlı-Prusya ilişkileri ile başlamış ve Almanya'nın 1871 yılında siyasi birliğini kurmasının ardından hızlı bir gelişim göstermiştir. Nitekim iki ülke ilişkilerinin yakınlığını 1. Dünya Savaşı'nda müttefik ülkeler olarak aynı safta yer almalarında görmek mümkündür (Deniz, 2018, s.529). 1. Dünya Savaşı'nda yenilen her iki devlet imzaladıkları antlaşmalar neticesinde bir süre ikili ilişkilerdeki yakınlık sona erse de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1924 yılında Dostluk Antlaşması, 1929 yılında Konsolosluk Antlaşması ve 1930 yılında Ticaret Antlaşması imzalanarak ikili ilişkiler yeniden canlandırılmıştır (Ermağan,2012, s.76). 2. Dünya Savaşı sonuna doğru sembolik olarak Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olsa da savaş sonrası uluslararası sisteme hâkim olan çift kutuplu dünyada Türkiye ve Almanya Batı bloku içerisinde yer almışlardır. Günümüzdeki Türkiye-Almanya ilişkilerine etki eden en önemli faktör ise Türkiye'nin 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusu yapmasıyla başlamıştır denilebilir.

Bilindiği gibi Türkiye'nin AB üyelik süreci başlangıcından itibaren dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye Batı'nın liberal ve demokratik dünyasının bir parçası olmak için 1959 yılında AET'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yapılan müzakereler ve tartışmalar sonucu her iki tarafa da olumlu katkı sağlayan ilk büyük adım atılmış ve 1963 yılında Ankara Antlaşması imzalanmıştır (Çetin ve diğerleri, 2017, s.14). Antlaşmanın nihai hedefi Türkiye'nin birliğe tam üyeliğini sağlamak olarak belirlenmiş ve bunu gerçekleştirmek için hazırlık, geçiş ve sonlandırma olmak üzere üç aşama belirlenmiştir. Bu bağlamda 1973 yılında imzalanan Katma Protokol ile geçiş sürecinin koşulları ve gümrük birliğinin çerçevesi belirlenmiştir (Ermağan, 2012, s. 74). Türkiye iç siyasetinde yaşanan askeri darbeler, ekonomik ve siyasi krizler süreci yavaşlatsa da 1996 yılında Türkiye Gümrük Birliği'ne dahil edilmiştir (Tonus, 2007, s.196). AB'nin 1999 yılında yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş ve 2005'te Türkiye ile AB arasında katılım müzakereleri başlamıştır. 2005 ve 2012 yılları arasında Türkiye AB'ye üyelik için yoğun çaba sarf etse de açılan fasılların çoğunun kapanması mümkün olmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye'nin

bazı kriterleri karşılamaması önemli rol oynasa da daha belirleyici olan durum Kıbrıs meselesi örneğinde olduğu gibi AB üyesi devletlerin müzakere edilen başlıkları askıya almaları olmuştur (AB Komisyonu, 2011, s.3-5). 2012 sonrasında ise AB’de yaşanan ekonomik kriz, Suriye krizinin sebep olduğu mülteci sorunu ve Türkiye iç siyasetinde yaşanan gelişmeler Türkiye-AB ilişkilerinin gerginleşmesine hatta kopma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Başlangıçta da belirtildiği gibi Türkiye-AB ilişkileri günümüze kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. Burada önemli olan Türkiye’nin AB üyelik sürecinde ilerleme kaydedilen veya durgunluk yaşanan dönemlerde Almanya’nın ne ölçüde etkili olduğunun bilinmesidir.

Almanya AB’nin kurucu devletlerinden biridir ve sahip olduğu siyasi ve ekonomik güç ile AB’nin genişlemesi, gümrük birliğini ve parasal birliği sağlaması gibi konularda her zaman öncü ve belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Birlik ülkeleri arasında en güçlü ekonomiye sahip olması ve en fazla nüfusa sahip ülke olması AB kurumlarında etkili olmasını sağlamakta ve böylelikle AB’nin politika yapım aşamalarında belirleyici olmaktadır. Bu yüzden Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde de Almanya’nın belirleyici bir ülke olduğu düşünülebilir. Ermağan’ın (2012, s.86) belirttiği gibi 1998-2005 yılları arasında Almanya Şansölye’ si olan Gerard Schörededer’in Türkiye’yi desteklemesi 1999 Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye AB yolunu açmıştır. Schörededer’in görevde olduğu dönemde Türkiye-AB ilişkileri hızlı bir gelişim göstermiş ve 2005’te Türkiye AB’ye tam üyelik için müzakerelere başlamıştır. 2005 sonrası Almanya Şansölye’si olan Angela Merkel ise Türkiye’ye tam üyelik noktasında değil de imtiyazlı ortaklık noktasında destek olmak istemiştir. Merkel döneminde Türkiye’nin tam üyeliğine destek verilmemesi AB’deki diğer ülkelerin de (Fransa gibi) Türkiye karşıtı bir tutum benimsemelerine ve müzakerelerin yavaş ilerlemesine sebep olduğu söylenebilir.

Son dönemde ise bilhassa Suriye krizinin sebep olduğu mülteci sorunu Almanya özelinde AB-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileyen temel sebeplerden biri olmuştur. Mültecilerin refah seviyesi yüksek Avrupa ülkelerine ulaşmak istemesi AB’yi büyük bir göç kriziyle karşı karşıya bırakmıştır. AB ülkelerine olan göçün büyük bir kısmının Türkiye üzerinden olması AB’yi Türkiye ile ortak hareket etmeye zorlamıştır.

Göçü sınırlarının ötesinde durdurmayı hedefleyen AB güvenlikçi politikalara ağırlık verirken, Türkiye’den de sınır güvenliğini artırmasını ve mülteci geçişini engellemesini talep etmiştir (Özcan, 2017, s.10). Mülteci sorununun çözümüne yönelik 2013’te Geri Kabul Anlaşması, 2015’te Ortak Eylem Planı ve 2016’da Türkiye-AB Uzlaşılı Bildirisi hayata geçirilmiştir. Öncelikli olarak Geri Kabul Antlaşması gereği Yunan adalarından Türkiye’ye dönen her bir Suriyeli için Türkiye’den bir Suriyelinin AB’ye geçişi sağlanmaya çalışılmıştır. Ardından Türkiye’deki mültecilerin yaşam standartlarını yükseltmek için AB tarafından Türkiye’ye 2018 sonuna kadar 3 milyar avro ödenmesi kararlaştırılmıştır. Son olarak da Türk vatandaşlarına vize serbestisinin sağlanması noktasında yol haritası belirlenmiştir (Çetin ve diğerleri, 2017, s.16). Türkiye-AB ilişkilerini yeniden canlandıracağı düşünülen bu süreç amaçlandığı doğrultuda ilerlememiştir. 15 Temmuz 2016’da Türkiye’de yapılmaya çalışılan askeri darbe girişimi sonrası Türk hükümetinin Olağanüstü Hal (OHAL) kapsamında aldığı tedbirler ve kararlar Almanya ve AB tarafından eleştirilmiş ve desteklenmemiştir (DW, 2018). Vize serbestisinin sağlanması için Türkiye 72 kriterin büyük çoğunluğunu yerine getirse de darbe girişimi sonrası FETÖ ve PKK terör örgütleri ile yoğun bir mücadele içinde olan Türkiye AB’nin talep ettiği terörle mücadele yasasını değiştirmemiştir (Adam, 2016, s.5). Bu gelişmeler neticesinde Almanya’nın takındığı Türkiye aleyhtarı tavır daha önceki örneklerinde olduğu gibi AB’nin geneline yayılmış, bu yüzden Türkiye-AB ilişkileri durma noktasına gelmiştir. Yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında Türkiye’nin AB’ye üyelik yolunda Almanya’nın desteğini kazanmasının son derece önemli olduğu söylenebilir, benzer şekilde mülteci krizinin çözümü noktasında da Almanya ve AB ülkelerinin Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmesi gerektiği düşünülebilir. Dolayısıyla mevcut problemlerin çözümü için iki taraf arasında karşılıklı bağımlılığın olduğunu ifade edilebilir.

4.3.1.3. Türkiye-Almanya Kültürel İlişkileri

Türkiye-Almanya ilişkilerinin kültürel boyutunu Almanya’da yaşayan yoğun Türk nüfusu oluşturmaktadır. Türklerin Almanya’ya göç etmesi iki ülke arasında ilk olarak 1961 yılında imzalanan ve 1964’te yenilenen işgücü alımıyla ilgili anlaşmalar çerçevesinde başlamıştır (Esen, 2012, s.65). 2019 yılı itibarıyla 58 yıllık bir geçmişe

sahip olan Türk göçmenler günümüzde Almanya'daki göçmen nüfusunun %19,2'sini oluşturmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Günümüzde Almanya'da Türkiye pasaportuna sahip 2 milyon insan yaşamaktadır (BBC, 2019a). Bu sayıya sayıları 1 milyona yaklaşan Alman pasaportlu Türk de eklendiğinde Almanya'da yaşayan Türk kökenli insan sayısı 3 milyonu bulmaktadır.

Başlangıçta göçmen işçi diye algılanan Türk işçilerin geçici bir süre çalışıp geri döneceği düşünülmüş fakat ilerleyen yıllarda Türk işçiler Almanya'da kalıcı olmayı tercih etmişlerdir. Almanya tarafından Türk işçilerin geçici iş gücü olarak düşünülmesi Türklerin sosyal hayatta karşılaşılabilecekleri uyum sorunlarına çözüm üretme noktasında duyarsız kalmalarına sebep olmuştur. Bu yüzden Türkler karşılaştıkları yeni dil ve kültüre zaman içinde uyum sağlamaya çalışmışlardır. Birinci kuşak Türk göçmenler uyum konusunda daha fazla sorun yaşarken, ikinci ve üçüncü kuşak Türkler uyum noktasında daha az zorlukla karşılaşmışlardır (Yılmaz, 2016, s.304). Fakat Almanya'da Türk kökenli göçmenlerin sosyal ve kültürel hayata uyum sağlayamadıkları yönünde genel bir yargı mevcuttur. Türkler ile ilgili en çok dile getirilen olumsuzlukların başında mesleki eğitim ve okul eğitimlerinin yetersiz olması ve işsizlik seviyesinin toplumun diğer kesimlerinden daha fazla olması gelmektedir (DW, 2010). Bunun yanı sıra Ermağan'ın da (2012, s.79) belirttiği gibi yerleşim noktasında etnik kümelenme, din faktörünün Alman toplumuyla ayrılmaya neden olması, suç oranlarının yüksek olması ve evliliklerinde Türkiye odaklı davranışları Türkler ile ilgili diğer olumsuzluklar olarak görülmektedir. Bu noktada unutulmaması gereken Alman yetkililerin Türklerin ülkeye uyumu konusunda ihmalkâr davrandıkları gerçeğidir. Örneğin Hollanda'da uyum kursları 1980 yılında faaliyete geçirilmişken, Almanya 2005 yılında bu ve benzeri faaliyetlere başlamıştır. Ayrıca Alman toplumunun ve siyasetçilerinin göçmen karşıtı tutumu ve olumsuz örnekleri genellemesi de Türkler ile ilgili olumsuz algıda önemli pay sahibi olduğu söylenebilir.

Kültürel etkileşimin başarılı olabilmesi için karşılıklı olması ve her iki tarafın da yararına olması gerektiği söylenebilir. Bu yüzden göçmenlerin kendi kültürlerini ve dillerini tamamen unutmalarını beklemek, hatta bu yönde baskı yapmak Almanya'daki çözümsüzlüğün temel sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. Son yıllarda artan

ırkçılık ve göçmen karşıtlığına rağmen Alman toplumunun genelinde göçmenlerin entegrasyonunu destekleyen bir anlayış hakimdir (BBC, 2018). Bu anlayışın olumsuz örneklerden ziyade olumlu örnekleri ön plana çıkararak göçmen karşıtlığını engellemeye ve göçmenlerin topluma uyumunu kolaylaştırmaya önemli katkılar sağladığı söylenebilir. Yönetmen Fatih Akın, futbolcu Mesut Özil, Aşağı Saksonya Eyaleti Bakanı Aygöl Özkan, avukat İnci Bürhaniye, tiyatro sanatçısı Fatih Çelikkolu gibi isimler başarılı olmuş ve uyum sağlamış Türk kökenli Alman vatandaşlarına örnek gösterilmişlerdir. Bu durum Alman toplumunun Türkler'e bakışına olumlu bir katkı sağlarken, diğer Türkler'in de ülkeye uyumlarını kolaylaştırıcı etki yapmıştır (Ermağan, 2012, s.80).

Son yıllarda Türkiye ve Almanya arasında Türk göçmenler nedeniyle tartışmalar yaşanmaktadır. Türkiye Almanya'yı entegrasyon politikaları yerine asimilasyon politikaları uyguladığı nedeniyle eleştirmekte (Bayraklı, 2017), Almanya ise Türkiye'yi iç işlerine karışmakla ve Türkler'in ülkeye uyumunu zorlaştırmakla suçlamaktadır (Eurotopics, 2017). Fakat dönemsel olan bu tartışmaların iki ülke arasında sorunlar çözülünce ortadan kalkacağı düşünülebilir. Netice itibariyle Almanya'daki göçmenler arasında en fazla nüfusa sahip olan Türkler hem Alman iç siyaseti için hem Türkiye-Almanya arasındaki kültürel etkileşim için, hem de Türkler'in Alman ekonomisine sağladıkları katkı için önemli bir etkiye sahiptir. Bu sebeplerle yakın gelecekte entegrasyon sorununun büyük oranda çözülmesi Almanya'daki Türkler'in iki ülke ilişkilerine olumlu katkılarını artıracığı değerlendirilebilir.

4.3.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinin Önemi

Türkiye ve Rusya ekonomik, siyasi, kültürel ve tarihi özellikleri bakımından bulundukları coğrafyada hem ilişki kurdukları ülkeleri hem de toplumları tarih boyunca etkileme gücüne sahip olmuştur. Coğrafik olarak çok yakın hatta komşu olan iki ülke 500 yılı aşan ikili ilişkilerde doğal olarak birbirlerini etkilemişlerdir. İmparatorluklar döneminde birbirini rakip olarak gören iki devlet sık sık karşı karşıya gelmiş, bazen de işbirliği içinde hareket etmişlerdir (Özbay, 2011, s.36). 1. Dünya Savaşı imparatorluklar devrini bitirmiş hem Türkiye'de hem Rusya'da gerçekleştirilen devrimlerle rejim değişiklikleri olmuş ve iki yeni devlet kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet

Rusya bu yeni dönemin başlangıcında kapitalist Batılı devletlere karşı konumunu belirlerken ikili ilişkilere hâkim olan hava işbirliği şeklinde tanımlanabilir. Bu süreçte her iki ülke de iç sorunlarını çözmek ve yeni rejimlerin devamlılığını sağlamak için güçlü merkezi yönetimler hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu sebepten her iki ülkenin dış politika yaklaşımı da bu doğrultuda şekillenmiş ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler içinde olmaya gayret edilmiştir (Çelikpala, 2015, s.120). 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ve sonucunda ortaya çıkan iki kutuplu uluslararası sistem Türkiye-Rusya ilişkilerinin imparatorluklar döneminde olduğu gibi karşılıklı güvensizlik duygusunun artmasına ve birbirini tehdit unsuru olarak algılamasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kendi rejimini bütün dünyaya egemen kılmak istemesi ve Türkiye'den üs ve toprak talep etmesi Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını ve Batılı devletlerin yanında yer almasını sağlamıştır. Tarih boyunca bağımsız iki büyük devlet olarak Türkiye ve Rusya ilişkileri genelde çatışmacı ve rekabete dayalı şekilde ilerlemiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi iki ülke ilişkilerini olumlu etkilemiş ve ikili ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır (Şahin ve Özel, 2018, s.58).

Türkiye-Rusya ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemde geçmişte olmadığı kadar değişim ve dönüşüm geçirmiştir. İki ülkenin özellikle ekonomik alandaki ilişkileri hızlı bir gelişim gösterirken, politik alanda bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletlerine etki etme bakımından bir rekabet söz konusu olmuştur (Zengin, 2015, s.64). 2000'li yıllar hem Türkiye'de hem Rusya'da uzun dönem devam edecek olan siyasi iktidarların ülke yönetimlerine gelmeleriyle başlamıştır. İki ülke ilişkilerine genel olarak olumlu yansıyan bu yeni durumun Rusya ve Türkiye'nin ekonomik ve politik alanlarda ilişkilerinin daha hızlı gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir. Karşılıklı ihracat-ithalat oranlarının artması iki ülke ticari ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlarken, enerji ilişkileri ticari ilişkilerin en önemli ayağını oluşturmuştur. Suriye krizi ise karşılıklı siyasi ilişkileri daha önce olmadığı kadar değiştirmiş ve Türkiye ve Rusya'yı bölgesel sorunların çözümünde birlikte hareket eden iki ortak haline getirmiştir. Türkiye-Rusya ilişkilerindeki durumu ve iki ülke için önemini daha iyi anlamak ve değerlendirmek için ilişkilerin siyasi, ekonomik ve enerji boyutunu ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

4.3.2.1. Türkiye-Rusya Siyasi İlişkileri

Türkiye- Rusya ilişkilerinin resmi başlangıcı 1496 yılında Osmanlı Devleti ile Moskova Knezliği'nin elçi vasıtasıyla diplomatik ilişkileri başlatması olmuştur. Bu ilişkide dikkati çeken Osmanlı Devleti'nin daha güçlü bir konumda olduğu için Moskova Knezliği'ni doğrudan muhatap kabul etmemesidir. O dönemde Osmanlı hakimiyetinde bulunan Kırım Hanlığı iki ülkenin diplomatik ilişkilerini yürütmesine aracılık etmiştir (İnalçık, 1992, s.26). Fakat Altın Ordu Devleti'nin yıkılması ve yerine kurulan hanlıkların Ruslara yenilmesiyle Ruslar Batı Türkistan'a hâkim olmuşlardır. Kısa sürede büyüyen Rus Çarlığı, İsveç ve Lehistan üzerinde de hakimiyet kurarak bölgesinde etkili bir devlet haline gelmiştir. Rus Çamlığı'nın bu yükselişini durdurmak için hareket eden Osmanlı Devleti, lojistik imkanların yetersizliği ve coğrafi zorluklar yüzünden bunu başaramamıştır (Topsakal,2016, s.34-35).

Osmanlı Devleti'nin çok güçlü olduğu bir dönemde 1683 yılında Viyana'da yenilgiye uğramasının ardından Avrupalı devletlerin oluşturduğu kutsal ittifaka Rus Çarlığı da katılmıştır. Bu durum Rusya için dış politikada yeni bir yönelimin başlangıcı olmuş ve güney topraklarına inmek hedefi doğrultusunda Osmanlı'ya karşı Avrupa devletleriyle hareket etmeye başlamıştır (Topsakal, 2016, s.37-38). 18. yüzyıl Osmanlı-Rusya arasında savaşların ve mücadelelerin sürdüğü bir yüzyıl olmuştur. Sıcak denizlere inmek hedefinde olan Ruslar için Osmanlı Devleti en büyük engeldir, bu yüzden Osmanlı Devleti'nin gücünü azaltmak ve hedeflerine ulaşmak için Rus Çarlığı Osmanlı'ya karşı sürekli saldırı ve savaş politikası takip etmiştir. Nitekim 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım bağımsız olmuş ve devam eden süreçte Osmanlı Devleti yıkılana kadar Rus Çarlığı Osmanlı karşısında güç ve toprak kazanmaya devam etmiştir (Şahin ve Özel, 2018, s.57).

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi Rus Çarlığı'nın sonunu getirmiş, benzer şekilde Türkiye'de de Kurtuluş Savaşı sonrası Osmanlı Devleti yerine 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Ortaya çıkan bu yeni durum eski düşmanlık ve hesaplaşmanın yerine iki devletin çıkarları gereği birlikte hareket etmesini gerektirmiştir. Bu yüzden Türkiye ve Rusya arasında 1925 yılında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre iki devletten herhangi birinin

saldırıya uğraması durumunda diğeri tarafsızlığını koruyacak, iki ülke birbirine saldırmayacak ve birbirine karşı ittifaka girmeyeceklerdir. Yine her iki ülkenin de menfaatini gerektirdiği için Rusya Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Türkiye'nin Boğazlar 'da söz sahibi olmasını desteklemiştir. Dolayısıyla iki ülke arasında çıkarlara dayalı işbirliği iki savaş arası dönemde karşılıklı ilişkilerin olumlu seyretmesini sağlamıştır (Topsakal, 2016, s.46).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ise Türkiye-Rusya ilişkilerinde uzun sürecek olan olumsuzlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Savaşın ardından 1945'te Sovyetler'in 1925'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatmayacağını söylemesi, ayrıca Boğazlar'a Sovyet askerlerinin yerleştirilmesini istemesi ve Kars-Ardahan'ı topraklarına dahil etmek istemesi ikili ilişkileri derinden sarsan bir etki yapmıştır (Bilge, 1992). Sovyet tehdidi ve baskısından kurtulmak isteyen Türkiye, ABD öncülüğündeki Batı dünyasına dahil olmak için Batılı ülkelerle askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmiş ve Batı dünyasının uluslararası kurumlarına üye olmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda 1946'da çok partili siyasi hayata geçilmiş ve 1950'de Demokrat Parti ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Özetle dış politika tercihleri Türkiye'nin iç politik yapısını da şekillendirmiş ve toplumsal yapı ve rejim yeniden düzenlenmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olması Ruslar'ın yeniden düşman ve tehdit olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Öyle ki Sovyetler Birliği yıkılana kadar Türk kamuoyunda hâkim olan düşünce Sovyet tehdidi ve komünizm korkusu olmuştur (Çelikpala, 2015, s.120-121). 1953'te Sovyetler değişen politikaları gereği Türkiye'den taleplerinden vazgeçtiklerini açıklamış olsalar da bu durum Türkiye'nin tehdit algısını ortadan kaldırmaya yetmemiştir. 1960'lı ve 70'li yıllarda ekonomik ilişkilerde ilerlemeler kaydedilse de Kıbrıs sorunu ve Türkiye'nin NATO üyesi olması nedeniyle Sovyetler Türkiye'ye baskısını sürdürmüştür (Armaoğlu, 2014, s.831). Soğuk Savaş döneminde genel olarak Türkiye'nin Sovyetler'i tehdit olarak algılaması, Sovyetler'in ise Türkiye'yi NATO'nun bir cephe ülkesi olarak değerlendirmesi neticesinde iki ülke ilişkilerinin ekonomik çerçeveye sınırlı kaldığı düşünülebilir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması uluslararası sistemde köklü değişikliklerin yaşanmasını ve Türkiye-Rusya arasındaki tabuların

yıkılmasını sağladığı söylenebilir. Türkiye-Rusya ilişkileri 90'ların başında itibaren dinamik bir biçimde gelişmiştir. Özbay'a göre (2011, s45-46) Sovyetler'in yıkılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ne karşı Türkiye'nin rol model olmaya çalışması ve Orta Asya'da etkisini artırmaya çalışması Rusya Federasyonu'nun tepkisini çekmiştir. 1993 yürürlüğe koyduğu "Ulusal Güvenlik Doktrini" bağlamında Orta Asya ve Kafkasya bölgelerini "yakın çevre" olarak tanımlayan Rusya ilgili bölgeleri nüfuz alanı olarak gördüğü için Türkiye'nin bölgeye duyduğu yakın ilgiden rahatsızlık duymuştur. Bu sebeple Türkiye-Rusya ilişkileri için 90'lı yıllarda "soğuk barış" benzetmesi yapılmıştır. Avrasya coğrafyasında birbirini rakip olarak gören iki ülke siyasi ilişkilerde sorunlar yaşasalar da ekonomik ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiş, bu durum Türkiye ve Rusya'yı işbirliği yapmaya iten bir etki yaratmıştır. Ayrıca 90'ların sonuna doğru Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda yaşadığı sıkıntıların Rusya ile yakınlaşmasına olumlu katkı yaptığı söylenebilir.

2000'li yıllarla birlikte yaşanan uluslararası ve bölgesel gelişmeler Türkiye-Rusya ilişkilerinin ivmelenip hız kazanmasına katkı sağlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD ve Rusya arasında terörle mücadele bağlamında yaşanan yakınlaşma Türkiye'ye Avrasya bölgesinde Rusya ile ilişkileri geliştirebilmesi için önemli bir olanak sağlamıştır. Türkiye'nin uzun yıllardır devam PKK terör örgütü ile mücadelesi ve Rusya'nın Çeçenlere karşı girdiği mücadele iki ülke ilişkilerini ortak bir anlayış çerçevesinde yakınlaştırmıştır (Özbay,2011, s.50). Bununla birlikte ABD'nin Irak'ı işgal için Türkiye topraklarını kullanmasını içeren tezkerenin 2003'te TBMM'de reddedilmesi Rusya'nın Türkiye algısının olumlu yönde değişmesini sağladığı düşünülebilir. Dış politikada Türkiye'nin ABD ile aynı doğrultuda hareket edeceği varsayımının bu gelişmeyle zayıfladığı ve bu durumun Türk-Rus ilişkilerinde yapıcı bir etki oluşturduğu savunulabilir. 2000 sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan değişikliklerin en önemli sebeplerinden biri de Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan'ın, Rusya'da da Vladimir Putin'in iktidara gelmesi olmuştur. Günümüzde hala ülke yönetimlerinde bulunan iki lider döneminde ikili ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlese de genel anlamda olumlu bir ivme yakalanmıştır (Kamalov, 2010, s.6). Özellikle enerji bağlamında gelişen ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilerin gelişmesine de önemli katkılar sağladığı söylenebilir. Rusya'nın Gürcistan müdahalesinde Türkiye Rusya-Batı

çatışması içinde yer almaktan kaçınmış ve Montrö Antlaşmasını tarafsız bir biçimde uygulayarak barış için çaba göstermiştir (Aras, 2009, s.12). Türkiye'nin benzer bir tavır Kırım'ın ilhakı sürecinde de ortaya koyduğu söylenebilir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunan Türkiye Kırım'ın ilhakını kabul etmemiştir. Fakat ABD ve AB tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımlara da katılmayarak çıkarları doğrultusunda Rusya ile ilişkilerine verdiği önemi göstermiştir (Sputniknews, 2015). Türkiye'nin Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin yapımı için Rusya ile anlaşması (BBC, 2018a), bunun yanı sıra devam eden enerji projeleri ve karşılıklı vizelerin kaldırılması gibi gelişmeler iki ülke ilişkilerindeki pozitif havayı göstermesi bakımından önemli olarak görülebilir. Arap Baharı çerçevesinde Suriye krizinin başlaması ise ikili ilişkilerde yakalanan olumlu havayı başlangıçta olumsuz etkilediği, fakat günümüz itibarıyla değerlendirildiğinde Türkiye ve Rusya arasında tarihi bir yakınlaşmanın gerçekleşmesini sağladığı söylenebilir.

Suriye'de olayların başlaması sonrası iki devlet de Suriye ile yakından ilgilenmiştir. Türkiye'nin 2015'te Rus savaş uçağını düşürmesi ikili ilişkilerde uzun yıllardır görülmeyen bir krizin çıkmasına sebep olmuştur. Uçak krizinin ardından Türkiye'ye karşı söylemlerini sertleştiren Rusya, bir dizi ekonomik yaptırımla Türkiye'ye cevap vermiştir. Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta etkili olan DEAŞ terör örgütünü desteklediği suçlamasını yönelten Rusya, uluslararası kurumlar nezdinde de Türkiye'nin haksız olduğunu ispatlamaya çalışmış ve Türkiye'ye destek verilmemesini istemiştir (Demir, 2016, s.145-146). 2016 yılında karşılıklı girişimlerle ilişkiler normal seyrine dönmeye başlamış ve başta ekonomik yaptırımların kademeli olarak kaldırılması olmak üzere, Akkuyu Nükleer Santrali'nin yapımı ve Türk Akımı doğal gaz boru hattının yapımına başlanmıştır. “İki devletin birbirine tekrar yaklaşmasının sebebi enerji tedarikçisi ve tüketicisi olma, turizm ve inşaat sektöründe ortak menfaatlerin fazlalığı, ABD ve Batılı müttefiklerine karşı Suriye'de birlikte mümkün olduğunca ortak hareket etme zorunluluğu” (Şahin ve Özel,2018, s.64) şeklinde sıralanabilir. Suriye krizi özelinde gelişen ikili ilişkiler neticesinde Türkiye bir NATO müttefiki olmasına rağmen Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın alarak hem Batılı müttefiklerini dengeleyebilecek güçlerin olduğu mesajını vermiş, hem de Rusya ile askeri teknoloji transferi bağlamında önemli bir adım atmıştır (AA, 2019). Diğer

yandan Suriye krizini çözüme kavuşturmak için Türkiye, Rusya ve İran'ın birlikte hareket etmelerinin bölgesel güçlerin küresel etkiye sahip bir problemi çözmeye çabalarının önemli bir örneğini teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini geliştirmesinin başta bölgesel sorunlar olmak üzere küresel ölçekte de işbirliği alanlarını genişletmekte olduğu savunulabilir. Bu durumun örneğini Venezuela'da ABD tarafından yönetimin değiştirilmeye çalışılması karşısında Türkiye ve Rusya'nın mevcut yönetimi destekleyen tavırlarında görmek mümkündür (Sputniknews, 2019). Sonuç olarak geçmişten bugüne çatışma ve işbirliği biçiminde süregelen Türkiye-Rusya ilişkilerinin günümüzde küresel sistemin yapısında meydana gelen değişiklikler neticesinde karşılıklı çıkarlar çerçevesinde geliştiği düşünülebilir. ABD'nin küresel sorunların çözümünde etkisini her geçen gün kaybetmesinin, Türkiye'nin Rusya gibi yükselen güçlerle ilişkilerini daha önemli hale getirdiği kabul edilebilir.

4.3.2.2. Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri

Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin siyasi ilişkileri de doğrudan etkileyen bir lokomotif vazifesi gördüğü söylenebilir. Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler birbirini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. Türkiye Rusya'ya başta tüketim malları olmak üzere müteahhitlik ve hizmet ihraç etmekte, bunun yanı sıra her yıl çok sayıda Rus turisti ağırlamaktadır. Rusya ise Türkiye'ye doğal gaz, petrol ve kömür gibi fosil yakıtların yanı sıra yarı mamul ürünler ihraç etmektedir. Bu durum iki ülke dış ticaretinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Zengin, 2015, s.77). Fakat belirtmek gerekir ki iki ülke ticari ilişkilerinde her geçen yıl Türkiye aleyhine artan bir dengesizlik söz konusudur. Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracata karşılık, ithalat değerleri çok daha yüksektir. Bu durum Türkiye'nin Rusya karşısında her geçen yıl artan ticaret açığı vermesine sebep olmaktadır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının artmasıyla doğru orantılı olarak Rusya'ya karşı ithalatı artış göstermekte fakat aynı oranda ihracat ürünlerini Rusya pazarına ulaştıramamaktadır (Özbay, 2011, s.39).

1990'ların sonlarında iki ülke arasındaki ithalat-ihracat dengesi birbirine çok yakinken, günümüzde Rusya'nın Türkiye'ye karşı açık bir ticari üstünlüğü

bulunmaktadır. Ticaret Bakanlığı verilerine göre 1997’de Türkiye’nin Rusya’ya ihracatı 2 milyar 56 milyon dolar olarak gerçekleşirken, Rusya’dan gerçekleştirilen ithalat ise 2 milyar 174 milyon dolar seviyesinde olmuş ve Türkiye’nin Rusya ile olan dış ticaret açığı 117 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda iki ülke dış ticaret hacminde gerçekleşen artışa paralel olarak Türkiye’nin Rusya’ya karşı dış ticaret açığı da artış göstermiştir. 2008 yılına gelindiğinde 38 milyar dolar seviyesine ulaşan karşılıklı ticarete Türkiye’nin payı yaklaşık 6,5 milyar dolar olurken Rusya’nın payı ise 31,5 milyar dolar gerçekleşmiştir. 2008 yılı Türkiye’nin Rusya’ya karşı dış ticaret açığında zirveyi gördüğü yıl olmuştur. Devam eden senelerde yaşanan siyasi gelişmeler doğrultusunda artış ve azalış gösteren karşılıklı ticaret hacmi 2018 yılı itibarıyla yaklaşık 26 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Rusya’ya 3,4 milyar dolar ihracat yaparken Rusya’dan 22,3 milyar dolarlık ürün ithal etmiştir ve Türkiye’nin Rusya’ya karşı dış ticaret açığı 19 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Rusya’ya ihracatında başlıca ürünler; taze veya kurutulmuş sebze ve meyve, kara taşıtları aksam ve parçaları, petrol yağları, otomobil ve diğer hava taşıtları şeklindedir. Rusya’dan ithal edilen ürünler ise başlıca; doğal gaz ve petrol, petrol yağları, taş kömürü, demir-çelik mamulleri, buğday ve mahlut ve işlenmemiş alüminyum şeklinde sıralanmıştır (Ticaret Bakanlığı,2019b).

Diğer yandan 2018 verilerine göre Rusya Türkiye’nin ihracatında 12. sırada yer alırken ithalatında ise 1. sırada yer almıştır (TÜİK,2019a). Rusya içine Türkiye ihracatta 5. sırada yer alırken ithalatta ise 12. Sırada yer almıştır (Trademap, 2019). Veriler değerlendirildiğinde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin asimetrik bir düzlemde ilerlediği söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkmasının temel sebebi ise Türkiye’nin enerji tedariki konusunda Rusya’ya yüksek oranda bağımlı olmasıdır. Dolayısıyla Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerini detaylı bir biçimde incelemek mevcut durumu anlamak açısından gereklidir.

4.3.2.3. Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri

Türkiye-Rusya enerji ilişkileri iki ülke ekonomik ve siyasi ilişkilerine doğrudan etki yapan bir özelliğe sahiptir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye enerji kaynakları bakımından son derece fakir bir ülkedir. Bu yüzden her geçen gün artan

enerji ihtiyacını karşılamak için dünyanın en büyük enerji tedarikçilerinden biri olan Rusya ile ilişkileri bu bağlamda önem arz etmektedir. Türkiye için Rusya enerji ihtiyacını karşıladığı en önemli kaynak konumundadır. Rusya içinse Türkiye enerji ihraç ettiği önemli bir pazar olmanın yanında, bulunduğu coğrafya gereği enerji nakil hatları üzerinde olması sebebiyle sahip olduğu enerji kaynaklarını başta Avrupa olmak üzere, Akdeniz'den dünya pazarına ulaştırma imkânı tanıyan önemli bir müşteri ve ortakdır (Hodalogulları ve Aydın, 2016, s. 745).

Türkiye Rusya'dan başlıca doğal gaz, ham petrol ve motorin türleri ithal etmektedir. Ayrıca Mersin Akkuyu'da Rusya tarafından inşa edilen nükleer güç santralinin Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinin yeni bir boyutunu oluşturduğu düşünülebilir. İki ülke enerji ilişkileri başladığı günden bugüne kadar Türkiye artan enerji ihtiyacı talebini çoğunlukla Rusya'dan sağlamaya çalışmış, bunun sonucu olarak da özellikle doğal gaz temini konusunda ciddi anlamda Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Türkiye Almanya'dan sonra Rusya'dan en fazla enerji ithal eden ikinci Avrupa ülkesi konumundadır. Türkiye ve Rusya arasında Türkiye aleyhine gelişen dış ticaret açığının temel sebebi de doğal gaz konusunda Rusya'ya olan yüksek bağımlılıktır ve bu durum Türkiye'nin Rusya'ya karşı pazarlık gücünü sınırlandırmaktadır (Yılmaz, 2014, s.3). Konuyla ilgili çalışmasında Demiryol'un (2018, s.1443) TÜİK verilerine dayandırdığı bilgilere göre 1990-98 yılları arasında Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatta enerji ürünleri %36-46 arasında bir paya sahipken, 1998 sonrası bu oran düzenli bir biçimde artmış ve 2009 yılına gelindiğinde %75'e ulaşmış, 2017 itibarıyla de %59'a gerilemiştir. Enerji kaynakları bakımından zengin bir bölgenin geçiş güzergahında bulunan Türkiye, İran ve Hazar bölgesi ülkelerinden enerji kaynağı çeşitliliğini sağlamak adına gerekli adımları atmaması/atamaması sonucu Rusya ile arasında enerji bağımlılığı noktasında asimetrik bir ilişki oluşmuştur. 2018 yılı verilerine göre Türkiye'nin ithal ettiği ham petrol, motorin türleri ve denizcilik yakıtları içinde Rusya %25,21 ile ilk sırada yer alırken, İran %18,37 ile ikinci, Irak ise %17,08 ile üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye 2018 yılında ithal ettiği doğal gazın %46,95'ini Rusya'dan, %15,61'ini İran'dan ve %14,95'ini Azerbaycan'dan temin etmiştir (EPDK,2019). Bu noktada Türkiye ile Rusya arasındaki doğal gaz ilişkilerinin başlangıcının ve gelişiminin bilinmesi önem arz etmektedir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB, 2019) verilerine göre Türkiye ve Rusya arasındaki doğal gaz ilişkileri Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır. 1984 yılında yapılan anlaşmayla Batı Hattı'nın yapımına başlanmıştır. Anlaşma iki ülke arasında 25 yıllık doğal gaz alım satımını içermiştir. Türkiye'ye Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden ulaşan hat 1987 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Artan miktarlarda enerji sağlanan hattan Türkiye 1993 yılında 6 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiştir. Süreç içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda hattın kapasitesi artırılmış, önce yıllık 8 milyar metreküpe ardından da 14 milyar metreküpe çıkarılmıştır. Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz teminini sağlayan ikinci hat ise Mavi Akım Gaz Boru Hattı olmuştur. 1997'de imzalanan ve 25 yıllık alım-satım garantisi verilen hat Karadeniz altından geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır ve yıllık kapasitesi 16 milyar metreküp olarak belirlenmiştir. 2003 yılında işletmeye alınan hattın resmi açılışı ise 2005 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye-Rusya arasında doğal gaz transferini sağlayacak son hat ise Türk Akımı Gaz Boru Hattı projesidir. 2016 yılında Türkiye ve Rusya arasında imzalanan anlaşmayla yapımına karar verilen hat henüz hizmete girmemiştir. Proje her biri yılda 15,75 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak olan iki hattan oluşmaktadır. Hatlardan birinin Türkiye iç piyasasına doğal gaz temin etmesi planlanırken, diğeri Avrupa'ya doğal gaz transfer etmek üzere kullanılacaktır. Bu projeye Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı sorunlar neticesinde zaman zaman Batı Hattı'nda gaz akışında meydana gelen aksaklıkların engellenmesi hedeflenmektedir. Rusya'dan Almanya'ya doğrudan ulaşan Kuzey Akım 1 ve 2 örneklerinde olduğu gibi Türk Akımı projesinin de Doğu Avrupa ülkelerinin enerji transferi bakımından önemini azaltarak Rusya'ya katkı sağlayacağı ve Rusya'nın bölgeye yönelik politika üretirken daha rahat hareket etme şansı elde etmesini kolaylaştıracağı söylenebilir. Türkiye'nin bu proje bağlamında Doğu Avrupa ülkelerinin çıkarlarını dikkate almaması ilgili ülkelere karşı Türkiye'nin tek yanlı tutumu olarak değerlendirilebilir. Karadeniz altından Türkiye'ye ulaşacak olan hatların 2019 sonu itibariyle faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır.

Mevcut tablo değerlendirildiğinde Türkiye'nin kısa vadede Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtulması mümkün görünmemektedir. Aksine Türk Akımı projesiyle bağımlılık oranı daha fazla artacağı söylenebilir. Demiryol (2018, s.1439; Waltz, s. 143-144) konuyla ilgili çalışmasında neorealist kuramcılardan Waltz'un

karşılıklı bağımlılık şartını şu şekilde aktarmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık olarak tanımlanabilmesi için “ilişkinin kesilmesi ya da alışverişin azaltılması durumunda oluşacak maliyetlerin her iki aktör için de eşit olması” gerekmektedir. Bu ifadeden hareketle Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ve ticaret ilişkilerinin karşılıklı değil asimetrik bağımlılık ilişkisine örnek olduğunu söylemek mümkündür. Enerji ihracatından elde edilen kazancın Rusya ekonomisinin temel gelir kaynaklarından biri olması, Türkiye’nin de Rusya’nın en önemli müşterilerinden biri olması ikili ilişkilerin karşılıklı bağımlılık düzeyinde olduğu şeklinde yorumlansa da iki ülke arasında yaşanan muhtemel bir kriz durumunda kapasite bakımından daha güçsüz durumda olan Türkiye’nin daha fazla zarar göreceği söylenebilir. 2015 yılında yaşanan uçak krizinde Rusya’nın Türkiye’ye karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlara enerjiyi dahil etmemesinin nedeninin aynı dönemde Kırım’ın ilhakından dolayı ABD ve AB ülkeleri tarafından Rusya’ya uygulanan yaptırımların Rusya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi biçiminde değerlendirilebilir. Bu sebeple Türkiye’nin Rusya ile ilişkilerini karşılıklı bağımlılık seviyesinde ilerletmek ve riskleri en aza indirmek için enerji tedariki noktasında Rusya’yı dengeleyici adımlar atması ve enerji kaynaklarını başta İran ve Azerbaycan olmak üzere bölge ülkelerinden çeşitlendirmenin yollarını aramasının önemli olduğu savunulabilir. Bu noktada Doğu Akdeniz’de keşfedilmesi muhtemel doğal gaz yataklarının paylaşımını Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) lehine çözüme kavuşturmayı başarmanın da Türkiye’nin enerji güvenliğine çok katkı sağlayacağı düşünülebilir.

4.4. TÜRKİYE’NİN ALMANYA RUSYA YAKINLAŞMASINA ETKİSİ

Türkiye, Rusya ve Almanya’nın köklü bir tarihi geçmişe sahip olan ve bulundukları bölgelerde yaşanan gelişmelerde doğrudan veya dolaylı etkisi olan devletler oldukları söylenebilir. Üç devlet de tarihin farklı dönemlerinde bazen birbirlerine rakip olmuşlar, bazen de işbirliği içinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Günümüzde ise adı geçen devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler, bölgesel sorunlar ve karşılıklı çıkar esasına göre şekil aldığı söylenebilir.

Almanya-Rusya ilişkilerini değerlendirdiğimizde iki ülkenin birbirine ekonomik olarak bağımlı olduğu, dolayısıyla ilişkilerin devam etmesi ve gelişmesi noktasında belirleyici unsurun karşılıklı ticaret ve enerji ilişkisi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Almanya'nın Soğuk Savaş döneminden günümüze kadar bölgesel ve küresel sorunların çözümünde Rusya'nın dışlanmaması, aksine diplomasi kanallarının açık tutularak çözümün bir parçası olması gerektiği düşüncesi iki ülke ilişkilerinin devamını sağlayan önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Rusya içinse Almanya önemli bir enerji tedarikçisi olmasının yanında Avrupa ve Batı ile ilişkilerine aracılık eden en önemli aktörlerden biri olarak düşünülebilir. Fakat son dönemde Almanya-Rusya ilişkilerinde gözlemlenen yakınlaşmayı sadece ekonomik veya siyasi ilişkilerin önemi bağlamında değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu noktada ABD'nin son yıllarda iki ülkeye karşı ortaya koyduğu tutumun belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. ABD politikalarından zarar gören Almanya ve Rusya'nın ikili ilişkileri geliştirerek ABD'yi dengelemeye çalıştıkları ifade edilebilir.

Almanya ve Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerinin de farklı sebeplerden her iki ülke için de önemli olduğu söylenebilir. Almanya için Türkiye AB'ye aday bir ülke olmasının yanında, ekonomik ilişkilerin hacmi, Almanya'da yaşayan Türker'in varlığı, Suriye krizi nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorununun çözümü ve Türkiye'nin enerji nakil hatları üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir ortaktır. Rusya içinse Türkiye önemli bir enerji tedarikçisi, Suriye krizinin çözümünde birlikte hareket edebileceği önemli bir ortak ve siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerini geliştirebileceği NATO müttefiki bir ülkedir.

Türkiye için ise Almanya AB'ye üyelik noktasında belirleyici bir ülke olarak görülmekte ve ticari ilişkiler noktasında Almanya en üst sıralarda yer almaktadır. Rusya'nın Türkiye açısından önemi ise önemli bir enerji tedarikçisi ve ihracat yaptığı bir ülke olmasının yanı sıra, bölgesel sorunların çözümünde birlikte hareket edebileceği bir ortak ve ABD'nin tek yanlı politikalarına karşılık siyasi ve askeri ilişkilerini geliştirebileceği yükselen bir güç olması şeklinde değerlendirilebilir.

Üç ülkenin de ortak özelliği son dönemde ABD'nin uyguladığı politikalardan farklı şekillerde olumsuz etkilenmeleri ve bu sebeple yeni işbirliği alanlarının ortaya

çıkmasıdır. Fakat Türkiye son dönemde Rusya ile geliştirdiği iyi ilişkiler sayesinde ilerleyen dönemde Almanya-Rusya ilişkilerinde veya Rusya'nın diğer Batılı ülkelerle ilişkileri noktasında önemli roller oynama şansına sahip olarak görülebilir. Suriye krizinin Rusya ile siyasi bir çözüme kavuşturulmasının hem Almanya-Rusya ilişkilerine olumlu katkı yapabileceği, hem de Türkiye- Almanya ilişkilerini geliştireceği savunulabilir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Ukrayna sorununun çözümü noktasında arabuluculuk rolü üstlenmesi durumunda tüm tarafların kabul edeceği bir biçimde sorunun çözümüne katkı sağlamasının hem Almanya-Rusya ilişkilerini olumlu etkileyebileceği, hem de Türkiye'nin bölgedeki yapıcı etkinliğine katkı sağlayabileceği söylenebilir. Türkiye'nin gücünü ve etkisini artırmaya yarayacak en önemli faktörlerden biri de AB ve Almanya'nın enerji arz çeşitliliğini sağlayabilmesi için Ortadoğu ve Hazar bölgesindeki enerjinin kaynaklarının Avrupa'ya aktarımını sağlamasıdır denilebilir. Bu bağlamda Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) gibi örneklerin artmasının Türkiye ile AB ve Almanya'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya yarayacağı, böylelikle hem Türkiye ve Rusya arasında devam eden asimetrik ilişkinin karşılıklı bağımlılık ilişkisine dönüşmesine, hem de Türkiye'nin AB ve Almanya için öneminin artmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir. Ancak Türkiye'nin Almanya-Rusya yakınlaşmasına doğrudan bir etkisi olduğuna veya bu konuda kolaylaştırıcı bir rol üstleneceğine yönelik herhangi bir bulgu da bulunmamaktadır.

SONUÇ

Uluslararası sistemde güç dengeleri küresel etkiye sahip olaylar neticesinde şekillenmektedir. Uluslararası sistem İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Soğuk Savaş yılları boyunca iki kutuplu olarak devam etmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünya Amerika etkisinde tek kutuplu döneme girmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında ABD'nin ekonomik ve teknolojik olarak Sovyet ülkelerinden üstün olmasının yanı sıra, yönetim biçimi olarak demokratik olması, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramları öncelemesi ve koruması da etkili olmuştur. ABD'nin savunduğu değerler çerçevesinde hızla küreselleşen dünyada Soğuk Savaş'tan ABD'nin öncülüğünde Batı Bloğu'nun galip çıkmasında etkili olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda uluslararası sistem ABD'yi dengeleyebilecek bir gücün var olmaması nedeniyle geçici bir süre tek kutuplu olarak kalmıştır. Bu süreçte tek kutuplu düzeni korumak ve kendisine rakip olabilecek güçleri engellemek ABD dış politikasının temel hedeflerinden biri olmuştur. Fakat ABD'nin küresel etkisini devam ettirmek için uyguladığı politikalar başta müttefik ülkeler olmak üzere Rusya ve Çin gibi yükselen güçler tarafından kabul görmemiştir. ABD'nin tek yanlı tutumunu ve baskısını artırması dünyada bölgesel iş birliklerine verilen önemin artmasına ve devletler arasında Soğuk Savaş döneminde görülmeyen yakınlaşmaların yaşanmasına sebep olmuştur.

ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırıları ve sonrasında yaşananlar uluslararası sistemde tek bir devletin hegemon olmaya çalışmasının kabul edilmediğini ve diğer devletlerin ABD'yi dengelemek için harekete geçtiğini somut olarak ispatlamıştır denilebilir. Bu noktada ABD'nin uzun dönemli müttefikleri olan Türkiye ve Almanya'nın ABD'ye karşı tutumlarında meydana gelen değişiklik ve dış politikalarında çok yanlı olma isteği ABD'nin müttefiklerine karşı da tutumunu sertleştirmesine sebep olmuş ve devam eden süreçte Türkiye ve Almanya'nın Rusya ile yakınlaşmasını sağlamıştır.

Bilindiği gibi Almanya AB'nin kurucu ülkelerinden biri ve ekonomik anlamda da AB'nin en güçlü ülkesidir. Bunun yanı sıra AB ülkeleri arasında nüfusu en fazla olan ülke olması da Almanya'nın AB kurumlarında ve politika belirlemedeki etkinliğini artırmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin doğal müttefiki olan Almanya Soğuk

Savaş sonrası dönemde Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle gücünü artırmış ve dış politikada çok yanlı bir tutum benimsemiştir. Bu durum da zaman zaman ABD ile politikalarının çatışmasına ve anlaşmazlıkların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle ABD'nin Irak'ı işgaline Almanya'nın destek vermemesi ABD-Almanya ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. ABD'nin terörle mücadele çerçevesinde başlattığı işgallerin doğru olmadığını düşünen Almanya, terörle mücadelenin en etkili yolunun terörü oluşturan sebepleri ortadan kaldırmak olduğunu savunarak ABD işgallerine destek vermemiş ve iki ülke ilişkilerinde başlayan aşağı yönlü hareket günümüze kadar gelmiştir. Soğuk Savaş döneminden itibaren Almanya'nın Rusya'yı önemseyen tutumu ve Rusya'yı izole etmek yerine sorunların çözümünde önemli bir devlet olarak görmesi de Almanya-ABD ilişkilerine olumsuz etki yapan temel nedenlerden biri olmuştur. Ayrıca NATO harcamaları noktasında son dönemde ABD'nin Almanya'ya karşı takındığı eleştirel tutum ve ABD'nin NATO'nun varlığını sorgulatacak söylemler geliştirmesi Almanya'nın ABD'ye duyduğu güveni azaltmakta ve Rusya'ya yakınlaşması noktasında itici bir etki oluşturmaktadır. Almanya'nın ABD'ye karşı güvenini azaltan diğer bir gelişme de yine son dönemde ABD'nin ticarete uyguladığı korumacı politikaların Alman firmalarını hedef alması ve Alman ekonomisine zarar vermesi olmuştur. Bunun yanı sıra Angela Merkel'in ABD istihbarat servisleri tarafından dinlendiğinin ortaya çıkması iki ülke arasında yaşanan güvensizliği göstermesi bakımından önemlidir. Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı Almanya'nın ABD ile yaşadığı sorunların her geçen gün derinleşmesi ve Almanya'ya zarar vermesi ülkenin Rusya ile ilişkilerini daha önemli hale getirmiştir.

2000 sonrası Almanya-Rusya ilişkileri özellikle ekonomik ilişkiler bağlamında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ekonomik ilişkilerin en önemli ayağını oluşturan enerji ticareti hem Almanya hem Rusya açısından karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biridir. Almanya için artan enerji ihtiyacını karşılamak ne derece önemliyse, Rusya için de enerji ihracından elde ettiği gelir o derece önem arz etmektedir. Almanya'nın Rusya'dan doğrudan doğal gaz alımını sağlayan Kuzey Akım 1 ve yapımı devam eden Kuzey Akım 2 doğal gaz boru hatları iki ülke ilişkilerinde yaşanan gelişmeyi ve güven ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusuna müdahale

etmesi neticesinde Almanya'nın Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulaması bile enerji ilişkilerini etkilememiştir. Bu durum da iki ülkenin yaşanan sorunlar karşısında ölçülü tepkiler verdiklerini ve mevcut durumda birbirleri için hayati öneme sahip olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Almanya Kuzey Akım 1 ve 2 projeleriyle ABD tarafından uluslararası sistemde izole edilmeye çalışılan Rusya'nın yeniden büyük bir güce dönüşmesine katkı sağlayarak ABD'yi dengeleme bağlamında önemli adımlar atmıştır.

Almanya-Rusya ilişkilerinin mevcut durumu değerlendirildiğinde Almanya'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının önemli bir dezavantaj olduğu, dolayısıyla Rusya karşısında politika geliştirirken yeterince bağımsız davranmadığı eleştirileri yapılmaktadır. Fakat burada göz ardı edilen toplam ticaret hacminde hangi ülkenin diğerine karşı üstün olduğudur. Almanya Rusya'nın ihracatında ve ithalatında ilk sıralarda yer alırken, Rusya Almanya'nın ihracatında ve ithalatında arka sıralarda yer almaktadır. Bu sebeple Almanya Rusya'nın en önemli ticari ortaklarından biridir. Yıllık bütçe gelirlerinin yaklaşık üçte birini enerji ihracından sağlayan Rusya için Almanya önemli bir müşteri olmanın yanı sıra, siyasi olarak da Rusya'nın Avrupa'ya açılan kapısıdır. Ayrıca Almanya'nın teknolojik olarak da Rusya'dan üstün bir konumda olması Rus sanayisinin gelişmesinde Almanya'nın önemini artırmaktadır. Dolayısıyla iki ülke ilişkileri karşılıklı bağımlılık seviyesinde ilerlemekte ve birbiri için kritik önemini korumaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Rusya 1990'lı yıllar boyunca başta ekonomik olmak üzere iç işlerini ilgilendiren siyasi sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2000'li yıllarla birlikte Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ve küresel sistemde yaşanan gelişmelerin enerji fiyatlarını artırması sonucu Rusya hızlı bir toparlanma dönemine girmiş ve başta yakın çevresi olmak üzere dünya siyasetindeki etkisini her geçen gün artırarak çok kutuplu dünya sisteminin de savunucusu olmuştur. AB ve NATO genişlemeleri çerçevesinde yakın çevresinde bulunan ülkelerin bu kurumlara üye yapılmaya çalışılması, Rusya'nın ABD etkisinin artarak çevrelediği düşüncesiyle hareket etmesine sebep olmuş ve bunun sonucunda 2008 yılında Gürcistan'a, 2014 yılında da Ukrayna'ya müdahale ederek Kırım'ı ilhak etmiştir.

Rusya'nın müdahaleleri sonrası ABD'nin tepkisinin sınırlı kalması ve Rusya'nın etkisini azaltamaması ABD'nin gücünün her geçen gün daha da azaldığını, Rusya'nın ise bölgesel ve küresel bir aktör olarak gücünü artırdığını kanıtlar niteliktedir. Suriye krizinde de ABD'nin sorunu çözmekte geç kalması ve isteksiz davranması neticesinde Rusya ülkeye doğrudan müdahalede bulunarak bölgede sorunların çözümünde ABD'den daha etkili bir aktör olduğu göstermiştir. Suriye krizi Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesinde de bir dönüm noktası olmuştur. ABD dışında NATO üyesi bir ülkeyle Suriye krizinin çözülmeye çalışılması uluslararası sistemde meydana gelen değişimi örneklemesi bakımından da önem arz etmektedir.

Türkiye Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bir NATO üyesi olarak Batılı müttefikleri nezdinde önemini görece olarak kaybetmiş fakat bu durum kısa sürmüştür. Körfez Savaşı'nın başlaması Türkiye'nin Batılı ülkeler için yeni uluslararası düzende de önemini koruduğunu ortaya çıkarmıştır. Fakat Türkiye için önemli olan Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklere uyum sağlamak ve yeni statükodaki yerini almak olmuştur. Bu bağlamda çok yönlü bir dış politika perspektifi benimseyen Türkiye bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve bölgesel iş birlikleri konusunda da öncü bir rol oynamıştır. Almanya örneğinde olduğu gibi dış politikada daha bağımsız adımlar atmaya çalışan Türkiye için ABD etkisini azaltmanın önemli dönüm noktalarından biri Amerika'nın Irak'ı işgali sürecinde yaşanmıştır. Irak'ı işgal etmek için Türkiye topraklarını kullanmak isteyen ABD'nin bu isteği TBMM tarafından reddedilmiş, böylelikle Türkiye Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ABD'nin istekleri doğrultusunda hareket etmediğini göstermiştir. Türkiye'nin bu tutumu ABD'de hayal kırıklığı yaratsa da Türkiye açısından hem bölge ülkelerinde olumlu bir imaj elde edilmiş, hem de Rusya'nın Türkiye'ye bakış açısını olumlu yönde değiştirmiştir. 2002 sonrası iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye dış politikada proaktif bir tutum benimseyerek hem bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunları çözmeye, hem de bölge ülkelerinin kendi aralarında yaşadığı sorunların çözümünde arabuluculuk rolü üstlenme bağlamında bölgesindeki etkinliğini artırarak merkezi konumunu güçlendirmiştir. Dış politikada Türkiye'nin takındığı bu tutum geleneksel müttefikleri tarafından eksen kayması olarak tanımlansa da esasen Türkiye çok yönlü dış politikanın gerekliliklerini yerine getirmiştir. Kendi çıkarlarına

önceleyen tutumu nedeniyle Türkiye ve ABD çıkarları sık sık çatışmış, bu durum neticesinde ikili ilişkiler yıllar geçtikçe zayıflamıştır. Son olarak Suriye krizi sürecinde yaşanan ABD'nin Türkiye aleyhtarı tutumu Türkiye'yi Rusya'ya yakınlaştıran en önemli sebeplerden biri olmuştur. Öyle ki Suriye krizinin çözümünde ABD Türkiye için öncelikli olmaktan çıkmış ve Rusya belirleyici bir güç ve ortak olarak kabul edilmiştir. Suriye krizinin çözümü için kurulan siyasi yakınlık iki ülke arasında S-400 savunma sisteminde olduğu gibi askeri alanda, Türk Akımı örneğinde olduğu gibi enerji alanında işbirliklerinin gelişmesine ve derinleşmesine katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak Almanya-Rusya ilişkileri mevcut haliyle değerlendirildiğinde iki ülke ilişkilerinin gelişiminin temel belirleyicisinin ekonomik alanda ve enerji alanında birbirlerine duyduğu ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin uluslararası sistemin dönüşümü halinde oluşacak yeni bir dünya düzeninde Almanya ile Rusya'nın bir ittifak oluşturmaya veya en basit haliyle iki ülke arasında yeni bir işbirliği mekanizması başlatılmasına yönelik herhangi bir katkısını düşündürecek bir bulguya rastlanmamaktadır. Bilindiği gibi Türkiye, Rusya ve İran Suriye Krizi'nin çözümünde Astana Süreci'ni başlatarak küresel bir etkiye sahip olan sorunu bölge ülkeleri olarak çözmeye gayret etmekte ve ABD'nin bölgedeki gücünü dengelemeye çalışmaktadırlar. Fakat Suriye Krizi örneğinde olduğu gibi uluslararası sistemde Türkiye, Almanya ve Rusya'yı bir araya getiren bir mekanizma mevcut durumda bulunmamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin arabuluculuk faaliyeti kapsamında İsrail-Filistin ve İran-Batı örneklerinde olduğu gibi Ukrayna sorununun çözümünde Rusya ile Almanya'yı bir araya getirici bir faaliyette bulunmamış olması da Türkiye'nin Almanya-Rusya ilişkilerine herhangi bir katkısı olmadığını gösteren önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu sebeplerle son dönemde artan ABD baskısının Almanya-Rusya ilişkilerinin yakınlaşmasını hızlandıran en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Fakat Almanya ve Rusya ile uzun geçmişe dayanan ilişkilere sahip olan Türkiye hem bulunduğu coğrafya itibarıyla hem de uluslararası sistemdeki konumu itibarıyla her iki ülke için de önemli bir ortak ve gerektiği durumlarda da bir denge unsurudur. Rusya için bölgesel sorunların çözümünde ABD'yi dengelemenin önemli bir unsuru olan Türkiye, Almanya içinse enerji arz güvenliğini sağlama noktasında Rusya tekeli kırma ve Rusya'yı dengelemek için en önemli geçiş ülkelerinden biridir. Her üç ülkenin de Avrasya ve Orta Doğu bölgesinde

etkisini artırmaya çalıştığı düşünöldüğünde dönemsel olarak çıkar çatışması yaşayabilecekleri, bu yüzden de kendi aralarında da bir dengeleme mekanizmasının oluşabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Rusya ile ilişkileri bozulan Türkiye'nin Almanya ve AB ile daha yakın ilişkiler kurarak Rusya'yı dengelemeye çalışması veya Almanya'nın Rusya ile sorun yaşaması durumunda Türkiye ile ilişkilerini ilerleterek Rusya'ya karşı denge kurmaya çalışması adı geçen ölkeler arasında oluşabilecek dengeleme mekanizması ihtimallerini örneklemesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AB Komisyonu, (2011). Turkey 2011 Progress Report. Accompanying The Document Communication From The Commission To The European Parliament And The Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012.
- Abramowitz, M. ve Eric S. E. (2013). From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy, *Bipartisan Policy Center, Foreign Policy Project, October*, p. 1-72.
- Adam, L. B. (2016). The Refugee Card in Turkey-EU Relations: A Necessary but Uncertain Deal. *Global Turkey in Europe*.
- Adomeit, H. (2015). German-Russian Relations: Change of Paradigm versus ‘Business as Usual.’. *Note du Cerfa*, 120, 14.
- Adomeit, H. (2016). Germany’s Russia Policy: From Sanctions to Nord Stream 2. *Transatlantic Academy*, 2016.
- Akbaş, Z. (2012). Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 51-73.
- Akça, H, Şahin, L. ve Kaya, Z. (2016). “PESTEL Analizi” ile Türkiye-Almanya Ekonomik İlişkilerinin İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 323-334.
- Akman, M. S. (2014). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 1-29.
- Albright, M. K., Stephen, J. H. ve Steven A. C. (2012). U.S.-Turkey Relations: A New Partnership, *Council on Foreign Relations, Independent Task Force Report No. 69*.
- Alkan, M. N. (2015). Almanya-Rusya İlişkileri Bağlamında Ukrayna Krizi. *Karadeniz Araştırmaları*, (45), 89-103.
- Akman, M. S. (2013). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*.
- Applebaum, A. (2015). Obama and Europe. *Foreign Aff.*, 94, 37.
- Aras, B. (2009). Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık, *SETA Analiz*.
- Arı, T. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorisi, *Alfa Yayınları, İstanbul*.
- Armaoğlu, F. H. (2014). 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914). *Timaş Yayınları*.
- Art, R.J. (2005). Correspondence: Striking the Balance. *International Security*.
- Aydın, A. (2015). Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 1-11.

- Aydın, A. ve Bakıncak, E. (2016). Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 95-112.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1).
- Bağbaşıoğlu, A. (2016). Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO. *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), 209-225.
- Bahadır, T. (2018). 21. Yüzyıla Başlarken Almanya'nın Yeni Dış Politika Vizyonu. *Türkiye Siyaset Bilimleri Dergisi*, 175.
- Balcı, A., Cicioğlu, F. ve Küçükboz, D. (2019). Türkiye'nin Ekseni Kayıyor Mu? Bir Literatür Değerlendirmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(20), 66-81.
- Beeson, M. (2008). Institutions of the Asia-Pacific: ASEAN, APEC and Beyond. *Routledge*.
- Bezhanishvili, Z. (2009). Between Conflict and Partnership, Contemporary Developments in Russian-Georgian Relations, *Russian Politics and Law*, Vol. 47, No. 3, 19-35.
- Bilge, A. S. (1992). Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964 (No. 316). *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Bozkurt, E. (2007). NATO'nun Geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (09), 185-187.
- Bozkurt, G. S. (2006). Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler. *Karadeniz Araştırmaları*, (9), 151-167.
- Bulut, R. (2018). Rusya Federasyonu Ekonomisi, Yabancı ve Türk Girişimcilere Sunduğu Fırsatlar. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, 4(6), 345-357.
- Büyükbay, C. (2017). Almanya'nın AB İçerisindeki Liderlik Rolü: Uluslararası Krizler Bağlamında Dış Politikada Süreklilik ve Değişim. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 19-38.
- Canar, B. (2013). Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz, *Ankara, Phoenix Yayınevi*.
- Çağlar, B. (2018). Tehdit, Sistem ve İttifak: 21. Yüzyıl Küreselleşme Dinamiklerinde Türk-Amerikan İlişkileri. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37.

- Çelebi, A. (2003). "Inter Arma Silent Leges: 'Haklı Savaş' ve Amerikan Entelektüellerinin 'Sonsuz Adaleti'", *Düşünen Siyaset*, Sayı 17, s. 11-33.
- Çelikkale, M. (2015). Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri. *Bilig*, (72), 117-144.
- Çetin, S., Turan, E., Cetin, R. A. ve Hamşioğlu, O. (2016). The Impact of the Syrian Refugee Crisis on Turkey-EU Relations. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 13-19.
- Çevik, A. (2015). Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Dünya. (Master's thesis, *Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*).
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza" ya Dayalı Hegemonya" dan "İmparatorluk" Düzenine. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 203-219.
- Çolakoglu, S. (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1).
- Demir, A. F. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 139-151.
- Demiray, M. (2009). Model Ülke mi Lider Ülke mi? Değişen Dengeler Bağlamında Türkiyenin Bölgesel Rolü ve Stratejileri. *Journal of Azerbaijani Studies*.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4).
- Deniz, M. (2018). Türkiye Cumhuriyeti-Almanya İlişkilerinin Başlaması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*.
- Deniz, T. (2013). Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu. *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 27, Ocak- 2013*, S. 314-332
- Dettke, D. (2018). The 2003 Iraq War as a Turning Point in German-American Relations: Political Leadership and Alliance Cohesion. *German Politics*, 27(2), 158-173.
- Dinç, C. ve Esentürk, N. (2018). Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkide Dönüşümler (2001-2017). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11(22), 41-76.
- Dinçer, O. B. (2014). Irak Şam İmha Devleti, *Analist*, Sayı 45, Kasım, s. 20-27.
- Doğan, N. (2005). Nato'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 69-108.
- Doster, B. (2012). Türk DışPolitikası ve Bölgesel Güç Olma Çabaları. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 4(42).
- Duran, B. (2009). Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?. *Ortadoğu Yıllığı 2008*.

- Durmaz, T. (2015). Avrupa Birliği Enerji Politikaları (*Master's Thesis, Bahçeşehir Üniversitesi*).
- Dutta, M. (1999). Economic regionalization in the Asia-Pacific. *Books*.
- Efegil, E. (2012). Dış Politika Analizi (Ders Notları). *Nobel Yayınları, Ankara*. 1.Baskı
- Efegil, E. (2016). AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 45-58.
- Efegil, E. ve Musaoğlu, N. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri. *Gazi Akademik Bakış*, 2(4), 1-24.
- Ekşi, M. (2018). Türk Dış Politikasının Ultimo Ratiosu: Yumuşak Güçten Sert Güce Türkiye'nin Suriye Politikası. *Journal of Black Sea Studies*, 60.
- Engerer, H., Opitz, P. ve Hirschhausen, C. V. (1999). Russia's Energy Sector In The Wake Of The Financial Crisis, *Economic Bulletin*.
- Eralp, A. (2010). "Hegemonya", Atila Eralp, Fuat Keyman, Oktay Tanrıseven, Fatih Tayfur, Faruk Yalvaç, Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar (*İstanbul: İletişim*): 155-182.
- Erdağ, R. (2014). Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar.
- Erkan, A. Ç. (2013). Enerji Arzı Güvenliği Bakımından Avrupa'nın Rusya Federasyonu'na Bağımlılığı (*Master's Thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Erkan, S. (2016). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17), 41-64.
- Ermağan, İ. (2012). Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri/Turkey-Germany Relations In The Context Of The European Union. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 73-91.
- Erol, M. S. (2007). 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset". *Gazi Akademik Bakış*, (01), 33-57.
- Erol, M.S. ve Bilgin, M.S. (2018). Türk Dış Politikasında Bir Denge unsuru Olarak Rusya Faktörü ve Astana Sürecinin Geleceği *Uluslararası Değişimler ve Türkiye Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi*.
- Erol, M. S. (2014). "Ukrayna-Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci". *Karadeniz Araştırmaları. Sayı 41*.
- Erşen, E. (2014). Rusya'nın Arap Baharı Politikası. P. Paksoy ve A. Gözkaman (Ed.), Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler, *Detay Yayıncılık*. 115-135
- Ertürk, N. (2017). Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri. *Fiscaoeconomia*, 1(2), 88-112.

- Esen, E. (2012). Türk-Alman İşbirliğinde Deneyimler ve Sonuçlar. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24).
- Fortmann, M. (2004). “Conclusions: Balance of Power at the Turn of the New Century”, T.
- Fursdon, E. (1980). The European Defence Community: A History. *Springer*.
- Fusun, A. (2000). Amsterdam Antlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları (makaleler derlemesi). *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, (589).
- Garzón, J. F. (2015). Multipolarity and the Future of Regionalism: Latin America and Beyond.
- Genç, Ö. ve Akdemir, E. (2011). Avrupa Bütünleşmesi. Avrupa Birliği Temel Konular, 1-60. *İmaj Yayınevi, Ankara*. 3.Baskı
- Gerges, F. (2013). The Obama Approach to the Middle East: The End of America’s Moment? *International Affairs*, Vol. 89, Issue 2, p. 299-323.
- Gökçay, K. (2012). Statükoculuk’ tan Çok Yönlü Dış Politika’ ya Komşularla Sıfır Sorun Değerlendirmesi (*Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Görgülü, E. P. (2008). Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğinin sağlanması (*Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü*).
- Gözkaman, A. (2014). Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 6-18.
- Güder, S. ve Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan & Toplum Dergisi*, 2(3), 57-92.
- Güler, A. (2018). Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 296-312.
- Güntay, V. (2016). Türk Dış Politikasında 2000 Sonrası Eksen Kayması Tartışmalarının Nedensel Boyutları. *Journal of International Social Research*, 9(45).
- He, K. (2012). Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies After the Cold War. *Security Studies*.
- Hodaloğulları, Z. ve Aydın, A. (2016). Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvelliğine Etkisi. *Journal of International Social Research*, 9(43).
- Holsti, K. J. (1974). International Politics: A Framework for Analysis, *London*.
- Ikenberry, G.J. (2002). “Introduction”, G. John Ikenberry (der.), America Unrivaled: The Future of the Balance of Power, *Cornell University Press* 2002.

- İnalçık, H. (1992). “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492–1512”, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992, *TTK Yay., Ankara 1992*.
- İnat, K. (2009). Birleşme Sonrasında Almanya’nın Dış Politikası: “Normalleşme” nin Son Adımları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-37.
- İsmayılov, E. (2016). Rusya-AB İlişkilerinde Yeni Enerji Sorunu: Kuzey Akım 2 Projesi. *Bilgesam Analiz- Rusya*
- İTKİB, (2016). Almanya Ülke Raporu-Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü
- Jansen, M. ve De Vree, J. K. (1985). The Ordeal of Unity: The Politics of European Integration, 1945-1985. *Prime Press*.
- Johnson, C. (2004). Blowback: The costs and consequences of American Empire. *New York: Owl Books*.
- Kafkasyalı, M. S. (2015). Devrim Teorileri ve “Renkli Devrimler”.
- Kagan, R. (2004) America’s Crisis of Legitimacy. *Foreign Affairs*.
- Kamalov, İ. (2010). Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri, *ORSAM Rapor No: 18, Mayıs 2010*.
- Kanat, K. B. (2014). Obama’nın İkinci Döneminde Amerikan Dış Politikası, *SETA Analiz, Sayı 93, Mayıs, s. 1-29*.
- Kantarcı, Ş. (2011). Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu. Veliev C. ve Arslanlı A. (der.), Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji. *Ankara: Berikan Yayınevi*.
- Kantarcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47-84.
- Kaplan, M.A. (1957). System and Process in International Politics, *New York*.
- Kara, B., Karacaoğlu, S. H. ve Gribincea, A. (2015). Germany & Turkey–A Partnership Perspective. *Economy and Sociology: Theoretical and Scientific Journal*, (1), 40-43.
- Kardaş, Ş. (2013). Dönüşen Bir Coğrafyada Yalnız Bir Dış Politika(?), *Analist*, Sayı 32, Ekim, s. 70-71.
- Kasım, K. (2001). 11 Eylül Terör Eylemlerinin Rusya’nın Kafkasya Politikasına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(3-4), 53-64.
- Kasım, K. (2006). 11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), 19-40.
- Kasım, K. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya. *Ankara: USAK Yayınları*.
- Kauzlarich, R. D. (2001). Time for Change? U.S. Policy in the Transcaucasus. *Massachusetts: A Century Foundation Report*.

- Kaya, A., Düzgit-Aydın, S., Gürsoy, Y. ve Beşgöl-Onursal, Ö. (2013). Avrupa Birliği'ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*. 2.Baskı
- Kaya, E. (2015). Dış Politikada Değişim: AKP Dönemi Türk Dış Politikası. (*Trakya Üniversitesi Master's Thesis*).
- Keskin, A. (2014). Yumuşak Güç Unsuru Olarak Türk Dış Politikasında Medeniyet Söylemi (2002-2014) (*Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü*).
- Kılıç, H. (2014). Russia's Relations With Germany Since 2000: Energy vs. Political Dynamics (*Doctoral dissertation, Middle East Technical University*).
- Kırdar, S. (2012). Türkiye-ABD İlişkilerinde Politika Farklılıkları Derinleşirken, TEPAV Değerlendirme Notu, No. 201287, Aralık, s. 1-3.
- Kıbaroğlu, M. (2018). Türkiye-ABD İlişkilerinde Zor Dönemeçler: Quo Vadis?
- Kıbaroğlu, M. (2019). Münih Güvenlik Konferansı'ndan İzlenimler.
- Kiraz, S. (2018). Türk Dış Politikasında Çok Yönlülük Denemeleri Bağlamında Karadeniz İşbirliği Örgütü Ve D-8'in Karşılaştırmalı Olarak Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(14).
- Kirova, I. (2012). Public Diplomacy And Conflict Resolution: Russia, Georgia and the EU in Abkhazia And South Ossetia, *Figueroa Press, Los Angeles*.
- Kissinger, H. (2009). *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. Kurt, 8. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(02), 149-179.
- Konak, A. (2019). Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 80-93.
- Köse, T. (2011). Türk Dış Politikasının Ortadoğu'daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*.
- Köse, T. (2017). Türkiye-ABD İlişkilerinin “Orta Doğulaşması”.
- Kubicek, P. (2014). Diverging American and Turkish Perspectives on the New Middle East, SEPAM Policy Brief No. 1, *Antalya International University, January*.
- Kurt, Ö. G. S. (2015). NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikaları. *International Journal of Social Science* Number: 31, p. 403-419, Winter II 2015
- Kurtbağ, Ö. (2015). Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2).

- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 3(2).
- Landis, J. (2014). IŞİD, Kobani ve Amerika'nın Suriye Politikası Üzerine, *Analist*, Sayı 45, Kasım, s. 34-37.
- Larres, K. (2018). Angela Merkel and Donald Trump–Values, Interests, and the Future of the West. *German Politics*, 27(2), 193-213.
- Larres, K. ve Wittlinger, R. (2018). A Fragile Friendship: German–American Relations in the Twenty-First Century. *German Politics*, 27:2, 152-157
- Mearsheimer, J. (2014). Why The Ukraine Crisis is The West's Fault. *Foreign Affairs*. September-October.
- Mearshiemer, J. (2001). The Future of the American Pacifier, *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5, S. 46.
- Meshabi, M. (1993). Russian Foreign Policy and Security in Central Asia and the Caucasus, *Central Asian Survey*, vol. 12, no. 2.
- Metreveli, E. ve Hakobyan, E. (2001). The Political Underpinnings of U.S. Bilateral Aid to the Countries of Transcaucasus. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 9 (3), 367-381.
- Newnham, R. (2017). Germany and Russia Since Reunification: Continuity, Change, and the Role of Leaders
- Oğuztürk, B. S. ve Özbay, F. (2017). Orta Doğu'nun Rusya ve ABD ile Enerji Alanındaki İlişkisi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 22(2).
- Oktav, Ö. Z. (2013). The Syrian Uprisings and the Iran-Turkey-Syria Quasi Alliance: A View from Turkey, *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, (Ed.) Raymond Hinnebusch and Özlem Tür England: Ashgate Press.
- Oktay, E. G. (1989). Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10).
- Oluk, M. M. (2018). NATO'nun Rus Dış Politikasına Etkisi (*Master's thesis, İstanbul Ticaret Üniversitesi*).
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01).
- Orttung, R. W. ve Overland, I. (2011). A Limited Toolbox: Explaining The Constraints on Russia's Foreign Energy Policy, *Journal of Eurasian Studies*.
- Oytun, O. (2013). ABD Suriye Konusunda Neyi Bekliyor? *Ortadoğu Analiz*. Cilt:5. sayı:53.

- Ökmen, M. (2009). Sürekli Değişme ve Gelişme Sürecinde Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler. İç Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları, 5-42. *Beta Yayını, İstanbul.*
- Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, 3(4), 35-77.
- Özcan, M. (2017). AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi. *İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi.*
- Özen, E. (2018). Transatlantik İlişkilerde Trump'ın Rolü ve Avrupa Güvenliği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 129-159.
- Özer, B. ve Karadağ, C. T. (2017). Willy Brandt'ın "Ostpolitik" inin Alman Dış Politikasına Mirası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 134-148.
- Özer, S. (2008). Avrupa Birliği, Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 170-195.
- Özerkmen, N. (2004). Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(1).
- Özkan, G. (2010). Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği, *Gazi Akademik Bakış.*
- Özkan, G. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkîye-Nato-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 109-132.
- Özlük, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı? Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 221-263.
- Pape, R.A. (2005). Soft Balancing Against the United States. *International Security.*
- Paul, T. V., Wirtz, J. J., ve Fortmann, M. (2004). Balance of Power: Theory and Practise in the 21th Century. *Stanford University Press, California.*
- Polat, D. Ş. (2017). NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı Nisan 2017), 67-82.
- Sağlam, M. (2014). 21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(02), 435-444.
- Sağlam, M. (2014a). İnadin Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(04), 211-217.
- Sağsen, İ. (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz*, 3(31-32).

- Sakwa, R. (2015). *Frontline Ukraine: Crisis In The Borderlands*. Bloomsbury Publishing.
- Saraçlı, M. (2015). Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası'nda Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, (45), 69-88.
- Sandıklı, A. (2009). Geleceğin Süper Gücü Çin. *Bilge Strateji*, 1(1), 40-50.
- Schweller, R.L. (2006). *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. Princeton University Press, Princeton.
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(1), 14-38.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 7(26), 4378-4391.
- Silifke Ticaret ve Sanayi Odası, (2018). *Almanya Ülke Raporu*
- Steff, R. ve Khoo, N. (2014). Hard Balancing In The Age of American Unipolarity: The Russian Response to US Ballistic Missile Defense During The Bush Administration (2001-2008). *Journal of Strategic Studies*.
- Stent, A. E. (2008) "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, c. 60, s. 6.
- Sutter, R. G. (2008). *Chinese Foreign Relations: Power and Policy Since the Cold War*.
- Szabo, S. F. (2004). *Parting Ways: The Crisis in German-American Relations*. Brookings Institution Press.
- Szabo, S. F. (2018). Different Approaches to Russia: The German–American–Russian Strategic Triangle. *German Politics*, 27(2), 230-243
- Szabo, S. F. (2018a). Partners in Leadership? American Views of the New German Role. *German Politics*, 27(4), 539-554.
- Şahin, G. ve Özel, Y. (2018). Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye, Rusya ve İran. *Electronic Journal of Political Science Studies (EJPSS)*, 9(1).
- Şahin, M. (2019) *Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri ve Önemi Mali Çözüm Dergisi*
- Şener, S. M. (2017). Karar Verme Kuramları Çerçevesinde 2003 Irak İşgali Sürecinde Türk Dış Politikası. (Master's Thesis, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Şöhret, M. (2012). Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 288-330.

- Taner, A.C. (2018). Almanya Enerji Arz Güvenliği Sorunları Çözümü Açısından Ekstra Rus Gazı Sağlayacak Kuzey Akım 2 (Nord Stream 2) Doğalgaz Boru Hattı Projesi.
- Taştekin, M. (2006). Türk Dış Politikasında “D-8”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 225-244.
- Tellal, E. (2002). 1990-2001 Rusya’yla İlişkiler, Baskın, Oran (Ed.): *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, İstanbul: İletişim Yayınları, 540-550.
- Telli, A. (2014). Rusya’nın Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerinin Analizi. *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Tebliği*, Syf, 155-172.
- Tepeciklioğlu, A. O. ve Tepeciklioğlu, E. E. (2015). Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt 70. No. 1.
- TİM, (2017). Rusya Ülke Bilgi Notu
- Tonus, Ö. (2007). Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dış Açıklık ve Sanayileşme.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53.
- Torun, B. A. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Gürcistan’da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti (*Master's Thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Turaman, O., ve Çelik, A. H. (2018). Türkiye ve ABD’ni Ortadoğu Dış Politikası: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Çatısı ve Örtüşen Değerler İkilemi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 116-138.
- Turan, K. (2010). Türk Dış Politikasında Eksen Kayması. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 2(18).
- Turner, S. (2009) Russia, China and a Multipolar World Order:The Danger in the Undefined . *Asian Perspective*, Cilt 33, No.1, ss. 159-184
- Türkmen, F. (2012). Kırılğan İttifak’tan “Model Ortaklığa”: Türkiye-ABD İlişkileri, *Timaş Yayınları, İstanbul*.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası’nın Bölgesel Görünümü. *In International Congress* (Vol. 61, No. 1, pp. 28-57).
- Uluatam, E. (2010). Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler, *Ekonomik Forum*, s. Ağustos 2010.
- Uzer, U. (2013). 21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları. *Bilge Strateji*, 5(8), 69-93.
- Ülger, İ. K. (2002). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konular”, in R. Yinanç ve H. Taşdemir (eds.) *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı.

- Ünal, G. (2016). Putin dönemi Rus dış politikasında Batı'ya karşı "yumuşak dengeleme" arayışları. (Master's thesis, ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ünay, S. (1998). Yapısal Realizm ve Ötesi Kenneth Waltz'un" Uluslararası Siyaset Teorisi" ne Eleştirel Bir Yaklaşım. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (4), 207-216.
- Üngör, Ç. (2009). Çin ve 3. Dünya. *Siyasal/Journal of Political Sciences*, (41), 27-38.
- V. Paul, et al., (der.), Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century. *Stanford University Press California*
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M.V. (2010). International Relations Theory (New York: Longman).
- Wagner, W. M., Baumann, R., ve Rittberger, V. (1998). Power and power politics: neorealist foreign policy theory and expectations about German foreign policy since unification.
- Waltz, K. N. (2010). Theory of International Politics. *Waveland Press*.
- Whist, B. S. (2008). Nord Stream: Not Just a Pipeline. *age*, 30(4), 79.
- Whist, B. S. (2009). Nord Stream-A solution or challenge for the EU? EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems, 166.
- Wilcox, J. (2005). From Russia With Love? *Modern Power Systems*, c. 25, s. 10.
- Yalçın, H. B. (2011). Türkiye'nin 'Yeni'Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 35-61.
- Yapıcı U. (2008). Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.63 (3), 185-190.
- Yardımcıoğlu, M. ve Koçarslan, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 163-174.
- Yegin, M. ve Ersoy, E. (2013). Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru, Uşak Raporları No. 13-05, Mayıs.
- Yeşiltaş, M. (2019). Peşine Takılma mı Yumuşak Dengeleme mi? Türkiye'nin Birinci ve İkinci Irak Savaşı'na Yönelik ABD ile Müttefiklik İlişkisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Mekân, kimlik, güç ve dış politika*, 7(2), 69.
- Yeşiltaş, M., ve Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 9-35.
- Yılmaz, E. (2014). Rusya-Çin Doğalgaz Anlaşması ve Türkiye'ye Etkisi, *Araştırma Raporu, Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi*.
- Yılmaz, N. (2011), Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye'nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA Yayınları, Ankara.

- Yılmaz, O. (2016). Almanya'daki Başarılı Entegrasyon Örnekleri-Rol Model Olarak Türkler. *Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Arastirmalari Dergisi*, (24).
- Yılmaz, R. (2010). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları. *Avrasya Etütleri*, 38(2), 21-42.
- Yılmaz, S. (2019). Doğal Kaynak Milliyetçiliği Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerji. *Academia*.
- Yiğit, M., İnanç, H., ve Güner, Ü. (2007). Genişleme, Mali Yardım ve Ekonomik Büyüme Perspektiflerinden AB'nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi.
- Yirmibeşoğlu, Ş. G., ve Dinçer, F. C. Y. (2018). Uluslararası Ticaret Bağlamında Klasik Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm. *KSOS*, 114.York: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Yorkan, A. (2009). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri. *Bilge Strateji*, 1(1), 24-39.
- Zaborowski, M. (2011). How to Renew Transatlantic Relations in the 21st Century. *The International Spectator*.
- Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 61-103.

İnternet Kaynakları

- AA, (2018a). Rusya'nın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerindeki Ekonomik Etkisi. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rusya-nin-orta-asya-turk-cumhuriyetleri-uzerindeki-ekonomik-etkisi/1286359>. Erişim:03/11/2019
- AA, (2018). Trump Opposes Nord Stream II, Questions Germany <https://www.aa.com.tr/en/energy/finance/trump-opposes-nord-stream-ii-questions-germany/19506>. Erişim: 04/11/2019.
- AA, (2019). On Soruda Türkiye Neden S-400 Alıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408> Erişim: 11/11/2019.
- Akman, Ş. (2018). AB'nin Doğalgaz Çıkmazı: Ucuz Rus Gazının Tek Bağımlısı Almanya Değil <https://www.enerjiportali.com/abnin-dogalgaz-cikmazi-ucuz-rus-gazinin-tek-bagimlisi-almanya-degil/> Erişim:12/05/2019.
- Alagöz, E. A. (2019). “Eksen Kayması mı? Değişen Türk Dış Politikası ve Batı.” 2010. <http://www.bilgesam.org/incele/1234/-eksen-kaymasi-mi--degisen-turk-dis-politikasi-ve-bati/#.Xcl1gFUzbIU> Erişim:11.11.2019.
- Baran, Zeyno (2006). Lithuanian Energy Security: Challenges and Choices – White Paper. Center for Eurasian Policy, Hudson Institute.

- <https://www.files.ethz.ch/isn/28791/LithuanianEnergySecurity.pdf> Erişim: 04/11/2019.
- Bayraklı, E. (2017). Almanya'daki Türk Diasporası Üzerindeki Baskı. <https://www.setav.org/almanyadaki-turk-diasporasi-uzerindeki-baski/> Erişim: 11/11/2019.
- Bayraklı, E. (2014). Avrupa Birliği'nin Ukrayna Kriziyle İmtihanı, *SETA Perspektif*, Sayı 40, <http://file.setav.org> Erişim:25/10/2019.
- BBC, (2006). Schröder Gazprom İlişisini Savunuyor. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/04/060403_schroeder.shtml. Erişim:15/11/2019.
- BBC, (2016). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160627_vw_abd_emisyon Erişim:26/10/2019.
- BBC, (2016a). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38413339> Erişim:26/10/2019.
- BBC, (2018a). Akkuyu Nükleer Güç Santrali ile Yeni Bir Boyut Kazanacak Türkiye-Rusya İlişkileri. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43617620> Erişim: 11/11/2019.
- BBC, (2018). Almanya'da Göçmen Gerginliği: Aşırı Sağcı ve Sol Gruplar Nasıl Karşı Karşıya Geldi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45326517> Erişim: 11/11/2019.
- BBC, (2019a). Hangi Ülkede Kaç Türk Vatandaşı Yaşıyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47134873> Erişim:04/07/2019.
- BBC, (2019). Türkiye'nin Rusya'dan Satın Aldığı, Teslimatına Başlanan Hava Savunma Sistemi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239094> Erişim: 10/11/2019.
- BP, (2019). Country Insight-Russia <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook/country-and-regional-insights/russia-insights.html> Erişim:16/05/2019.
- Demiral, T.C. (2019). AB'nin Ortak Dış Politikadaki İkilemi: Almanya-Rusya Enerji İlişkileri ve Stratejik Ortaklık https://www.academia.edu/30951681/ABnin_Ortak_D%C4%B1%C5%9F_Politikadaki_%C4%B0kilemi_AlmanyaRusya_Enerji_%C4%B0li%C5%9Fkileri_ve_Stratejik_Ortakl%C4%B1k Erişim:11/05/2019.
- Dermı, E. (2009). Russian Railways Enter Modern Age with New Express <https://phys.org/news/2009-12-russian-railways-modern-age.html> Erişim: 06/11/2019.
- Dışışleri Bakanlığı, (2019). Almanya ülke Künyesi <http://www.mfa.gov.tr/almanya%20-kunyesi.tr.mfa> Erişim:04/07/2019.

- DW, (2004). Germany Bound to Russia Over Energy Policy. <https://www.dw.com/en/germany-bound-to-russia-over-energy-policy/a-1384065> Erişim:03/11/2019.
- DW, (2010). Türk Gmenlerin Sorunu Eğitim. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-g%C3%B6%C3%A7menlerin-sorunu-e%C4%9Fitim/a-5483918> 11.11.2019 Erişim:04/11/2019.
- DW, (2017) <https://www.dw.com/en/germany-mulls-a-real-but-unrealistic-pledge-on-defense-spending/a-37709485> erişim:26/10/2019
- DW, (2017). Schröder Rus Devi Rosneft'in Ynetiminde. <https://www.dw.com/tr/schr%C3%B6der-rus-devi-rosneftin-y%C3%B6netiminde/a-40752083> Erişim: 15/11/2019.
- DW, (2018). Almanya'dan OHAL Açıklaması. <https://www.dw.com/tr/almanyadan-ohal-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1/a-44749611>. Erişim:11/11/2019.
- DW, (2019). <https://www.dw.com/tr/abden-googlea-rekor-ceza/a-47993818> Erişim:26/10/2019
- EIA, (2017). Russia <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS> Erişim:14/05/2019.
- EPDK, (2019). 2018 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu/ 2018 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/5-5847/2018-yillik-sektor-raporlari-yayinlanmistir> Erişim:11/07/2019.
- Ercan, M. (2011). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasında Türkiye'nin önemi. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868143.pdf>. Erişim: 15/11/2019.
- ETKB, (2019). Doğal gaz Boru Hatları ve Projeleri <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> Erişim:11/07/2019.
- Euronews, (2019a). Baltık Bölgesinde Gerginlik <https://tr.euronews.com/2019/08/14/baltik-bolgesinde-gerginlik-rus-savunma-bakaninin-ucagina-nato-jeti-yaklasti> Erişim: 04.11.2019.
- Euronews, (2019). Türkiye F-35'in Parça üretiminden çıkarıldı. <https://tr.euronews.com/2019/07/24/turkiye-f-35-in-parca-uretiminden-cikarildi> Erişim:10/11/2019.
- Eurotopics, (2017). Erdoğan Almanya'da Seçim Kampanyasına Karışıyor. <https://www.eurotopics.net/tr/184669/erdogan-almanya-da-secim-kampanyasina-karisiyor> Erişim:10/11/2019.
- Federal Foreign Office, (2019). Russian Federation: Bilateral Relations to Germany <https://www.auswaertigesamt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/russischefoederation-node/russianfederation/218616> Erişim:06/06/2019.

- Fontaine, P. (2007). AB nedir? Avrupa Toplulukları. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html Erişim: 18/10/2019.
- Gazprom, (2019). Nord Stream <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/> Erişim:04/11/2019.
- Godlewski, A. (2019). German Companies are Increasingly Investing in Russia <https://financialobserver.eu/cse-and-cis/german-companies-are-increasingly-investing-in-russia/> Erişim:06/06/2019.
- Kısacık, S. (2012). Putin Döneminde Rus-Alman Siyasi ve Ekonomik İlişkileri <http://politikaakademisi.org/2012/07/05/putin-doneminde-rus-alman-siyasi-ve-ekonomik-iliskileri/> Erişim:25/04/2019.
- Kıbaroğlu, M. (2018). Zeytin dalı hareketinin, siyasi, diplomatik ve askerî açıdan bir değerlendirmesi. <http://stratejistdergisi.com/entries/d%C4%B1%C5%9F-politika/zeytin-dal%C4%B1-harekat%C4%B1-n%C4%B1n-siyasi-diplomatik-ve-askeri-a%C3%A7%C4%B1dan-bir-degerlendirmesi> Erişim:21/10/2019.
- Kitchen, N. (2019). What Would a Trump Win Mean for Europe and The Rest of The World? <http://eprints.lse.ac.uk/70297/1/blogs.lse.ac.ukWhat%20would%20a%20Trump%20win%20mean%20for%20Europe%20and%20the%20rest%20of%20the%20world.pdf> Erişim:19/10/2019.
- McConnel, A. (2017). Fırat Kalkanı'nın Stratejik Kazanımları, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/firat-kalkaninin-stratejik-kazanimleri/891955> Erişim:21/10/2019.
- Nord-stream2, (2019). <https://www.nord-stream2.com/project/rationale/> Erişim:04/11/2019.
- Nytimes, (2017). <https://www.nytimes.com/2017/05/26/world/europe/nato-trump-spending.html> Erişim:26/10/2019.
- OECD, (2017). Germany <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/deu/#Exports> Erişim:05/06/2019.
- Politika Akademisi, (2012). Rusya'nın Enerji Politikaları Bağlamında Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri <http://politikaakademisi.org/2012/12/23/rusyanin-enerji-politikaları-baglaminda-orta-asya-ulkeleriyle-iliskileri/> Erişim: 06/11/2019.
- Sandıklı, A. ve Ismayilov, E. (2015). Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2015112633ukrayna_krizi.pdf Erişim:15.10.2019.
- Sputnik, (2016). <https://tr.sputniknews.com/dunya/201608301024624641-ab-apple-irlanda-vergi-borcu-ceza/> Erişim:26/10/2019.

- Sputniknews, (2015). Çavuşoğlu: AB'nin Rusya'ya yaptırımlarına Katılmak Zorunda Değiliz. <https://tr.sputniknews.com/politika/201502121013939645/> Erişim:11.11.2019.
- Sputniknews, (2019). Venezüela'nın Türkiye ve Rusya'yla İşbirliği ABD'nin Ekonomik Ablukasına Yanıt. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201902221037824951-venezuellanin-turkiye-ile-rusyayla-isbirligi-abd-yanit/> Erişim:03/11/2019.
- Stern, J. (2006). The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf?v=ebe021079e5a> Erişim:04.11.2019.
- Szabo, S. F. (2015). Chapter 4. Doing Business with Russia <https://www.bloomsburycollections.com/book/germany-russia-and-the-rise-of-geo-economics/ch4-doing-business-with-russia-inc> Erişim: 27/10/2019.
- The Moscow Times, (2019). <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/16/german-investments-in-russia-hit-10-year-high-a65243> Erişim:06/06/2019.
- The World Bank, (2019). <https://data.worldbank.org/region/european-union> Erişim: 20/10/2019.
- Ticaret Bakanlığı, (2019). Dış Ticaret <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/dis-ticaret> [02/07/2019].
- Ticaret Bakanlığı, (2019a). Türkiye İle Ticaret <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> Erişim:02/07/2019.
- Ticaret Bakanlığı, (2019b). Türkiye ile Ticaret <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret> Erişim:10/07/2019.
- Tol, G. (2014). Turkey: A Reluctant Partner in the Fight Against the Islamic State, Middle East Institute, September 15, <https://www.mei.edu/publications/turkey-reluctant-partner-fight-against-islamic-state> Erişim:21.10.2019
- Trademap,(2019). https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1 Erişim:11/07/2019.
- TÜİK, (2019a). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Erişim:11/07/2019.
- TÜİK,(2019).<http://rapory.tuik.gov.tr/02-07-2019-17:47:52-2903064071699181334143962157.html?> Erişim:02/07/2019.
- U.S. Department of State, (2019). US Relations with Germany. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-germany/> Erişim:26/10/2019.

- U.S. Relations with Germany, Fact Sheet. (2019). Bureau of European and Eurasian Affairs, <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-political-affairs/bureau-of-european-and-eurasian-affairs/> Erişim:26/11/2019.
- Ulutaş, U. (2014). ABD'nin Kobani'deki Hesabı Ne? <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/abdnin-kobanideki-hesabi-ne/haber-348859> Erişim:21.10.2019.
- Washingtonpost, (2017). Trump: German Automakers Will Pay Tariff on Cars Built Outside U.S. <https://www.washingtonpost.com/news/innovations/wp/2017/01/16/trump-german-automakers-will-pay-tariff-on-cars-built-outside-u-s/> Erişim: 05/11/2019.

